

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNDE GERİLİMLER (2002-2021),
S-400 ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Alı TOPCHI

Ankara-2021

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNDE GERİLİMLER (2002-2021),
S-400 ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Alı TOPCHI

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Atay AKDEVELİOĞLU

Ankara-2021

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNDE GERİLİMLER (2002-2021),
S-400 ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Atay AKDEVELİOĞLU

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

1- Doç. Dr. Klevis KOLASI

2- Dr. Öğretim Üyesi Tamer KAŞIKÇI

3- Dr. Öğretim Üyesi Atay AKDEVELİOĞLU

Tez Savunması Tarihi: 23.09.2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ’ne

Danışmanlığını Dr. Öğr. Üyesi Atay AKDEVELİOĞLU’nun yaptığı “Türkiye-ABD İlişkilerinde Gerilimler (2002-2021), S-400 Örneği” adlı yüksek lisans tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı beyan ederim.

Tarih: 09.11.2021

İmza:

ALI TOPCHI

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	vi
KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ.....	1
1. TÜRKİYE ABD İLİŞKİLERİ.....	6
1.1. ABD'nin Türkiye'yi Irak'ta Etkisizleştirme Girişimleri	8
1.1.1. 1 Mart Tezkeresi Sorunu	9
1.1.2. Çuval Olayı Krizi	14
1.1.3. IKBY'nin Kuruluşu	17
1.1.4. Türkmen Nüfuzunun Azaltılması	20
1.2. ABD'nin Türkiye'yi Suriye'de Çevreleme Girişimleri	22
1.2.1. Suriye'de ABD Rusya Mücadelesi	24
1.2.2. ABD'nin PYD/YPG'ye Desteği ve Doğal Kararlılık Harekâtı	25
1.2.3. Türkiye'nin Çevrelemeyi Kırma Girişimleri	31
1.2.3.1. Fırat Kalkanı Operasyonu.....	31
1.2.3.2. Zeytin Dalı ve Barış Pınarı Harekâtları	34
1.3. ABD Türkiye İlişkilerinde Diğer Sorunlar	40
1.3.1. 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Gülen'in İadesi	41
1.3.2. İnsan Hakları Eleştirileri.....	43
1.3.3. Halkbank Davası: Türkiye-ABD İlişkilerinde Bir İlk	46
1.3.4. Vize Gerilimi	53
2. RUSYA'DAN S-400 HAVA SAVUNMA TEMİNİ KRİZİ.....	57
2.1. Türkiye'nin Hava Savunma İhtiyacı ve Tehditler	57
2.1.1. Tehditlerin Dönüşümü ve Hava Savunmasında Gelişmeler	58
2.1.2. Türkiye'ye Yönelik Hava Tehditleri	62
2.1.2.1. Soğuk Savaş ve Sonrası Dönemi	62
2.1.2.2. Küresel Terörizm ve Bölgesel İstikrarsızlıklar.....	64
2.2. S-400 Edinimi.....	70
2.2.1. Tedarik Nedenleri	71
2.2.2. Süreç Nasıl İşledi.....	74
2.3. S-400 Ediniminin Türkiye ABD İlişkilerine Etkisi	77
2.3.1. Türkiye'nin F-35 Ortaklığının Sonlanması	78
2.3.2. Türkiye'ye CAATSA Yaptırımları.....	84
2.3.2.1. Yasanın Mahiyeti.....	85
2.3.2.1. Türkiye'ye Uygulanması	87
2.3.3. Ekonomik İlişkilere Etkisi	93
2.3.4. Diğer Alanlarda Etkisi	96

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	98
KAYNAKÇA.....	101
ÖZET	123
ABSTRACT	124

TEŞEKKÜR

Bu tezin olumlu bir şekilde ortaya çıkması için gündüz ve akşamlar dahil her zaman iletişim kuran, vizyoner bakışıyla ufkumu açarak yönlendiren ve insancıl yaklaşımla kalender bir kişilik olan Danışman Hocam Dr. Öğretim Üyesi Sayın Atay AKDEVELİOĞLU'na, eleştiri ve önerileriyle tezimin perspektifini zenginleştiren ve derinleştiren saygıdeğer jüri yeleri Sayın Doç. Dr. Klevis KOLASI ve Sayın Dr. Öğretim Üyesi Tamer KAŞIKÇI'ya teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

KISALTMALAR

ABD - Amerika Birleşik Devletleri

AK Parti - Adalet ve Kalkınma Partisi

AWACS - Airborne Warning and Control Systems, Hava Uyarı ve Kontrol Sistemi

BM - Birleşmiş Milletler

CAATSA - Countering America's Adversaries Through Sanctions Act, Amerika'nın Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Etme Yasası

CENTCOM - ABD Merkez Kuvvet Komutanlığı

CHP - Cumhuriyet Halk Partisi

CIA - Central Intelligence Agency, Merkezi Haberalma Teşkilatı

CPA - Coalition Provisional Authority, Koalisyon Geçici Otoritesi

DDTC – Directorate of Defense Trade Controls, Savunma Sanayi Ticaret Kontrol Daire Başkanlığı

EPAA - European Phased Adaptive Approach, Avrupa Aşamalı Uyum Yaklaşımı

EUCOM - ABD Avrupa Kuvvet Komutanlığı

F-35 JSF – Joint Strike Fighter, Müşterek Taarruz Uçağı

FBI - Federal Bureau of Investigation, Federal Soruşturma Bürosu

FETÖ - Fetullahçı Terör Örgütü

FMS - Foreign Military Sales, Yabancı Askeri Satışlar

GKRY - Güney Kıbrıs Rum Yönetimi

GODKAG - Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Girişimi

IAMD - Integrated Air and Missile Defence, Entegre Hava ve Füze Savunma

IEEPA - International Emergency Economic Powers Act, Uluslararası Acil Ekonomik Güç Yasası

IKBY - Irak Kürt Bölgesel Yönetimi

IKYB - Irak Kürdistan Yurtseverler Birliği

IŞİD - Irak ve Şam İslam Devleti

ITC - Irak Türkmen Cephesi

KDP - Kürdistan Demokrat Partisi

NDAA - National Defense Authorization Act, Ulusal Yetki Savunma Yasası

NIOC - National Iranian Oil Company, İran Ulusal Petrol Şirketi

OFAC - Office of Foreign Assets Control, Yabancı Varlıkları Kontrol Ofisi

ÖSO - Özgür Suriye Ordusu

PATRIOT - Phased Array Tracking Radar to Intercept on Target

PKK - Partiya Karkeren Kurdistan, Kürdistan İşçi Partisi

PYD - Partiya Yekîtiya Demokrat, Demokratik Birlik Partisi

SACEUR - Supreme Allied Commander Europe, Avrupa Müttefik Kuvvetler Yüksek Komutanı

SAMP/T - Surface-to-Air Missile Platform/Terrain

SDG - Suriye Demokratik Güçleri

SDI - Strategic Defense Initiative, Stratejik Savunma Girişimi

SİHA - Silahlı İnsansız Hava Aracı

SSTEK - Savunma Sanayi Teknolojileri AŞ

TBMM - Türkiye Büyük Millet Meclisi

TSK - Türk Silahlı Kuvvetleri

TÜBİTAK - Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırmalar Kurumu

WEF - World Economic Forum, Dünya Ekonomik Forumu

YPG - Yekineyen Parastina Gel, Halk Koruma Birlikleri

YPJ - Yekineyen Parastina Jin, Kadın Koruma Birlikleri

GİRİŞ

Sovyetler Birliği'nin kendini feshetmesiyle son bulan Soğuk Savaş döneminin ardından, ABD önderliğindeki Batı sistemi galip gelmiş ve rakipsiz kalmıştı. Francis Fukuyama'nın Tarihin Sonu ve Son İnsan kitabında iddia ettiğine göre, artık çatışmalar duracak ve dünya yerini işbirliği ve müreffeh bir ortama bırakacaktı. Fakat mevcut sistemin bir öteki yaratarak hayatını devam ettirmesi için bir "öteki" yaratmak iktiza etmişti. Bunun temellerini "Medeniyetler Çatışması"yla Samuel Hungtinton atmıştı. Bu teze göre çatışmalar durmayacak, farklı aktör ve olgularla devam edecekti. Soğuk Savaş dönemindeki "öteki" Sovyetler Birliği iken, yeni dönemde Hristiyan Batı'ya karşı İslâm olacaktı.

Bu çerçevede, 2001'de ABD'ye gerçekleştirilen 11 Eylül saldırıları Batı'da Medeniyetler Çatışması tezini onaylamıştı. George W. Bush dönemindeki bürokratik yapıya hâkim olan Yeni Muhafazakârlar (Neo-Conlar) "şer eksenini" kavramını geliştirdi. Buna göre ABD'nin politikalarına karşı çıkıp kitle imha silahlarına ulaşmak isteyen ve uluslararası terörizmi destekleyen ülke yönetimlerini hedef tahtasına koyuyordu. Böylelikle terörizmden ötürü ABD 20 yıl sürecek Afganistan işgalini başlattı. Diğer taraftan da resmî olarak Irak, İran ve Kuzey Kore 'şer eksenini' ülkeleri olarak belirlenmişti. Bu politika üzerinden ABD, Orta Doğu coğrafyasında İran'ı sınırlandırmak ve Irak'ta Saddam'ı devirmek için girişimlere başladı. Elinde kitle imha silahlarını bulundurma suçlamalarıyla ABD, Irak'ı işgal etti.

ABD'nin çıkarları doğrultusunda makro düzeyde çizmiş olduğu bu stratejiye, Irak'a girmesi için topraklarının kullanılmasına izin vererek Türkiye'nin katkı vermesini istemişti. Fakat 1 Mart 2003'te Türkiye Meclisi ulusal çıkarları gereği bu izni vermedi. ABD yönetimi buna karşı Kuzey Irak'ta Ankara'yı pasifize ederek, sert tutum takınmış ve ilişkilere ciddi zararlar

veren adımlar atmıştır.

Bush döneminin Irak politikası nedeniyle Türk Amerikan ilişkileri derin bir yara alsa da 2006'da belirlenmiş olan resmiyeti bulunmayan Stratejik Vizyon Belgesi'yle Türkiye 'Stratejik Ortak' olarak adlandırılmış, küresel ve bölgesel meselelerde ortak hareket etme kararı alınmıştır. Barack Obama döneminde de temelleri 2004'te atılmış olan Büyük Orta Doğu Projesi olarak da bilinen Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Girişimi (GODKAG) projesi üzerinden Türkiye, jeopolitik konumu ve yönetim biçimi nedeniyle bu bölgelerde bir "Model Ülke" olarak adlandırılmıştı ve ikili ilişkilerde bir bahar havası esmişti. 2010'un sonunda bu bölgede Arap Baharı'yla iktidarların devrilmeye başlaması ve Türkiye'yi örnek alan yönetimlerin başa gelmesiyle ABD ile ilişkiler olumlu yönde seyretmeye başlamıştı. Suriye'de Türkiye ve ABD Esad'ı devirmek için beraber çalışmış fakat zamanla ABD'nin odak noktası, muhaliflere destek vermektense terörle mücadelele dönüşmüştü. Irak'ta başlayıp Suriye'ye sirayet eden IŞİD terörüne karşı ABD'nin, 2014 ortalarından itibaren muhaliflerden ziyade, Türkiye'nin terör örgütü olarak gördüğü ve toprak talebinde bulunan PKK'nın kolu olan YPG'ye silah ve mühimmat vermeye başlaması Ankara'nın ulusal güvenlik endişelerini arttırdı. Türkiye kendisi için hayati olan bu meseleyi ABD'yle ikili ve bölgesel ilişkilerle çözmeye çalıştı. Tam bu dönemde Suriye denklemine IŞİD pozisyonlarını Hazar denizinden gönderdiği füzelerle bombalayarak Rusya dahil oldu. Rusya'nın da IŞİD'den çok Türkiye'nin desteklediği muhalifleri hedef alması Ankara'nın elini zayıflatmıştı. Rusya'nın Beşar Esad'ı desteklemek için Suriye'de rol alması, bölgede ABD ile çekişmeye sahne olmuştur. Bu dönemde ABD muhaliflere verdiği desteği de keserek tamamen IŞİD'e odaklanmış ve Suriye'de Rusya ile Türkiye karşı karşıya kalmıştır. Türkiye'nin Suriye'de Rus uçağını düşürmesiyle ikili ilişkiler birden dibe vurdu.

Bu tezdeki temel varsayımım, ABD'nin Irak ve Suriye politikalarının Türkiye ile ilişkilerinde

derin yaralar açtığıdır. ABD'nin özellikle Suriye'de Türkiye'nin ulusal güvenliğini tehdit eden yapılara destek vermesi Ankara'nın birincil endişesi olmuştur. Dolayısıyla, ele aldığım dönemde ABD'nin Irak ve Suriye politikaları nedeniyle, Türkiye-ABD ilişkilerinde gerilim ve krizler, işbirliğinden daha belirgindir.

Uluslararası ilişkiler konularında uzman bir akademisyen olan Kemal Kirişçi, Türkiye'nin Arap dünyasıyla ekonomik entegrasyonu için en önemli ülkenin Suriye olduğunu savunmaktadır. Arap coğrafyasına açılan ve özellikle Ürdün, Lübnan ve nihayetinde Mısır'a ulaşması için Suriye'nin konumu mühimdir.¹ Kirişçi ayrıca ABD'nin GODKAG projesi Arap coğrafyasında bölge halklarının müreffeh seviyesini arttırmadığı gibi demokratik yapıların da yer almasında başarı sağlayamadığını vurgulamış ve Türkiye'nin bölgeyle olan entegrasyonunu sağlaması için Arap Baharı'nın bir fırsat olduğunu söylemektedir.² Fakat ABD 1990'ların ortalarından itibaren Doğu Avrupa'daki devletlerin bölgesel politikalarına verdiği desteği 2011'den itibaren Orta Doğu'da Türkiye'ye destek vermediği gibi Ankara'nın bölgedeki etkinliğini de sekteye uğratmıştır. Bunun en önemli örneği YPG'dir.

Suriye'de Türkiye ile ABD'nin YPG nedeniyle çatıştığı dönemde, ABD'nin Suriye'de odağını değiştirmesi ve denkleme Rusya'nın dahil olmasıyla Ankara ile Moskova baş başa kalmıştır. Zaten Türkiye'nin, Rusya'nın savaş uçağının düşürülmesinde de ABD sorunu iki ülkenin çözmesi gerektiğini savunmuştur.

Uluslararası İlişkiler profesörü William Hale Türkiye'nin belli başlı konularda NATO müttefiki ABD'den ziyade Rusya'ya daha yakın olmasını “paradoks” olarak tanımlamaktadır. Hale, bunun sebeplerini Orta Doğu'da değişen dengeler, Rusya'nın önemli

¹ Kemal Kirişçi, " Arab Uprisings and Completing Turkey's Regional Integration: Challenges and Opportunities for US-Turkish Relations," *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Cilt 15, Sayı 2, Şubat 2013, s. 194.

² Kirişçi, a.g.m. s. 190.

bir aktör olarak ortaya çıkması ve Sovyet tehdidinin kalkması olarak söylemektedir.³ Ayrıca Ankara'nın Rus uçağını düşürmesinin ardından hem Washington ile YPG hem Moskova ile uçak meselesini eş zamanlı kaldırma gücü olmadığı gibi Suriye sorununda ilerleme kaydetmek istiyordu.⁴

Bu doğrultuda ikincil varsayımım ise, Türkiye'nin hem uçak sorununu çözmek hem Suriye'de kontrol ettiği bölgeleri elinde tutmak için Rusya'yla işbirliği yapmak zorunda kaldığıdır. Bu zorunluluk Türkiye'yi, uzun süreden beri var olan hava güvenlik açığını kapatması için kriterleri önceden belirlenen hava savunma sistemlerinin tedariği konusunu, Rusya ile ilişkileri düzeltmek ve geliştirmek için kullanmaya yöneltmiştir. S-400 sistemlerinin satın alınmasının hem siyaseten hem de askerî açıdan elverişli bir araç olduğu düşüncesiyle Türkiye bu satın alma kararına yönelmiştir. Türkiye aynı zamanda, S-400'leri, birinci önceliği olan YPG'nin ortadan kaldırılması için ABD ile ilişkilerinde bir koz olarak kullanmak istemiştir. Ankara'nın, Washington'un YPG'ye verdiği desteği kesmesi karşılığında, söz konusu savunma sistemlerinden taviz verme niyetinde olduğu görülmektedir.

Temel varsayımımı sınamak için S-400 krizi ele alınacağından, tezi kurgularken ikincil varsayımı sınamaya daha çok odaklanılacaktır. Bunu yapabilmek için tezin ilk bölümünde Türkiye-ABD ilişkileri irdelenecektir.

1952'den beri müttefik olan Türkiye ile ABD arasında yaşanan gerginlikler ve bölgesel anlaşmazlıklar sonucunda sorunlara karşı atılmış adımlar anlatılacaktır. Ayrıca bölgesel anlaşmazlıklardan bağımsız olarak ikili ilişkilerde kriz yaratan meseleleri de incelenerek S-400'lerle bağlantılı olarak Türkiye'nin mevcut güvenlik ve özellikle hava güvenliği açığını

³ William Hale, "Turkey, the U.S., Russia, and the Syrian Civil War," *Insight Turkey*, Cilt 21, Sayı 4, 2019, s. 25

⁴ Hale, *a.g.m.*, ss. 30-31.

kapatmada, toprak bütünlüğü endişelerine ve ortaya çıkmış olan güven sorununa karşı ABD'nin nasıl adımlar attığını da ele alınacaktır.

Varsayımlar dış politika gelişmelerine dayandırılmasına rağmen, Türkiye'nin hava savunma ihtiyacının askeri boyutunu ve Rusya'dan S-400 savunma sistemlerinin tedarik edilmesini ikinci bölümde derinlemesine incelenecektir.

Son olarak, Türkiye'nin Rusya'dan tedarik etmiş olduğu S-400 savunma sistemlerinin ABD ile ilişkilerine etkisi ele alınacaktır. Türkiye'nin Rusya'dan hava savunma sistemi satın almadaki ortak üretim ve teknoloji transferinin Ankara ve Washington için müttefiklik açısından ne anlama geldiği incelenecektir. Rusya'dan hava savunma tedariğinin gerçekleşmesi sonucunda F-35 projesinden çıkarılma ile CAATSA yaptırımlarına tabi tutulmasını irdeleyerek, bölgesel politikalara yansımalarına vurgu yapılacaktır. Şüphesiz, S-400 alımının Türkiye-ABD ilişkilerine etkisi, devam eden bir süreç olduğu ve spekülasyonlara da açık olduğu için ister istemez, akademik bir çalışmanın olması gereken sınırlarını zorlayarak, güncel değerlendirmelere de yer verilecektir.

Sonuç kısmında da Ankara Washington ilişkilerinin, özellikle ABD'nin Türkiye'nin etrafında girmiş olduğu angajmanların ikili ilişkilere etkisi ortaya çıkarmaya çalışılacaktır. Bununla birlikte Türkiye'nin Rusya'dan hava savunma sisteminin temini ile amaçlanan siyasi ve askeri hedeflere ulaşıp ulaşılmadığına da yer verilecektir.

1. TÜRKİYE ABD İLİŞKİLERİ

Daha sonra başbakan ve cumhurbaşkanı olacak olan Recep Tayyip Erdoğan, Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) iktidar olmadan önce ABD'ye birtakım ziyaretler gerçekleştirmişti. Söz konusu ziyaretlerde Washington Institute, Council of Foreign Relations gibi ABD'nin önde gelen düşünce kuruluşlarıyla görüşmeler gerçekleştirmiş ve yeni bir siyasi hareket olarak takip edeceği politikalar konusunda lobi guruplarına anlatmaya ve onları ikna etmeyi amaçlamıştı.⁵

AK Parti 14 Ağustos 2001'de kurulduktan sonra Erdoğan bu kez parti başkanı sıfatıyla ABD'ye ziyaretlerde bulunmuş ve her yıl İsviçre'nin Cenevre şehrinin Davos kasabasında düzenlenen Dünya Ekonomik Forumu (WEF, World Economic Forum) 11 Eylül 2001 terör saldırıları sonrasında ABD'ye destek niteliği taşıması amacıyla New York şehrinde düzenlenen toplantıya katılmış ve Amerika'nın çeşitli sivil toplum kuruluşları ve finans kurumlarıyla görüşmeler gerçekleştirmiş, partisinin görüşlerini anlatırken Türkiye'nin bölge ve Müslüman ülkelere "model" olacak demokrasi ve kültür birikimine sahip olduğunu vurgulamıştır.⁶ Model ülke olma durumu Obama döneminde ikili ilişkilerde önem arz edecektir.

Türk dış politikasının önemli uzmanlarından Nuh Yılmaz, Obama yönetiminin Türkiye için "model ortaklık" söyleminin içi boş bir kavramdan ibaret olduğunu savunmaktadır. Siyaset teorisini Ernesto Laclau'nun betimlemesine⁷ atıfta bulunarak Yılmaz, "model ortaklık"ın

⁵ İlhan Uzel, "AKP Döneminde Türkiye-ABD İlişkilerinin Genel Seyri", Baskın Oran (ed), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt III (2001-2012)**, Baskı 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 259.

⁶ "Erdoğan: Davos'la Fikirlerimiz Ortak", **Hürriyet**, 05 Şubat 2002, <https://bit.ly/3kt77QR> (Erişim: 14 Ekim 2020)

⁷ Ernesto Laclau, **Emancipation(s)**, Verso Yayınları, Londra, 2007. Yılmaz'ın atıfta bulunduğu ve Laclau'dan alıntı yaptığı kısım şudur: "a signifier (gösteren) without a signified (gösterilen)".

tanımının daha yapılmadığını bundan ötürü içinin doldurulması gerektiğini söylemektedir.⁸

Bundan ötürü söz konusu “model”in çerçevesinin belirlenmediği için daha başlamadığını savunmaktadır. Yılmaz ayrıca Türk Amerikan ilişkilerindeki anlaşmazlıkların “stratejik ortaklık”tan “model ortaklık” geçiş sürecinin sonucu olduğunu ve dolayısıyla ikili ilişkilerdeki “stratejik ortaklık”ın sonlandığını savunmaktadır.⁹

Ian Lesser ise Ankara ile Washinton’un stratejik ortaklığını anlatırken ABD’nin gözünde Türkiye’nin stratejik “konumu” ve bölgedeki aktifliği ön planda tutulduğunu söylemektedir.¹⁰

Yılmaz’ın düşünce silsilesine bakıldığında “model ortaklık” yeni bir söylem olarak ortaya atıldığına göre bir önceki söylem olan “stratejik ortaklık” otomatik olarak geçerliliğini yitirmesi gerekmektedir. Model ortaklığın içi doldurulmamış ve Amerikan yönetimi bu söylemle tam neyi kast ettiği tam olarak bilinmemektedir. Fakat Türk Amerikan ilişkileri tek boyutlu olmamakla birlikte her iki devletin NATO bünyesindeki müttefikliği devam etmektedir. Bunun yanında her iki ülke hem Soğuk Savaş döneminde Kıbrıs özelinde hem sonrasında sorunlar yaşamıştır. Diğer taraftan da Lesser’ın “konum” üzerinden yaptığı değerlendirmesi Türkiye’nin konumu itibarıyla hala geçerliliğini sürdürmektedir. Fakat Çağrı Erhan ve Efe Sıvış’ın analizine göre ABD’nin global stratejisi Asya Pasifik ve Çin’e odaklanması Türkiye ile stratejik ilişkisinden model ortaklığa dönüşmüştür.¹¹

3 Kasım 2002 seçimlerinde tek başına iktidara gelen AK Parti Meclis’te de kanun çıkarma

⁸ Nuh Yılmaz, “U.S.-Turkey Relations: Model Partnership as an 'Empty Signifier'”, Insight Turkey, Cilt 13, Sayı 1, 2011, s. 20.

⁹ Yılmaz, a.g.m., s. 24.

¹⁰ Ian O. Lesser, “Turkey and the United States: Anatomy of a Strategic Relationship,” Lenore G. Martin and Dimitris Keridis (eds.), **The Future of Turkish Foreign Policy**, Cambridge, MIT Press, 2004, s. 84.

¹¹ Çağrı Erhan ve Efe Sıvış, “Determinants of Turkish-American Relations And Prospects for the Future,” Insight Turkey, Cilt 19, Sayı 1, 2017, s. 104.

ve karar alma sayısını elde etti. Bununla birlikte bölgesel ve küresel meselelerde Türkiye'nin aktif bir şekilde rol almasını hedefleyen hükümet 11 Eylül saldırılarından sonra Afganistan'da terör mücadele kapsamında ülkeye askeri müdahalede bulunan ABD, ikinci hedef olarak Irak'ı göstermişti.

Çakmak ve Güneysu'nun altını çizdiği üzere George Bush yönetimi 2000'lerde Irak işgaliyle başlayan sorunların sekiz yıllık yönetiminde Ankara ile olan ilişkilerinde "stratejik partner" retoriğinden öteye geçmemiş ve münasebetlerine önem atfetmemiştir.¹²

Türkiye de komşusu Irak'a gerçekleşecek olan bir müdahaleye sessiz kalmak istememiş ve ABD'nin müdahalesi sonucunda kontrolü dışında gerçekleşebilecek bir yapıyla karşılaşmak istemişti. Bunun için de bölgede varlığını korumak ve arttırmak istiyordu.

1.1. ABD'nin Türkiye'yi Irak'ta Etkisizleştirme Girişimleri

Abdullah Gül başkanlığındaki hükümet, ABD'nin Irak lideri Saddam Hüseyin'i devirme planlarına destek verip vermeyeceği hususunda görüşmelere başlanmıştı.

ABD, Saddam'ı ülkesinde nükleer silah çalışmaları yürüttüğü ve eldeki çalışmalara ek olarak malzemelerini geliştirirse bir yıl içinde nükleer silah elde edebileceğini ve Afganistan'dan kaçan El Kaide mensuplarına Irak'ın ev sahipliği yaptığını söylüyordu.¹³

¹² Cenap Çakmak ve Gökhan Güneysu, "Turkish-American Relations During Obama Era: Unfulfilled Expectations", Turkish Studies, Cilt 14, Sayı 2, 2013, s. 195.

¹³ "President's Remarks at the United Nations General Assembly", The White House, 12 Eylül 2002, <https://bit.ly/3zCSlrP> (Erişim: 14 Ekim 2020)

1.1.1. 1 Mart Tezkeresi Sorunu

Bush yönetimi, Ankara'dan Amerikan askerlerinin Irak'a girmesi için Türkiye topraklarından izin verilmesini talep etmişti. Ak Parti hükümeti hem iç hem dış politika açısından atılacak böyle bir adımın sonuçlarını analiz etme hususunda çalışmalara başladı.

Komşusu Irak'a Amerikan askerlerinin girmesinin ardından bölgenin demografik ve sosyolojik yapısının değişmesi hususunda endişeleri vardı; kaldı ki hem kendi partisi hem de Meclis'te bu hususta destek alması zordu.

Yürütme olarak Gül hükümeti Meclis'te kararları ve düzenlemeleri tek parti olarak çıkarabilecek güce sahipti ve Bush yönetimi Irak işgali sürecinde gerekli izinlerin alınabilmesinin daha kolay olacağını düşünüyordu. Bu düşünce Suriye, Mısır ve Ürdün'ü ziyaret eden Başbakan Abdullah Gül önderliğindeki AK Parti hükümetinin, Irak işgalinden önce Irak'la ilgili bölge ülkeleriyle görüşmeler gerçekleştirmiş ve Amerikalı yetkililerle yaptığı görüşmeler sonucunda kamuoyuna yansıyan ABD ve bölge ülkeler ile ortak hareket edilebileceği açıklamalarıydı.¹⁴ Ayrıca izin verilmesi ihtimalinde sürecin nasıl işleyeceği, Türkiye'nin hem maddi hem de uluslararası ortamda nasıl bir destek kazanacağını tahlil edilmesi için görüşmeler gerçekleşmesi gerekiyordu. Fakat Bush hükümeti Saddam'ı devirmek için aceleci davranıyor ve Türk hükümetine üsleri açması hususunda zaman tanımıyordu.¹⁵

Irak lideri Saddam Hüseyin'le görüşmeye giden ve ikili ilişkileri değerlendirmek için dönemin devlet bakanı Kürşat Tüzmen önderliğinde 150 kişilik daha sonra 350'ye çıkarılan

¹⁴ "Gül: Ortak Hareket Edeceğiz", **Hürriyet**, 06 Ocak 2003, <https://bit.ly/3Be5CMY> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹⁵ "'Türkiye'nin Fazla Zamanı Kalmadı'", **VOA Türkçe**, 19 Şubat 2003, <https://bit.ly/3gQGij> (Erişim: 14 Ekim 2020)

bir heyetle Bağdat'a gitti.¹⁶ Tüzmen bu toplantıda ise Saddam'la gizli bir görüşme gerçekleştirdi.¹⁷ Bağdat çıkartmasında Türkiye 550 milyon dolarlık ihale almasının yanında Saddam'a ABD'nin işgal konusunda "ciddi" olduğu anlatıldı.¹⁸

Başbakan Gül ise Irak için Suriye, Mısır, Ürdün, Suudi Arabistan ve İran'ı ziyaret etmeyle ikinci bir tür görüşme için kolları sıvadı. Ayrıca söz konusu ülkelerin büyükelçilerini Dışişleri Bakanlığı'na davet edip Ankara'da düzenlenecek olan devlet başkanları zirvesinde açıklanması planlanan ortak bir bildiri metni de tevdi edildi.¹⁹

ABD ise Irak'a saldırmak için Türkiye'nin 12 limanını Washington'a açması 250 uçak ve 65 helikopter olmak üzere askerî donanmasını ve 30.000 Türkiye'de konuşlanma ve geri kalanını Irak'ın işgali için olmak üzere toplamda 60.000 civarında askerini getirmek için izin istiyordu.²⁰ Hazırlıkların gerçekleşebilmesi için 8 Ocak 2003'te Türkiye ile ABD arasında bir belge üzerinde anlaşmaya varıldı. Buna göre ABD Türkiye'nin liman ve havaalanlarının modernizasyonunu yapmasını içeriyordu.²¹ Anlaşmanın ardından ABD Genelkurmay Başkanı Orgeneral Richard Myers 19 Ocak'ta Türk Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök ve diğer yetkililerle görüşmek için Ankara'ya geldi. Myers'in gelişi ABD'nin Irak işgaline Türkiye'nin destek vereceği görüntüsü taşıyordu.

Bush yönetiminin Türk hükümeti üzerinde Irak hususunda sabırsızlığı günden güne arttığı bir ortamda Türk ve Amerikan heyetleri 1 Şubat 2003'te diplomatik görüşmelere başladılar. Türk tarafı görüşmelerde terör örgütü PKK ile mücadele, Kuzey Irak'ın statüsü, bölgede

¹⁶ Metehan Demir, "Tüzmen'den Bağdat'ta 350 Kişilik 'Son Tango'", **Hürriyet**, 09 Ocak 2003, <https://bit.ly/3BhVWBh> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹⁷ "İşte Gizli Zirvedeki Diyaloglar!", **Milliyet**, 13 Ocak 2003, <https://bit.ly/3ynZb8k> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹⁸ A.g.m.

¹⁹ "Ankara'da Irak Zirvesi", **Vatan**, 17 Ocak 2003, <https://bit.ly/3sR57FU> (Erişim: 14 Ekim 2020)

²⁰ Fikret Bila, **Sivil Darbe Girişimi ve Ankara'da Irak Savaşları**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2003, s. 186.

²¹ Bu tezkere Meclis'ten 6 Şubat'ta geçti. Bkz: Uzel, s. 271.

bulunan Türkmenlerin pozisyonu ve Irak'a Amerikan birlikleri ile Türk birliklerinin de girmesi hususunda talepte bulundu.²² ABD askerlerine Türkiye topraklarını açarsa, karşılığında Kuzey Irak'ta belli bir hattı tutacak şekilde ağır silahlarla 31.000 askeri sokabilecek ve var olan 1.500 civarındaki Türk Özel Kuvvetleri personeli birliklere katılacaktı.²³ Türkiye bu rakamla ABD'nin sokmayı planladığı asker sayısını dengelemeyi amaçlıyordu.

Diğer taraftan ise 8 Şubat'ta imzalanmış olan Mutabakat Muhtırası çerçevesinde ABD'nin Türkiye'de kullanacağı yerlerde yerleşmeye başlanmıştı. ABD'nin Irak işgali artık neredeyse kesindi ve Türk hükümeti içerde meşruiyeti sağlaması²⁴, kamuoyundan destek alması ve ekonomik olarak destek görmesi için ABD'den 92 milyar dolar para talep etmişti.²⁵ Dönemin Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış ve Hazine'den sorumlu devlet bakanı Ali Babacan Beyaz Saray'da görüşmüşler²⁶ ve talep Bush yönetiminden kabul görmemişti.²⁷ ABD'nin Ankara Büyükelçisi Robert Pearson ise talep edilen miktarın mümkün olmadığını, verilebilecek olan toplam paranın ise 28 milyar dolar olabileceğini söylüyor ve teklifin kabul edilmemesi takdirde Kuzey Cephesi'nin kapatılıp İskenderun'da konuşlu olan birlikleri de taşıyacaklarını belirtiyordu.²⁸

Türk kamuoyu ise Irak işgaline ortak olmaya şiddetli bir şekilde karşı çıkıyordu. Diğer taraftan da hükümet Milli Güvenlik Kurulu toplantısından Türk Silahlı Kuvvetleri'nin işgal

²² Uzgel, s. 271.

²³ Deniz Bölükbaşı, **1 Mart Vakası Irak Tezkeresi ve Sonrası**, İstanbul, Doğan Kitap, 2008, s. 46.

²⁴ Okan Müderrisoğlu ve Hüseyin Özalp, "Irak'a İlk Bomba Düştüğünde 8.5 Milyar \$ Hesaba Geçecek", Sabah, 27 Şubat 2003, <https://bit.ly/3mECScd> (Erişim: 14 Ekim 2020). Ali Babacan milletvekillerinin desteğini almak için savaşın zararın \$92 milyar olacağını tahmin ettiklerini ve "ABD'nin desteği olmadan uluslararası piyasalarda borçlanmamız zorlaşacak. 2003'te ödememiz gereken 73 milyar dolar iç ve dış borç bulunuyor. Bunu ödemekte sıkıntı çekebiliriz," demişti.

²⁵ Şaban Sevinç, "92 Milyar Dolar Hayal", **Hürriyet**, 22 Şubat 2003, <https://bit.ly/3jkDWAa> (14 Ekim 2020)

²⁶ "President George W. Bush meets with Yasar Yakis, Foreign Minister of Turkey, and Ali Babacan, Minister of State for the Economy of Turkey, in the Oval Office", **The White House**, 14 Şubat 2003, <https://bit.ly/3sX2L8y> (Erişim: 14 Ekim 2020)

²⁷ Uzgel, s. 272-273.

²⁸ A.g.e.

hususunda net tavrını görmek istiyordu. Ne hükümet ne de TSK bu konuda Irak işgaline yönelik somut bir adım atmak istemiyordu.

Tam adı “Türk Silahlı Kuvvetleri’nin yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye’de bulunması için Hükümet’e yetki verilmesine ilişkin başbakanlık tezkeresi” AK Parti hükümeti tarafından 26 Şubat 2003’te Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne sunuldu.

Anayasa’nın 92. Maddesi gereği “Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye’de bulunmasına izin” 550 milletvekili TBMM tarafından 1 Mart 2003’te 264 kabul, 250 ret ve 19 çekimser oyla basit çoğunluğu kazanarak tezkerenin geçmesi yönünde oy çıktı. Fakat Anayasa’nın 96. maddesi, “Anayasa’da başkaca bir hüküm yoksa, TBMM üye tamsayısının en az üçte biriyle toplanır ve toplantıya katılanların salt çoğunluğuyla karar verir” hükmü gereğince 267 oy gerekli olduğu için yeterli çoğunluğa ulaşamamış ve tezkere reddedilmişti.

Tezkerenin Meclis’te nihai olarak geçmemesi AK Parti hükümetine özellikle Orta Doğu coğrafyasında ve Avrupa Birliği çevrelerinde işgale ortak olmadığı için alkış getirmiş ve diplomatik girişimleri takdirle karşılanmıştı.

Her ne kadar hükümet ABD askerlerinin Türk topraklarında konuşlanması ve geçişine destek verse de tezkerenin reddedilmesi ABD hükümeti tarafından memnuniyetle karşılanmazken ikili ilişkilerde dönüm noktalarından biri haline gelecektir.²⁹

Bush yönetiminin ise talepleri bitmemiş ve mümkün olduğunca Türkiye’den faydalanmaya çalışıyordu. Ankara’nın tezkereyi reddetmesi Washington karşısında direncini kırmıştı.

²⁹ Alan Makovsky, "US Policy Towards Turkey", Morton Abramowitz (ed), **Turkey’s Transformation and American Policy**, New York, Century Foundation Press, 2000, s. 230.

Bunun üzerine, 19 Mart'ta Başbakanlık tezkeresinde Türk hava sahasının yabancı silahlı kuvvetlerin hava unsurlarına açılması ve Türk birliklerinin Kuzey Irak'a gönderilmesi, TBMM'den 332 oyla geçti.³⁰ Üç gün sonra da ABD hava unsurları Türk hava sahasını kullanmaya başladı. Bu iznin karşılığında 20.000 kadar Türk askerinin Kuzey Irak'a girmesine izin verilecekti. Fakat ABD bu izni bölgedeki Kürt grupların iznine bağlayınca ve izin çıkmayınca Türk askeri bölgeye giriş yapamadı.³¹ Türkiye için önemli olan bölgede PKK ile mücadele, Türkmenlerin korunması ve Musul, Kerkük gibi şehirlerin demografik yapısını değiştirilmemesi ise ABD'nin garantilerine kaldı. ABD ise uzun vadede bu garantileri yerine getiremediği gibi bölgedeki Kürt gruplarla yakın siyasi ilişkiler içine girmeye başladı.

1 Mart tezkeresinin reddi Ankara'yı Washington karşısında manevra alanı dar olan bir pozisyona sokarken Orta Doğu bölgesinde operasyon yapan ABD Merkez Kuvvet Komutanlığı'nın (CENTCOM) Türkiye karşısında daha sert politikalar izlemesine sebep olmuştur. ABD Avrupa Kuvvet Komutanlığı (EUCOM) ise Türkiye'yi savunan bir pozisyon almıştı. CENTCOM ile EUCOM arasında öteden beri gelen rekabet operasyon alanlarına yansırken devletlerin ikili ilişkilerini de etkilemekteydi. CENTCOM Irak işgalinde Türklerden çok Kürt gruplara güveniyor ve müzakerelerde zorluklar devamlı bu konu üzerinden çıkıyordu.³²

Yeni hükümetin ilk küresel sorunla karşılaşması olan Irak işgali ve 1 Mart tezkeresinden sonra da ABD Dışişleri Bakanlığı Türkiye ile ilişkilerde sorun olmadığını göstermeye çalışsa da sahada durum tam tersini gösteriyordu. Burada gerçekleşen en büyük olay CENTCOM'a

³⁰ "Tezkere Meclis'ten Geçti", **Hürriyet**, 20 Mart 2003, <https://bit.ly/3ymgVAT> (Erişim: 14 Ekim 2020)

³¹ Uzgel, s. 275.

³² Murat Yetkin, "Bir Krizin Perde Arkası 5", **Radikal**, 13 Haziran 2003, <https://bit.ly/3yrXkzk> (Erişim: 14 Ekim 2020)

bağlı bir grup ABD askerinin Irak'ta Türk askerlerini gözaltına almaları oldu.

1.1.2. Çuval Olayı Krizi

ABD kuvvetleri tezkerenin reddedilişinden yaklaşık dört ay sonra, 4 Temmuz Cuma günü, Irak'ın Süleymaniye'deki Türk Özel Kuvvetleri'nin bulunduğu irtibat ofisine, Irak Türkmen Cephesi (ITC) Süleymaniye Temsilciliği'ne Türkmen Kültür Merkezi ile Türkmenlere ait radyo ve televizyonuna baskın düzenlediler. Bölgede bulunan Türk kuvvetlerinin karşılık vermemesi³³ sonucunda da 150 civarında Amerikan askeri tarafından çatışma çıkmadan alıkonulup sorgulanmak üzere başkent Bağdat'a götürüldü. Türk askerlerini alıp sorgulamak sorunu bir tarafa mevzunun rencide edici yanı müttefiki tarafından baskına uğramasının yanında Amerikan askerleri Türk kuvvetlerine teröristlere uyguladığı muameleyi uygulayarak elleri arkadan bağlanıp başlarına çuval geçirilerek götürülmesiydi.

ABD bir NATO müttefiki olan Türkiye'ye bunu yapmasının arkasında Türk özel kuvvetlerinin Kerkük valisine yönelik bir suikast girişiminde olduğu istihbaratını almış olmaları ve bunu önlemek için Yeşil Hat'tın güneyinde müdahale ettiklerini söylediler.³⁴ Ancak ABD'nin baskın için Bağımsızlık Günü (Independence Day) olan 4 Temmuz'u seçmeleri akabinde doğabilecek sorunlar tatil gününe denk getirilmesinden dolayı Ankara'nın Washington'da muhatap bulamaması için önem arz etmişti.

³³ Türk kamuoyunda tartışılan en büyük konulardan biri de bölgedeki Türk askerlerinin Amerikan askerlerine neden karşılık vermediği veya verilmemesi hususunda talimat alıp almadıkları konusuydu. Dönemin Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök vermiş olduğu bir röportajda şunları söylemekteydi: "Bu durumda tevatür haberlerde yer aldığı şekilde personele 'ABD askerlerine karşı direnmeyin' ya da 'Teslim olun' gibi emirler hiçbir komuta kademesince asla verilmemiştir. Böyle ani gelişen durumlarda personel varsa 'Devamlı Talimatlar'daki gibi ya da o anda yapılacak durum muhakemesine göre hareket eder. Bence Özel Kuvvetler'in Irak'ta başında bulunan komutan doğru karar vermiştir. Şayet bu kararın alternatifi uygulansaydı olabilecekleri anlayanın takdirine bırakıyorum." Bkz: Saygı Öztürk, "Öyle Bir Emir Asla Verilmedi", *Sözcü*, 7 Temmuz 2020, <https://bit.ly/3kAKg65> (Erişim: 14 Ekim 2020)

³⁴ Saygı Öztürk, *A.g.m.*

ABD'nin söz konusu operasyonu alındığı söylenilen suikast istihbaratından ziyade hem Irak'ın kuzeyindeki Türk varlığını zayıflatmak hem de tezkereye yönelik bir cevap olduğu fikri yaygın bir şekilde tartışılmaya başlanmıştı.

Türk kuvvetleri Irak'ın kuzeyinde Irak – Kuveyt savaşıyla 1990ların ortalarından itibaren mevzilenmeye başlamıştı. Bu konuşlanma bölgedeki iki Kürt grubunun gümrük vergilerinin paylaşamamasından doğan anlaşmazlıkları önlemek için her iki tarafın rızasıyla ve Türk tarafının girişimiyle karara bağlanmıştı. Böylelikle Türkiye Erbil ve Süleymaniye gibi kentlerde irtibat ofisleri kurmuş ve Özel Kuvvetler Komutanlığı'na bağlı 2.000'e yakın asker ve bir tank taburu bulunduruyordu. Türkiye'nin kurmuş olduğu irtibat ofisleri görevinin yanında PKK ile mücadelede izleme ve gözetleme görevini de yapıyordu.³⁵

ABD ise Irak'ı işgal ettikten sonra bölgede mevzilenmiş olan Türk askerinden rahatsızlık duymaya başlamış ve Nisan 2003'te Kerkük civarında İstanbul Yardım Vakfı'na ait bir yardım konvoyuna eşlik eden Özel Kuvvetlere ait bir ekibe operasyon yapıp aracın içindeki mühimmata el koymuş ve askerleri Türkiye sınırına kadar getirip Irak'tan çıkarmıştı. Amerikan tarafı bunu Türkiye'nin bölgedeki Türkmenlere gizlice silah yardımı yapmayı amaçladıklarını söylerken Ankara ise Irak Türkmenlerine silah yardımı yapmak için bir neden olmadığı ve araçta var olan silah ve mühimmatın ise kendi birliğinin güvenliklerini sağlamak için yanında götürdüklerini söylüyordu.³⁶ Fakat ABD'nin bunu suçüstü bir baskın şeklinde göstermesi ve medyaya sızdırması Türkiye'yi uluslararası kamuoyu karşısında güç duruma sokmayı amaçladığı anlaşılmaktadır. Ayrıca ABD'nin Ankara Büyükelçisi Robert Pearson da olayı büyütmemek için Türk Dışişleri'ne duyduğu üzüntüyü iletirken konu için

³⁵ Uzgel, s. 276-286.

³⁶ Sedat Ergin, "Özel Tim Özü", *Hürriyet*, 30 Nisan 2003, <https://bit.ly/3gFQbW4> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Ankara'da bulunan Korgeneral Colby Broadwater da Türk muhataplarından özür diledi.³⁷

Amerikalı timler bölgede Türk varlığı istemediklerini ve bundan böyle bölgedeki Kürt gruplarla iş birliği yapacaklarını hem 1 Mart Tezkeresi hem de literatüre “çuval olayı” olarak geçen hadiseyle belli ediyorlardı. Süleymaniye’deki baskında Amerikan askerlerinin yanında Peşmerge grupların da eşlik etmesi bunu açıkça ortaya koymuştu.³⁸

Gözüaltına alınan Türk askerleri ise Başbakan Erdoğan’ın ABD Başkan yardımcısı Dick Cheney’i telefonda araması ve askerlerin serbest bırakılmasını istemesiyle askerler, ancak iki gün sonra serbest bırakılmıştı.

Türk kamuoyunda ABD karşıtlığı kar topu gibi büyüyor ve siyasi iradedden Washington’a net bir yanıt verilmesi isteniyorken ülkenin değişik yerlerinde Amerikan karşıtı protestolar düzenleniyordu. Bunun üzerine Türk ve Amerikan yetkililer hadisenin incelenmesi için bir komisyon kurmayı kararlaştırdılar. Komisyona katılımı Amerikan tarafı alt rütbeli subaylarla katılım gösterirken Başkan Bush’un talimatıyla Başbakan Erdoğan’a Savunma Bakanı Donald Rumsfeld tarafından yazılan mektupta Dışişleri Bakanı Abdullah Gül mektubun içeriğinde Türkiye - ABD ilişkilerinin stratejik önemine vurgu yapıldığı, TSK’ya duyulan saygının dile getirildiğini ve Süleymaniye’de gerçekleşen olaydan duyulan üzüntüyü vurguladıklarını söylemişti.³⁹ Sonuç olarak hükümet kanadı da silahlı kuvvetler kanadı da Türk kamuoyunda şok etkisi yaratan bu olayı büyütmemeyi tercih etti.

ABD ise 1 Mart Tezkeresi’nden sonra Türkiye’ye karşı girişimlerde bulunması kendisinin, dünyadaki tek hegemon gücün, müttefiki tarafından izin verilmemesi dünyadaki itibarını

³⁷ Sedat Ergin, A.g.m.

³⁸ "Kafamıza Vurdular Su Bile Vermediler", Vatan, 8 Temmuz 2003, <https://bit.ly/3BneiB4> (Erişim: 14 Ekim 2020)

³⁹ "İşte ABD'nin 'Baskın' Bahanesi", Milliyet, 17 Temmuz 2003, <https://bit.ly/3ysN8Xk> (Erişim: 14 Ekim 2020)

zedelemiş ve bunun karşılıksız bırakılmadığı mesajını vermek istemiştir. Ayrıca ABD'nin bölgede Kürt gruplarla iş birliğini arttırması Türkiye'nin aktivitelerini ve Türkmenlerin varlığını kısıtlama yoluna gideceklerini göstermiştir.

1.1.3. IKBY'nin Kuruluşu

Amerikan birlikleri Irak işgalinde savaşın kazanıldığını daha ilan etmeden 10 Nisan 2003'ten itibaren Irak'ın küçültülmüş hali olarak kabul edilen Kerkük'e Peşmergelerle birlikte girmişler ve Peşmergeler tapu, mal ve nüfus kayıtlarını yakıp talan etmişlerdi. Türkiye ise bölgenin demografik yapısının korunması ve özellikle Türkmen nüfusu ve mallarının devamı için Amerikalılardan bu hususta garanti almıştı. Ankara'nın bu duruma tepki göstermiş ve bölgede bulunan birliklerini teyakkuz haline getirmiştir. Türkiye'nin tepkisine Beyaz Saray'dan Ankara'nın "endişelerini anlıyoruz. Kerkük Amerikan kontrolünde olacak,"⁴⁰ demekle durumu teskin etmeye çalışsa da iş işten geçmiş ve kayıtlar ortadan kalkmıştı.

Amerika'nın öncülüğünde oluşturulmuş ve meşruiyetini BM Güvenlik Konseyi'nin 1483 sayılı kararına dayandıran Koalisyon Geçici Otoritesi (Coalition Provisional Authority)⁴¹ Kerkük'ün bir "Kürt şehri" olduğunu söylemesi ve Irak Kürdistan Yurtseverler Birliği (IKYB) ile Kürdistan Demokrat Partisi (IKDP) temsilcileri kurulmasını istedikleri Kürt devletinin başkentinin Kerkük olmasını istediklerini söylemişlerdi.⁴² Diğer taraftan ise bölgede nüfus üstünlüğünü ele geçirmek isteyen Kürt gruplar kendisini Kürt olarak tanıttak ve kayda geçirecek Türkmenlere kişi başı 100 dolar para teklif ediyordu.⁴³

⁴⁰ Faruk Balıkcı ve Ferit Arslan, "Tapuları Siliyorlar", *Hürriyet*, 11 Nisan 2003, <https://bit.ly/3sWejsl> (Erişim: 14 Ekim 2020)

⁴¹ Kerim Yıldız, *The Kurds in Iraq: The Past, Present and Future*, London, Pluto Press, 2004, s. 122.

⁴² "Kürtlerin Başkenti Kerkük Olsun", *Hürriyet*, 30 Temmuz 2003, <https://bit.ly/3ytNZqO> (Erişim: 14 Ekim 2020)

⁴³ Uğur Ergen, "100 Dolara Kürt Kimliği", *Hürriyet*, 8 Haziran 2003, <https://bit.ly/3sWeapa> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Kürt grupların bu talan hareketleri var olan nüfustan arındırıp bölgeyi Kürtleştirme politikası olarak adlandırılabilir. Böylelikle Irak'ın kuzeyine ülkenin diğer kentlerinden Kürtler getirildiği gibi Suriye'den de Kürt nüfus getirildiği haberleri çıkmıştı. Kerkük şehrine Türkiye, Suriye ve İran'dan 60.000'den fazla Kürt getirilmiş ve 12 Ekim 2004'te planlanan nüfus sayımını müteakip gerçekleşecek referandum için Saddam'ın Araplaştırma politikasıyla yerleştirilmiş olan yaklaşık 200.000 Arap kökenlinin bölgeyi terk edilmesi çağrısında bulunulmuştu.⁴⁴ Bölgede yaşanan gelişmeler Ankara'yı hareketlendirmiş fakat ABD'nin Irak Özel Temsilcisi Zalmay Khalilzad dahil Türkiye'yi müdahaleden kaçınmaları için uyarmıştı.⁴⁵

Taraflar açısından bakıldığında ise kurulması artık netleşmeye başlayan Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nde Kerkük'ün hukuki statüsünün ne olacağı tartışma konusuydu. Geçiş dönemi için 8 Mart 2004'te yürürlüğe girmiş olan Geçiş Dönemi Yönetim Yasası'nın (Transitional Administrative Law) 58. maddesinde Kerkük'ün statüsünün IKBY'ye bırakılması gerektiğini söylemiyordu fakat gelecekte de olmayacağını söylemiyordu. Kürt guruplar bölge dışından getirilen Kürt nüfusuna güvenerek 2005 Ekim'inde kabul edilen anayasaya bir madde ekleyerek Aralık 2007'de yapılması planlanan referandumla kentin statüsünü belli etme planını yapıyordu. Ancak hem Ankara'nın hem de Bağdat'ın baskıları sonucunda referandumun ucu açık belirsiz bir tarihe ertelenmesine karar kılındı.

ABD Irak'ın kuzeyinde Kürt gruplarla işbirliğini arttırıp PKK'ya ise iltimas geçiyordu. Türkiye hem Washington'dan hem Bağdat'tan bölgedeki PKK kamplarının kapatılmasını talep etmişti fakat buna yanıt alamadı. Ankara aynı talebi BM nezdinde de yapmıştı fakat

⁴⁴ Can Latif, "12 Ekim 2004 Nüfus Sayımı Öncesinde Irak", **TASAM**, 9 Ekim 2004, <https://bit.ly/3DiRBQ2> (Erişim: 14 Ekim 2020)

⁴⁵ Uzgel, s. 279.

orada da bir ilerleme kaydedilemedi. ABD yönetiminin dağıttığı silahları PKK'nın eline geçtiği şüphesi olduğu⁴⁶ gibi Ensar el Sunne gibi El Kaide bağlantılı gruplara operasyonlar gerçekleştirirken⁴⁷ PKK'yı göz ardı ediyordu.

ABD'deki Neo-Con ağırlıklı yönetimin Irak işgaliyle kurmuş olduğu Kürt gruplarla partnerlik yapmak, Şiilere şüpheli ve Sünni Arapları dışlayıcı politikasının 2006'dan itibaren işlerliği yoktu ve ülkede tutunamamaya başlamıştı. Bunun için de politika değişikliğine ve özellikle Türkiye ile işbirliğine kapı araladılar. Fakat Irak'ın geneli için Mart 2006'da Samara'daki Şii mabedine intihar saldırısından sonra Cumhuriyetçi temsilci Frank Wolf bir komisyonun kurulmasını önerdi ve Cumhuriyetçiler ve Demokratlar Aralık'ta bir rapor açıkladılar. Eski Dışişleri Bakanı James A. Baker ve Demokrat temsilci Lee Hamilton liderliklerinde bir komisyon kuruldu. Baker-Hamilton Komisyonu ya da Irak Çalışma Grubu olarak bilinen panelde daha kapsamlı bir politika oluşturulması gerektiği raporlanmıştı.⁴⁸ Buna göre Sünnileri de kapsayacak şekilde bir politikanın yanında ülkeyi bir arada tutmanın daha faydalı olacağı yönünde görüş belirtilmişti.

ABD'nin Sünni-Şii politikasına ağırlık vermesi Kürt gruplarla olan temasını azalttı ve IKBY'nin Irak'ın federatif yapısı içinde mevcudiyetini devam ettirmesi Türkiye dışında diğer ülkelerle mümkün değildi. Ankara ise Erbil ile iletişim kurmayı reddediyordu ve idari yapısını tanımıyordu. ABD de PKK'ya karşı operasyonlar yapılmasına karşılık Ankara'nın Erbil'le temasının sağlanmasına ikna etti.⁴⁹ Diplomatik girişimlerin sonucunda Türkiye PKK'ya karşı hem ABD hem bölgedeki Arap devletlerinden destek aradı ve 5 Kasım 2007

⁴⁶ "ABD'nin Irak'ta Dağıttığı 14 Bin Silah Kayıp", CNN Türk, 5 Ocak 2007, <https://bit.ly/3DurUfm> (Erişim: 14 Ekim 2020)

⁴⁷ "Bağdat Sabaha Kadar Bombalandı", Hürriyet, 22 Mart 2003 <https://bit.ly/3mD8cbv> (Erişim: 14 Ekim 2020)

⁴⁸ Lionel Beehner, "The Baker-Hamilton Commission (aka Iraq Study Group)", Council on Foreign Relations, 6 Aralık 2006, <https://on.cfr.org/3mHWmgg> (Erişim: 14 Ekim 2020)

⁴⁹ Uzel, s. 288.

bir uzlaşmaya varıldı ve bunun ardından terör örgütüne yönelik operasyonlar gerçekleşmeye başladı.

Obama seçildikten sonra da Türkiye'nin bölgede "rol model" olma tartışmaları gerçekleşmeye başlayınca ABD Türkiye'yle ilişkilerine farklı bir düzeyde ilerletmeye başladı. Irak özelinde ise de Ankara Erbil'le ticaretini arttırmaya ve ilişkilerini geliştirmeye başlamıştı.

Fakat Barzani yönetimindeki IKBY 2015'lerden itibaren Irak içinde bir özerklik değil bağımsız olma zamanının geldiğini dile getirmeye başlamıştı. Buna Türkiye'deki Çözüm Süreci olarak bilinen açılımla ilgisi vardı. Resmi olarak da Irak parlamentosu, 25 Eylül 2017'de bağımsızlık için referanduma gitme kararı aldı.⁵⁰ Türkiye Mesud Barzani'yi ihanetle suçlarken giriş-çıkışların kapandığını ve atılacak adımların tedrici olarak ağırlaşaacağını duyurdu. Bağdat referandum kararının anayasaya aykırı olduğunu duyurmuştu ve İran da bunun bölge sınırlarını değiştirme girişimi olduğunu ve bunu kabul etmeyeceklerini belirtmişti.⁵¹

IKBY referanduma gitti ve %98 bir oyla bağımsızlık yönünde karar çıktı. İsrail dışında ne ABD ne de bölge ülkelerinden destek gelmeyince girişimin bir işlevi kalmadı. Barzani ise siyaseti bırakmak zorunda kaldı.

1.1.4. Türkmen Nüfuzunun Azaltılması

ABD'nin 1991'den 1996'ya kadar gerçekleştirdiği Huzuru Temin (Provide Comfort)

⁵⁰ "IKBY Parlamentosu 25 Eylül'de Bağımsızlık Referandumuna Gitme Kararı Aldı", BBC Türkçe, 15 Eylül 2017 <https://bbc.in/3kwswsu> (Erişim: 14 Ekim 2020)

⁵¹ "Erdoğan'dan K. Irak Açıklaması: Daha Ağır Adımlar Atacağız", Deutsche Welle Türkçe, 04 Ekim 2017 <https://p.dw.com/p/2ID6A> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Operasyonu Kuzey Irak'taki Kürtleri Saddam'dan kurtarmayı amaçlamıştı⁵² ve Bağdat'ın nüfuzu bölgede azalmaya başlamıştı. Türkiye ise bu boşlukta bölgede Türkmen nüfusun varlığı, kültür merkezleri, vakıfları bölgede etkin bir rol oynuyor ve iyiden iyiye ilişkileri güçlendirmişti. Türkmenlere ait siyasi partiler ve vakıflar 1995 Nisan'ında Irak Türkmen Cephesi (ITC) şemsiyesi altında toplandı ve bu yapılanmayla aktivitelerini gerçekleştiren Türkmenler Irak işgalinden sonra Türkiye'nin bölgedeki varlığı olarak algılanmış ve bölgedeki yeni oluşum, etki alanını kırmak istemişti. Bunun için ABD'nin ilk adımı ITC temsilcisini İyad Allavi önderliğindeki Irak Geçiş Hükümeti'nde ITC dahil hiçbir Türkmen'i yönetime aldırılmamıştı. Hatta ABD birlikleri Türkiye sınırına 70 km uzaklıkta olan ve yaklaşık 320.000 nüfuslu bir Türkmen kenti olan Telafer'i bombalamış ve akabinde belediye başkanlığı koltuğuna bir Kürt kökenliyi getirmişti. Bu operasyona Türkiye, ABD'nin dikkatli davranmasını, orantısız güçten uzak durmasını söylerken Musul'da toplanan Türkmenler, şiddetin durdurulması çağrısında bulunmakla yetindiler.⁵³

ABD'nin Türkmenlere yönelik bu tutumu sahada Kürt gruplarla beraber iş yapacağını göstergesinin yanında hem Ankara'ya hem de Türkmenlere açık bir mesaj vermiş oluyordu. Dışarıdan getirilen Kürtler bölgenin demografik yapısını değiştirmekle kalmayıp seçimlerde de üstün duruma gelmekteydiler. ITC'nin seçimlerde çıkardığı 3 vekilden 1 vekile düşmesi ve Kerkük'te oyların sadece yüzde 16'sını alması işgal sonrası düzenin açık bir göstergesidir. Dini açıdan bakıldığında da Şii ve Sünni olarak da ayrılan Türkmenlerin bir kısmı ITC'ye

⁵² Daniel L. Haulman, "Crisis in Iraq: Operation Provide Comfort", **US Department of Defense**, <https://bit.ly/3mHVQPa> (Erişim: 14 Ekim 2020)

⁵³ Türkiye Dışişleri Bakanı Abdullah Gül Telafer bombalamasına atıfta bulunarak orantısız güç kullanılmasının altını çizerek, şunları söylemişti: "Halkımız ister istemez şunu sormaktadır. Kuzeyde teröristler varken onlara karşı güç kullanmada çekingen davranan koalisyon kuvvetleri, sivil halkın içindeki terörist veya direnişçileri hedef almak için sivil gözetmeden hareket yapamaz. Dolayısıyla aynı dikkatin gösterilmesi gerekir." Bkz: Christian Vogg, "Amerikan Askerine Mahkûmiyet Kararı", **Deutsche Welle**, 11 Eylül 2004, <https://bit.ly/3gDQAsk> (Erişim: 14 Ekim 2020)

mesafeli dururken bir kısmı da Kürt grupların seçim listelerinden katılmayı tercih etmişlerdi. Irak'ın Kuzey'inde 8 Mart 2004'te çıkarılmış olan Geçiş Dönemi Yönetim Yasası IKBY'nin kurulmasını sağladı ve ABD'nin de desteğiyle gücünü birleştirmeye başladı. Celal Talabani liderliğindeki Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) ile Mesut Barzani önderliğindeki Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) geçmişte çatıştıkları ortamdan uzaklaşıp iş birliğine gittiler. Güvenlik gücünü de toparlayıp Bağdat'tan bağımsız 75,000 Peşmerge hukuki bir statü kazandı.

Böylelikle bir tarafta Kürt gruplar birleşip diğer taraftan Araplar Sünni Şii olarak ayrılınca Türkmenlerin statüsü etkisizleştirilmiş bir şekilde Türkiye'nin desteğiyle bölgede varlığını devam ettirmeye çalışmaktaydı.

1.2. ABD'nin Türkiye'yi Suriye'de Çevreleme Girişimleri

23 milyonluk Suriye nüfusunun %55-60'ı Sünni Araptı. Buna en yakın oran %12-14'le Arap Aleviler (Nusayriler) teşkil ederken %10-12 civarında da Hristiyan nüfus mevcuttu. Bunların hemen ardından %8-10'la Kürtler, %4-5'le Dürziler, %4 Türkmenler ve %1 İsmaililer vardı.⁵⁴

Suriye'deki farklı etnik ve dini gruplar haklarını Arap Baharı'yla başlayan isyan hareketlerinin ülkeye yansısıyla aramaya başlamış ve bunun için protestolar düzenlemişti. Devlet başkanı Beşar Esad'a da istifa çağrılarında bulunmuşlardı. Ülkeyi hanedanlıkla yöneten Esad ise bu taleplere karşılık ve toplumsal katılımı desteklemek yerine protestoları

⁵⁴ Oytun Orhan, "Suriye'de Demokrasi mi İç Savaş mı?: Toplumsal - Siyasal Yapı, Değişim Senaryoları ve Türkiye", ORSAM, Cilt 3, Sayı 29, Mayıs 2011, s. 11.

şiddetli ve kanlı bir şekilde bastırmıştı.⁵⁵ Esad'ın bu müdahaleleri protestoları dindirmek yerine daha da alevlendirmiş ve uluslararası kamuoyunun dikkatinin bu yöne çevrilmesine sebep olmuştur.

ABD 2012'den itibaren CIA üzerinden örtülü bir operasyonla Suriyeli muhaliflere Esad'ı devirmek için silah, mühimmat ve para kaynağı gerçekleştiriyordu. Timber Sycamore⁵⁶ olarak bilinen bu operasyon muhaliflere CIA ile birlikte Suudi Arabistan silah, para ve bazı başka Arap devletler mali ve istihbarî destek veriyordu.⁵⁷

Muhaliflere dağıtılan silahlar sonucunda ve Suriye'nin silahlı kuvvetlerinden muhaliflere katılan askerlerin yavaş yavaş artması sonucunda Esad büyük kan kaybetmiş ve devrilmenin eşiğine gelmişti.

ABD Irak işgali sonrası ve Libya müdahalesinde “Leading from Behind” politikasını terk etmiş ve IŞİD'in yayılmasıyla aktif bir şekilde Suriye'de kolları sıvamıştı.⁵⁸ Başbakan Erdoğan 16 Mayıs 2013'te ABD'ye bir ziyaret gerçekleştirmişti. Bu toplantıda Suriye konuşulmuş ve ortak açıklamada Esad'ın gitmesi yönünde karar kılınmışlardı.⁵⁹

Diğer bir koldan ise Ankara ile Washington Suriye'de ılımlı muhalifleri hem Esad'a hem IŞİD'e karşı mücadelede yetiştirmek için Dışişleri Bakanlığı müsteşarı Feridun Sinirlioğlu ve ABD'nin Ankara Büyükelçisi John Bass arasında “eğit-donat programı” mutabakat zaptı 19 Şubat 2015 imzalandı. Mayıs ayında eğitimlere başlanan plana göre eğitim üç yıl sürecek

⁵⁵ A.g.m. s. 10.

⁵⁶ Pentagon programı 2017'de durdurmuş ve 500 milyon ilâ 1 milyar dolar olarak bilinen kaynağın IŞİD'le mücadeleye aktarılacağı belirtilmişti. Bkz: Ali Watkins, "Top General Confirms End To Secret U.S. Program In Syria", **Politico**, 21 Temmuz 2017 <https://politi.co/3DuBiQ6> (Erişim: 14 Ekim 2020)

⁵⁷ Mark Mazzetti, Adam Goldman ve Michael S. Schmidt, "Behind the Sudden Death of a \$1 Billion Secret C.I.A. War in Syria", **The New York Times**, 2 Ağustos 2017 <https://nyti.ms/3kCWvPz> (Erişim: 14 Ekim 2020)

⁵⁸ James Jay Carafano, "Obama's 'Lead From Behind' Strategy Has US In Full Retreat", **The Heritage Foundation**, 6 Şubat 2015, <https://heritag.org/3glYdO1> (Erişim: 14 Ekim 2020)

⁵⁹ "Obama and Erdogan: Syria's Assad Must Go", **Wall Street Journal**, 16 Mayıs 2013, <https://bit.ly/3BlExl2> (Erişim: 14 Ekim 2020)

ve toplamda 15.000 kadar muhalif Türkiye, Suudi Arabistan ve Ürdün tarafından eğitilecekti.⁶⁰

Bir taraftan Türkiye, ABD ve Körfez Arap ülkeleri Esad'ın gitmesi yönünde angaje olurken diğer taraftan yönetimin ayakta kalması için destek veren Rusya ve İran vardı.

1.2.1. Suriye'de ABD Rusya Mücadelesi

Temmuz 2012'de Suriye Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Jihad Makdissi yönetimin elinde kimyasal silahın mevcut olduğunu fakat bunun dış saldırılar dışında Suriyelilere kullanılmayacağını söylemişti.⁶¹ Bunun üzerine de bir ay sonra Obama protestoları bastırmak için kimyasal silah kullanılmasını ABD'nin "kırmızı çizgi"si olarak kabul ettiğini beyan etmişti.⁶²

Esad'ın katliamlarına karşı Batılı devletler baskılarını arttırırken konuyu BM'ye taşıyorlardı. Burada ABD, Fransa ve İngiltere farklı vesilelerle Esad'a yönelik kararları çıkarmayı amaçlıyor fakat her girişime karşı Rusya ve Çin veto hakkını kullanıyor ve kararların çıkmasını engelliyordu.

ABD de en azından kimyasal silahların kullanılması hususunda Rusya'yla ikili ilişkiler çevresinde çözmeyi amaçlamıştı. Bunun için de 14 Eylül 2013'te dışişleri bakanları John Kerry ve Sergey Lavrov Cenevre'de bir anlaşma imzaladılar. Bu anlaşmaya göre Esad bir yıl

⁶⁰ "Eğit-Donat Anlaşması İmzalandı", *Al Jazeera Türk*, 20 Şubat 2015, <https://bit.ly/3jnhEh9> (Erişim: 14 Ekim 2020)

⁶¹ "Timeline of Syrian Chemical Weapons Activity, 2012-2021", *The Arms Control Association*, Mayıs 2021, <https://bit.ly/3mIoAHS> (Erişim: 1 Ağustos 2021)

⁶² Obama 4 Eylül 2013'te Stockholm'deki bir konuşmasında "Ben kırmızı çizgi koymadım. Dünya bunu koydu," demişti. Fakat Obama Ağustos ayında şunu söylemişti: Biz Esad'a ve bölgedekilere açıkça etrafta bir sürü kimyasal silahın dolaştığını ve kullanıldığını görmemiz bizim kırmızı çizgimiz olduğunu belirttik. Glenn Kessler, "President Obama And The 'Red Line' On Syria's Chemical Weapons", *The Washington Post*, 6 Eylül 2013 <https://wapo.st/3BromJi> (Erişim: 1 Ağustos 2021)

içinde elindeki kimyasalları yok edecekti aksi halde ABD kuvvet kullanmayı opsiyon olarak hala elinde tuttuğunu belirtmişti.⁶³

Obama yönetimi bir taraftan Esad'ın gitmesini isterken diğer taraftan da IŞİD'le mücadeleyi yürütmek istiyordu. Rusya ise Esad yönetiminin ayakta kalması için uğraşıyordu ve diğer taraftan da ABD'nin saldırı gerçekleştirmemesi için Obama yönetimini teskin etmeye çalışıyordu.

2015 Eylül'üne gelindiğinde Rusya Esad'la yaptığı anlaşma sonucunda Hazar denizinden attığı füzelerle bir kısım IŞİD mevzilerini vurarak Suriye'ye giriş yaptı.⁶⁴ Fakat bundan sonra Moskova'nın yoğunlaştığı alan Şam yönetimi ile IŞİD dahil bütün muhalif grupları terör örgütü olarak kabul ederek herkesi bombalamıştı.⁶⁵

Rusya'nın Şam yönetimini kurtarması için başlatmış olduğu operasyonlar ve asıl hedefi muhalifler olması ABD'nin Suriye'deki politikasında değişikliğe gitmesine sebep oldu.

ABD'nin Suriye özel temsilcisi Brett McGurk Rusya ile Suriye üzerinden diplomatik ilişkilerin devam ettiğini vurgulamış ve Fırat Nehri'ni hat olarak kabul ettiklerini söylemişti: Eğer bu hattı geçerseniz, sizi öldürürüz.⁶⁶

ABD prensip olarak hala Esad'ın gitmesini savunurken muhaliflere desteği azaltmaya başlayıp odak noktasını IŞİD'e çevirdi ve bölgedeki Kürt gruplarla ortaklık kurmaya başladı.

1.2.2. ABD'nin PYD/YPG'ye Desteği ve Doğal Kararlılık Harekâtı

⁶³ Warren Strobel ve Mariam Karouny, "U.S., Russia Agree On Syria Weapons, Obama Says Force Still Option", Reuters, 14 Eylül 2013, <https://reut.rs/3ypDxkd> (Erişim: 14 Ekim 2020)

⁶⁴ "Russia Carries Out First Air Strikes In Syria", Al Jazeera, 30 Eylül 2015, <https://bit.ly/3gGQzDS> (Erişim: 14 Ekim 2020)

⁶⁵ "'More Than 90%' Of Russian Airstrikes In Syria Have Not Targeted Isis, US Says", The Guardian, 7 Ekim 2015, <https://bit.ly/3DoEo8p> (Erişim: 14 Ekim 2020)

⁶⁶ McGurk'ün CBS kanalının Face The Nation programında kullandığı cümleler için bkz: <https://bit.ly/38oc4Vi> (Erişim: 14 Ekim 2020)

ABD öncülüğünde Libya'yı da içerecek şekilde fakat özellikle Suriye ve Irak'ta IŞİD karşıtı koalisyon hazırlıklarına Haziran 2014'te başlattı. ABD ilk hava saldırısını Ağustos'ta gerçekleştirirken Savunma Bakanlığı Ekim ayında operasyonlarını Suriye'ye de genişletme amacıyla Birleşik Ortak Görev Gücü-Doğal Kararlılık Harekâtı'nı (Combined Joint Task Force-Operation Inherent Resolve) kurdu.⁶⁷ Söz konusu girişim Eylül ayında Batılı ve Arap devletlerinin ağırlıklı olarak oluşturduğu ve toplamda 83 üyeden oluşan Daesh'e Karşı Küresel Koalisyon (Global Coalition to Defeat Daesh) kuruldu.

Doğal Kararlılık Harekâtı'nın IŞİD'le mücadele yönteminde ABD öncülüğündeki koalisyon uçaklarının örgüt hedeflerini havadan bombalayarak elde etmiş oldukları ağır silah ve mühimmatları kullanılamaz hale getirerek kara operasyonlarında ise yerel güçlerle iş birliği yapılmasını öngörüyordu.

Bu yöntem Irak'ta IKBYP Peşmergeleri, Bağdat hükümetinin güçleri ile yaparken Suriye'de ise oluşturulan Suriye Demokratik Güçleri (SDG) ile gerçekleştirmeyi amaçlıyordu. Irak'ta ayrıca PKK'lı grupların Peşmergelerle olan çizgisi bulanıklaşmaya başlamış ve IŞİD'e karşı mücadelede ortak operasyonlara girerken Hashd al Shaabi gibi Şii örgütler de ortaya çıktı. İran'ın etkisi altına girmiş olan Bağdat hükümeti ise Hashd al Shaabi'yi koruma altına alınması ve imtiyazlardan yararlandırılması için ordunun içine dahil etti.

IŞİD'in Suriye'de genişlemesi sonucunda örgüt 2014 Eylül'ünden itibaren YPG'nin kontrolünde olan Halep vilayetinin Kobani veya Ayn al Arab kasabasını kuşatmaya başlamış çevre köyleri ele geçiriyor ve Kobani'nin düşmesi her geçen gün daha da yakınlaşıyordu.

⁶⁷ Musul ve Tikrit'in IŞİD tarafından ele geçirilmesinden sonra ABD Savunma Bakanlığı Irak özelinde örgütlerle mücadele için iki operasyon ünitesi kurdu. Bunlardan biri ARCENT (Army Central Command) ve ikincisi JFLCC (Joint Forces Land Component Command). Operasyon alanı genişleyince Savunma Bakanlığı bu iki üniteyi birleştirip Birleşik Ortak Görev Gücü'nü kurdu. Bkz: "History of CJTF-OIR", **Operation Inherent Resolve**, s. 1, <https://bit.ly/38j5mPk> (Erişim: 14 Ekim 2020) ayrıca bkz: "Timeline: The Rise, Spread, and Fall of the Islamic State", **Wilson Center**, 28 Ekim 2019, <https://bit.ly/3gDgBHV> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Kobani bölgede aktif bulunan neredeyse tüm silahlı gruplar için savunulması veya kontrol edilmesi gereken bir sembol niteliği taşıyor, uluslararası kamuoyunun dikkati buraya çekmişti. IŞİD de kontrol ettiği toprakları genişletmek ve Irak-Suriye hattını kontrol altına almak istiyordu.

ABD Suriye'deki YPG'li (Halk Koruma Birlikleri) ve bağlantılı gruplara silah, mühimmat, tıbbi ihtiyaçlar gibi malzemeleri 2014'ün ortalarından itibaren hem CIA üzerinden hem havadan tedarik ediyordu.⁶⁸ YPG'lilere sadece ABD ve Batılı ülkeler değil İran da silah yardımı yapıyordu.⁶⁹

Türkiye Kobani'nin kurtarılması için hava hareketlerinin yetersiz olacağını IŞİD'e karşı savaşın karadan kazanılabileceğini savunurken kara gücü olarak Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) ile Peşmergelerle gerçekleştirilebileceğini söylüyordu. Türkiye YPG'nin Peşmergelerden 150, Özgür Suriye Ordusu'ndan ise 1300 kişilik gurubun gelmesini kabul ettiğini söylüyordu.⁷⁰ YPG'nin siyasi kolu olan PYD (Demokratik Birlik Partisi) lideri Salih Müslim ise anlaşmanın olmadığını ve ÖSO'nun IŞİD'e karşı ikinci cepheyi açmasını söylemişti.⁷¹ ABD ise hava sortileriyle örgütü zayıflatacağını ve Kürt gruplarla karadan ilerlenmesi gerektiğini savunuyor ve Obama Erdoğan'ı arayıp Türk desteğini istedi ve sınırın açılmasını talep etti. Her geçen gün Kobani için çember daralıyor ve ABD Peşmergelerin yardımıyla savunmanın güçleneceği ve kuşatmanın kırılacağı stratejisini Türkiye'ye bastırıyordu. IŞİD mezaliminden kaçan yaklaşık 200 bine yakın Kobanili Kürt Türkiye'ye sığınmıştı. 29 Ekim

⁶⁸ Dion Nissenbaum, Joe Parkinson, "U.S. Giving Military Aid to Kurds in Fight Against Insurgents", **Wall Street Journal**, 11 Ağustos 2014, <https://on.wsj.com/38jxYq> (Erişim: 14 Ekim 2020)

⁶⁹ Rebecca Collard, "The Enemy of My Enemy: Iran Arms Kurds in Fight Against ISIS", **Time**, 27 Ağustos 2014 <https://bit.ly/3BinWEX> (Erişim: 14 Ekim 2020)

⁷⁰ "Türkiye'nin Kobani'ye Geçişle İlgili Önceliği, Özgür Suriye Ordusu ve Peşmergedir", **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı**, 24 Ekim 2014, <https://bit.ly/3mBVYQq> (Erişim: 14 Ekim 2020)

⁷¹ "PYD: 'Özgür Suriye Ordusu ile Kobani için anlaşmadık'", **BBC Türkçe**, 24 Ekim 2014, <https://bbc.in/3gE2p1G> (Erişim: 14 Ekim 2020)

2014'te IBKY'ye bağı olan Peşmerge grupların bir kısmı Şanlıurfa GAP havalimanına inerken diğ er bir kısmı da Habur sınır kapısından Kobani'ye gitmek için Türkiye'ye giriş yaptı.⁷²

2015'in ortalarına gelindiğinde ise IŞİD Irak'ın %40'ını ve Suriye'nin üçte birini kontrol ederken örgütün hakimiyet kurduğu bölgelerde insan sayısı 10 milyonu buluyordu.

PKK'nın Suriye'deki militanları, İran destekli gruplar, Peşmergeler, silahlı diğ er Arap gruplar Kobani'nin savunmasında yer alırken ABD öncülüğündeki IŞİD karşıtı koalisyon 6.000'den fazla sorti gerçekleştirip örgütün kuşatmasını durdurdu. Bölgedeki Kürt grupların ellerinde dağıtılmış pek çok silah ve mühimmat bulunuyordu ve ABD PYD-YPG'nin bölgede kalıcı bir güç olarak devam edeceğine inanıyordu.⁷³

ABD Suriye'de kara gücü olarak planladığı bölgesel güçler çoğunluğunu oluşturduğu PKK'nın Suriye silahlı kolu olan YPG ve YPJ'yi seçmiş fakat Türkiye'nin karşı çıkması üzerine farklı bir isim ve grupları bir araya getirerek itirazları gidermeyi amaçlıyordu.

ABD Savunma Bakanı Ash Carter Kongre'de PKK ile YPG arasında somut bir bağı var olup olmadığı ile ilgili sorulan soruya “evet” yanıtını vermişti.⁷⁴ Diğ er taraftan da ABD Özel Kuvvetler Komutanı ve CIA eski görevlisi General Raymond Thomas YPG'nin kendilerinden masada yer almak istediklerini fakat PKK'yla ilişkileri yüzünden bunun olamayacağını söylerken sürecin nasıl geliştiğini şöyle anlatmaktadır: “Onlar kendilerine resmi olarak YPG diyorlardı, ki Türkler onları PKK'yla eşitliyordu. Biz de onların isimlerini

⁷² Emre Peker, Ayla Albayrak, "Peşmerge Güçleri Türkiye'ye Giriş Yaptı", **Wall Street Journal**, 29 Ekim 2014, <https://on.wsj.com/2Wtfy6S> (Erişim: 14 Ekim 2020)

⁷³ "Erdoğan: PYD, Özgür Suriye Ordusu'nun desteğini kabul etti", **BBC Türkçe**, 24 Ekim 2014, <https://bbc.in/3BgIDSA> (Erişim: 14 Ekim 2020)

⁷⁴ Kasım İleri, "US Defense Chief Admits PYD, YPG, PKK Link", **Anadolu Agency**, 28 Nisan 2016, <https://bit.ly/3yo67SP> (Erişim: 14 Ekim 2020)

değiştirmeleri gerektiğini söyledik. Birkaç gün sonra kendilerini Suriye Demokratik Güçleri olarak ilan ettiler. Araya ‘demokrasi’ yerleştirmenin zekice bir hareket olduğunu düşündüm. Fakat [demokrasi kelimesi] onlara biraz güvenilirlik verdi.”⁷⁵

Kobani kuşatmasının kırılmasıyla güven kazanan gruplar IşİD’in kontrol ettiği alanları ele geçirmek amacıyla hazırlanmaya başladılar. Ortak düşman olan IşİD’e başarı kazanmış olan PKK’lılar dünya kamuoyundan da büyük destek görüyor ve örgütün uluslararası bir terör örgütü bağlantısını arka plana atıyordu.

Obama yönetiminin Suriye özel temsilciliğini yürüten Brett McGurk Kobani’den sonra YPG’yi uzun vadeli partner olarak düşündüklerini söylüyor ve ABD’nin politikalarını bu yönde inşa edileceğini belirtiyordu. Nitekim, Amerikan yönetimi resmi olarak YPG’lileri silahlandıracağı haberleri çıkmaya başlamış ve Türkiye’nin itirazları Pentagon’da rahatsızlık uyandırmıştı.⁷⁶

2017’nin başlarında Obama yönetimi gitmiş ve yerine Trump gelmişti ve vaatlerinden biri Amerikan askerlerini geri getirmektir. Bu vaat hem Pentagon’da hem de uluslararası kamuoyunda IşİD’e karşı yürütölen mücadeleyi sekteye uğratacağını düşünüyordu. Fakat ABD Savunma Bakanlığı’nın 2017 bütçesinde YPG-PYD’ye öngörölen yardım 500 milyon dolar iken 2018 için bu rakam 550 milyona çıkması Trump tarafından onaylanmıştı.⁷⁷

Rakamların büyüklüğü ve yapılan yardımlar ABD’nin IşİD’i bitirmek için YPG’yle taktiksel bir angajmandan ziyade uzun vadeli bir proje içine dahil olduğunu gösteriyordu. YPG’ye

⁷⁵ "U.S. General Told Syria's YPG: 'You Have Got to Change Your Brand'", **Reuters**, 22 Temmuz 2017, <https://reut.rs/3gHJ3bQ> ayrıca tam konuşma için bkz: "US Urged PKK/PYD to Change Name for Legitimacy", **Anadolu Agency**, 23 Temmuz 2017 <https://bit.ly/3jmul6u> (Erişim: 14 Ekim 2020)

⁷⁶ Eric Schmitt, "Obama Administration Considers Arming Syrian Kurds Against ISIS", **New York Times**, 21 Eylül 2016 <https://nyti.ms/3BgmByc> (Erişim: 14 Ekim 2020)

⁷⁷ Kasım İleri, "Demokratik Bir Ülke Bir Terör Örgütünü Nasıl Destekledi?", **Anadolu Ajansı**, 7 Ocak 2019, <https://bit.ly/2WvX2KL> (Erişim: 14 Ekim 2020)

askeri yardım sadece Washington'dan gelmiyor Almanya, Peşmergeler aracılığıyla Fransa ve Kanada'dan da destek geliyordu.

ABD kendi danışmanlığında Suriye Demokratik Güçleri olarak evrilen YPG-PYD için 30.000 kişilik Suriye Sınır Güvenlik Gücü (Syrian Border Security Force) de ilan etti.⁷⁸ Bu güç hem IŞİD'e karşı hem de Türkiye'den ÖSO üzerinden gelebilecek bir saldırıya karşı koymak için kurulacaktı.

Diğer taraftan koalisyon IŞİD'e karşı hava saldırılarıyla SDG'nin önünü açıyor ve örgütün kontrolünde olan alanları ele geçiriyordu. Bu ele geçirilen alanlarda petrol havzaları vardı ve ABD bu bölgelerde yeni askeri üsler kurmaya başladı.⁷⁹

2018'in başlarında Suriye'nin kuzey batısında Afrin, Tel Rıfat, Münbiç ve Fırat nehrinin doğusunda IŞİD'in kontrol ettiği birçok alan SDG'nin kontrolüne geçmişti. IŞİD Irak'ta da güç kaybediyor Irak merkezi hükümeti Peşmergelerle ortak operasyonlarında bölgeleri geri alıyordu.

PKK ve bağlantılı grupların uluslararası desteği arkalarına alarak kalıcı güç kazanması Türkiye'nin sınırlarını tehdit ediyordu ve Ankara'yı rahatsız ediyordu. Diğer taraftan TSK'ya Irak ve Suriye'de operasyon yapma yetkisi veren Başbakanlık tezkeresi 3 Eylül 2015'te TBMM'de yapılan oylamada bir yıl daha uzatılmıştı.⁸⁰ Bunun üzerine Türkiye tehdit durumunda operasyon yapacaktı.

⁷⁸ Ragıp Soylu, "US-led coalition to form 30,000-strong SDF border army", **Daily Sabah**, 14 Ocak 2018 <https://bit.ly/3j1h7fz> (Erişim: 14 Ekim 2020)

⁷⁹ Thomas Gibbons-Neff, "U.S. Forces in Syria: Building More Outposts, Pulling Up Lawn Chairs", **The New York Times**, 5 Nisan 2018, <https://nyti.ms/3sT9nol> (Erişim: 14 Ekim 2020)

⁸⁰ Hilal Köylü, "Tezkere meclisten geçti", **Deutsche Welle Türkçe**, 3 Eylül 2015 <https://bit.ly/2WvYBs7> (Erişim: 14 Ekim 2020)

1.2.3. Türkiye'nin Çevrelemeyi Kırma Girişimleri

Ankara Şubat 2015'te imzalamış olduğu eğit-donat programıyla Washington'la işbirliğini derinleştirmeye çalışıyordu. Bu adım hem Suriye'deki muhaliflere destek sağlayacak hem de ABD'nin YPG'yle ortaklığa girmesine alternatif sunmaya çalışıyordu.

Diğer taraftan da Türkiye'nin Irak'la 378 Suriye ile ise 911 kilometre sınır uzunluğu olan Türkiye terör listesine aldığı örgütlerle çevrelendiğini görüyor ve bu koridoru kırmak için operasyon hazırlıklarına başlamıştı.

1.2.3.1. Fırat Kalkanı Operasyonu

IŞİD bölgede kazandığı alan genişledikçe uluslararası çapta propagandasıyla örgüte katılımını arttırıyor, mekân ve hedef gözetmeksizin saldırılar gerçekleştiriyordu. Türkiye'nin güney ve güneydoğu sınırında yerleşmiş IŞİD ülke içinde saldırı yapma ihtimali tehdidi her geçen gün artıyordu. AK Parti hükûmeti de 30 Eylül 2013'te 5428 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile IŞİD üyelerini ve ilintili entiteleri terör listesine almıştı.⁸¹

Mayıs 2013'te Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde 53 kişinin ölümüne neden olan, arkasında Suriye istihbaratının olduğu bombalı bir terör saldırısı gerçekleşmişti.⁸² Ayrıca IŞİD Türkiye'deki ilk terör saldırısını 2014 Mart'ında Niğde'de kolluk kuvvetlerine gerçekleştirmişti.⁸³

IŞİD, 15 Temmuz darbe girişimine kadar Türkiye topraklarında 13 saldırı gerçekleştirmiş ve toplamda en az 211 polis, asker, turistler dahil olmak üzere sivil hayatını kaybetti.⁸⁴

⁸¹ "Türkiye'nin Deaş ile Mücadelesi" Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, Temmuz 2017, s. 16 <https://bit.ly/3zt9Z6q> (Erişim: 14 Ekim 2020)

⁸² "Reyhanlı Saldırısının Faili Yakalandı", TRT Haber, 12 Eylül 2018, <https://bit.ly/3sVK3hh> (Erişim: 14 Ekim 2020)

⁸³ "IŞİD'in Ulukışla Saldırısı Davasında Karar Çıktı", Sözcü, 17 Haziran 2016, <https://bit.ly/3gGj4BM> (Erişim: 14 Ekim 2020)

⁸⁴ "Terör Örgütü IŞİD'in Türkiye'ye Yönelik Gerçekleştirdiği Saldırıları", Habertürk, 11 Temmuz 2016, <https://bit.ly/3gDq3en> (Erişim: 14

IŞİD'in kontrol ettiği alanlardan Türkiye'nin sınırlarına tacizler artarak devam ederken Ankara 24 Ağustos 2016'da Fırat Kalkanı Harekâtı'nı Cerablus'tan başlattı. Operasyon hem IŞİD'in terörize ettiği yerlerin geri alınmasını hem de Batılı devletlerin desteğini arkasına alan YPG-PYD'nin Afrin'le birleştirilmesini engellemeyi amaçlıyordu. Operasyon YPG'nin bölgede su kontrolü açısından önemli olan ve Fırat nehriyle kesişim noktası olan Sacur çayının kuzeyine geçmesini engelledi.

218 gün süren Fırat Kalkanı Harekâtı Türkiye destekli daha sonra Suriye Milli Ordusu (SMO) olarak adlandırılacak Özgür Suriye Ordusu'na koalisyon güçlerinin havadan takviyesiyle 29 Mart 2017 bitti. Böylelikle ÖSO, Çobanbey, El Bab, Mare ve Cerablus'u alacak şekilde 2.000 kilometreden fazla bir alanı kontrol altına aldı.⁸⁵

Yaklaşık 7 aylık operasyonda 3.000'den fazla IŞİD'li ve 700'den fazla YPG'li militan etkisiz hale getirildi. Operasyon kapsamında 600 ÖSO ile 67 Türk askeri şehit olurken 245 asker de yaralandı.⁸⁶ Bundan sonra Türkiye bölgede asayiş ve altyapı tesisleri ile eğitim kurumlarını kurmada adımlar attı ve yerlerinden edilmiş 1 milyondan fazla Suriyeli evlerine döndü.

Diğer taraftan IŞİD yaklaşık 900 militanıyla 11 Haziran 2014'te özel harekât güçleriyle korunan Türkiye'nin Musul Başkonsolosluğu'na bir baskın gerçekleştirerek Başkonsolos Öztürk Yılmaz dahil olmak üzere 49 görevliyi 100 gün boyunca rehin almıştı. Yürütülen doğrudan veya dolaylı pazarlıklar sonucunda⁸⁷ her iki taraf şiddet kullanmaktan kaçınmış ve rehinelere kurtulmuş fakat konsolosluk zarar görmüştü.

Ekim 2020)

⁸⁵ Bülent Çulcuoğlu, "Fırat Kalkanı Harekâtı ile Bölgenin Kaderi Değişti", **TRT Haber**, 29 Mart 2021, <https://bit.ly/3DqIT3w> (Erişim: 14 Ekim 2020)

⁸⁶ "Fırat Kalkanı Harekâtının 216 Günlük Bilançosu", **Milliyet**, 30 Mart 2017 <https://bit.ly/3mE202Y> (Erişim: 14 Ekim 2020)

⁸⁷ Ayşe Küçük ve Fuat Aksu, "Musul Rehinelere Krizinde Türkiye'nin Kriz Yönetimi", **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, Cilt 6, Sayı 1, 2019, s. 27 <https://bit.ly/3zuZzmT> (Erişim: 14 Ekim 2020)

IŞİD'e karşı operasyonda Irak'ta 2016 Eylül'ünden itibaren Musul'un alınması hazırlıkları başlamıştı. Türkiye de operasyona katılmak istiyordu. Fakat Ankara ile Bağdat arasında 2014'te Musul'un kuzeyinde Peşmerge ve yerel güçlerin IŞİD'e karşı eğitimi için kurulan Başika kampı sorun teşkil ediyordu.

IŞİD'le mücadelede momentum kazanan Haider al Abadi liderliğindeki Irak yönetimi, Ankara'yı topraklarını işgal etmekle suçluyordu. Türkiye ise kampın Abadi'nin isteğiyle kurulduğunu vurguluyordu.⁸⁸ Dolayısıyla Irak, Türkiye'nin Musul operasyonunda yer almasını istemiyordu.⁸⁹ Ankara operasyona katılma konusunda ısrar ediyor ve Türk "soydaşları"nı korumak için 'B Planı' devreye sokabileceğinin işaretini veriyordu.⁹⁰ Fakat Türkiye'nin operasyona katılmasını istemeyenin ABD olduğu gözükmemektedir. Zaten Irak eski Cumhurbaşkanı Tariq al Hashimi ABD'nin "Türkiye'nin ortak olmasını isteme[diğini]" söylemişti.⁹¹ ABD'nin çekincesi Türkiye operasyona katılırsa Sünni ağırlıklı olan şehrin demografik yapısını korumak isteyecektir, fakat Şii güçler de operasyonda olacağı için akabinde mezhepsel bir çatışmadan kaçınma amacı taşıdığı gözüküyor. Diğer taraftan Türk askeri Musul'da varlığını kalıcı hale getirip PKK'ya karşı operasyonlarla bölgeden çıkarabilirdi ki bu dönemde ABD Suriye'de YPG-PYD'yi küstürmek ve IŞİD'e karşı operasyonları zayıflatmak istemediği de anlaşılıyordu.

Sonuç itibarıyla 17 Ekim 2016'da Musul operasyonu yaklaşık 33.000 güçle başladı.⁹² Türkiye operasyona katılmazken Başika'da eğitilmiş yaklaşık 1.500 yerel güç operasyon için

⁸⁸ "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Başika Kampı İbadi'nin Talebi Nedeniyle Kuruldu", **Anadolu Ajansı**, 12 Aralık 2015, <https://bit.ly/2XWsk9m> (Erişim: 14 Ekim 2020)

⁸⁹ Phil Stewart, Tuvan Gumrukcu "Iraqi PM Declines Turkish Offer To Help In Mosul Battle", **Reuters**, 22 Ekim 2016 <https://reut.rs/3yrQ8U3> (Erişim: 14 Ekim 2020)

⁹⁰ "Erdoğan Musul'da İsrarcı: Türkiye İstenmezse 'B Planı'nı Devreye Sokarız", **Diken**, 16 Ekim 2016 <https://bit.ly/3jritd6> (Erişim: 14 Ekim 2020)

⁹¹ "DAEŞ Bu Sefer Daha Uzun Savaşacaktır", **NTV**, 18 Ekim 2016 <https://bit.ly/3Dnsfkh> (Erişim: 14 Ekim 2020)

⁹² "Musul operasyonu başladı", **BBC Türkçe**, 17 Ekim 2016 <https://bbc.in/3t8lKgx> (Erişim: 14 Ekim 2020)

hazır bekletiliyordu.⁹³

1.2.3.2. Zeytin Dalı ve Barış Pınarı Harekâtları

Türkiye'nin Suriye'de kısa vadede PKK bağlantılı grupların hâkim olduğu topraklardan Fırat nehrinin doğusuna atmak, orta vadede Türk sınırından 20 mil (32 kilometre) derinliğinde alan kazanmak ve uzun vadede bölgedeki terör grupları dağıtmak olduğu şeklinde özetlenebilir. Bunun için Ankara NATO müttefikleri ve özellikle ABD ile birçok görüşme gerçekleştirdi. Ancak ne ABD ne de Avrupalı müttefikler buna yanaşmadı. Fakat 2017'ye gelindiğinde Afrin, Tel Rıfat, Münbiç yerleşkeleri YPG-PYD'nin kontrolündeydi.

Diğer taraftan da Suriye'nin bu bölgelerinden roket saldırıları da gerçekleşiyordu. YPG kontrolündeki bölgelerden Dışişleri Bakanlığı resmî verilerine göre 1 Ocak 2017'den operasyonun başlangıç tarihine kadar 700 taciz atışı gerçekleştirildiği ve bunların 90 üzerindeki roketli saldırı Türkiye'yi hedef aldığı belirtilmiştir.⁹⁴

Türkiye Fırat Kalkanı Operasyonu'ndan sonra hedefin PKK olduğunu açık bir şekilde konuşmaya başlamıştı. Bunun ardından YPG Kürt grupların yanında Jaysh al Thuwar (Devrimciler Ordusu) gibi bazı Arap gruplar da SDG'nin çatısı altına toplanacağını açıklamışlardı.⁹⁵ Bunun dışında 2015-2017 yılları arasında Suriye kaynaklı saldırılarda 316 sivil hayatını yitirmiştir.⁹⁶

⁹³ Cihat Arpacık, "Musul'da Halk Mehmetçik Diyor", **Yeni Şafak**, 20 Ekim 2016 <https://bit.ly/3mBZydk> (Erişim: 14.10.2020)

⁹⁴ İrem Köker, "Zeytin Dalı Harekâtı Öncesi Afrin'den Türkiye'ye Kaç Saldırı Düzenlendi?", **BBC Türkçe**, 21 Mart 2018 <https://bbc.in/3yo9skP> (Erişim: 14 Ekim 2020)

⁹⁵ Necdet Özçelik ve Can Acun, "Terörle Mücadelede Yeni Safha: Zeytin Dalı Harekâtı", **Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, SETA Yayınları**, Baskı 1, 2018, s. 16 <https://bit.ly/3DptsH> (Erişim: 14 Ekim 2020)

⁹⁶ İlkay Güder ve Ali Kemal Akan, "'Zeytin Dalı Harekâtı'yla İlgili 10 Soruya 10 Cevap", **Anadolu Ajansı**, 26 Ocak 2018 <https://bit.ly/3BnnuVO> (Erişim: 14 Ekim 2020) ayrıca bkz: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Twitter hesabı: <https://bit.ly/3kwKUBw> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Türkiye ismini Zeytin Dalı olarak verdiği operasyonu Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun (BMGK) 1624 (2005), 2170 (2014) ve 2178 (2014) kararları bağlamında terörle mücadele ve BM Sözleşmesi'nin 51. maddesinde yer alan Meşru Müdafaa Hakkı'na dayanarak 20 Ocak 2018 tarihinde "Afrin bölgesinde, PKK/KCK/PYD-YPG ve DEAŞ'a mensup teröristleri etkisiz hale getirmek ve dost ve kardeş bölge halkını bunların baskı ve zulmünden kurtarmak üzere" başlatmıştı.⁹⁷ Afrin, Halep vilâyetine bağlı ve yedi belediyeden oluşan (Bülbül, Merkez, Jinderis, Rajo, Şeran, Sheikh Hadid, Mabatli) bir ilçedir.

Kara kuvvetleri olarak ÖSO güçleri ile TSK havadan yavaş yavaş devreye giren silahlı insansız hava araçlarıyla (SİHA) desteklenen operasyon bitişi resmi olarak belirtilmemiş olsa bile 24 Mart 2018'de Afrin'in tamamı kontrol altına alınmasıyla bittiği anlaşılmaktadır. 282 yerleşim yeri ve 2.000 km²'lik alan kontrol altına alındığı TSK tarafından belirtilmiştir.⁹⁸

Afrin operasyonunun ardından Fırat'ın batısında YPG'nin mevcudiyetinde fakat Rusya'nın hâkim olduğu Tel Rıfat ile ABD'nin kontrolünde olan Münbiç bölgeleri kalmıştı. Her iki bölgeden de Türkiye'nin hakimiyet kurduğu alanlara sızmalar ve saldırılar gerçekleşiyordu. Tel Rıfat'ta Menagh hava alanı vardı ve Rusya ikmal ve gözetleme noktası olarak kullandığı için Türkiye'yle anlaşmaya yanaşmıyordu. Diğer bir husus da Moskova o bölgeyi Türkiye'nin kontrolüne vermeyerek YPG'yi kendinden koparmama stratejisi izlediği görülmektedir.

Münbiç için ABD ile ayrı bir strateji izleyen Türkiye, Washington'dan YPG'lileri çıkarmasını istiyordu. ABD'nin Münbiç'te üslenmiş ve askeri kontrol noktaları olduğundan

⁹⁷ "Zeytin Dalı Harekâtı" T.C. Millî Savunma Bakanlığı Genel Kurmay Başkanlığı, 08 Mart 2018, <https://bit.ly/3gHf8R5> (Erişim: 14 Ekim 2020)

⁹⁸ "Zeytin Dalı Harekâtı", Millî Savunma Bakanlığı Kara Kuvvetleri Komutanlığı, <https://bit.ly/3mE2x4Y> (Erişim: 14 Ekim 2020)

dolayı bölgeden çıkmak istemiyordu.

Fırat Kalkanı Harekatı'nda Münbiç sınırlarına çok yaklaşan Türkiye ABD'nin YPG'lilerin bölgeden çıkarılma garantisi vermesi⁹⁹ üzerine Ankara operasyonu devam ettirmedi.

ABD Dışişleri Bakanı Rex Tillerson 16 Şubat 2018'de Mevlüt Çavuşoğlu'yla Münbiç konusunu görüşmek için Ankara'ya bir ziyaret gerçekleştirdi. Görüşme neticesinde Türkiye YPG'nin bölgeden çıkarılması gerektiğinin altını çizerken ABD Münbiç'i "müttefik kuvvetlerin kontrolünde" olmasını istediklerini söyledi ve sonuç odaklı bir ortak mekanizmanın kurulduğu açıklandı.¹⁰⁰

Türkiye hem Obama hem Trump yönetiminin Suriye ile ilgili Ankara'ya vermiş olduğu YPG'ye desteği bırakması, 20 mil derinlik gibi sözleri yerine getirmediğinden yakınmaktaydı. ABD Savunma Bakanlığı ise YPG'lileri bölgeden çıkarmak yerine, tersine askeri üslerini arttırmaya devam etmekteydi.¹⁰¹

Diğer taraftan Başkan Trump tarafından kovulan Tillerson'ın yerine CIA başkanı olan Mike Pompeo geldi ve Haziran'daki ikili görüşmede somut adım olarak Çavuşoğlu, ABD'yle oluşturulan Suriye özelinde "Ortak Çalışma Grubu" üzerinden "Münbiç yol haritası" hususunda anlaşmaya varıldığını açıkladı.¹⁰²

Anlaşmaya göre Münbiç yol haritası üç aşamada gerçekleşecekti. İlk aşamada YPG'nin bölgeden çıkarılması için ön hazırlığı kapsıyor iken ikinci aşamada YPG'nin yerine güvenlik ve yerel yapıların oluşturulması üzerinde iş birliği yapılacağı öngörülüyordu. Üçüncü

⁹⁹ Doğan Şafak Polat, "Türkiye'nin Suriye'nin Kuzeyindeki Askerî Harekâtının Amaçları ve Sonuçları", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Cilt 16, Sayı 33, s. 66.

¹⁰⁰ "Çavuşoğlu ile Tillerson Görüşmesine 'Menbiç' Damgası", **NTV**, 16 Şubat 2018, <https://bit.ly/3BotZle> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹⁰¹ "Münbiç'e 2 yeni ABD üssü", **Yeni Şafak**, 04 Nisan 2018, <https://bit.ly/3jnTwL9> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹⁰² Muhammed Bilal Kenasari, Hakan Çopur, Barış Seçkin, "Dışişleri Bakanlığı: Münbiç İçin Yol Haritası Onaylandı", **Anadolu Ajansı**, 4 Haziran 2018, <https://bit.ly/3mDQpkx> (Erişim: 14 Ekim 2020)

aşamada ise Türkiye ve ABD bölgede ortak devriye gerçekleştirecekti.¹⁰³

Türkiye, ABD'nin Münbiç hususunda yol haritasında ayak sürümeye devam edince Ankara Washington üzerinde baskısını arttırdı ve ilk ortak devriyeyi 1 Kasım'da gerçekleştirdi.¹⁰⁴

Türk ile Amerikan silahlı unsurları arasında bölgede birkaç defa devriye geçildikten sonra ABD Münbiç planını hayata sokmadı ve YPG'liler bölgeden çıkmayınca yol haritası tam olarak hayata geçirilemedi.

Türkiye ise güney sınırı boyunca uzanan PKK-YPG hakimiyetini kırmak ve 20 mil derinliği almakta kararlıydı. Bunun üzerine Türkiye en üst düzeyden ikinci bir operasyonun “an” meselesi olduğunu sürekli vurguluyordu. Bu vurgunun maksadı ABD'yi Türkiye'yle YPG hususunda masaya oturması üzerine olduğu görülmektedir.

Savunma Bakanı Hulusi Akar operasyon başlangıcının hemen öncesinde ABD'li mevkîdaşı Mark Esper'le gerçekleştirmiş olduğu telefon görüşmesinde Güvenli Bölge talebini tekrar vurgulamış ve Fırat'ın doğusundaki bölgelerde terör örgütlerinin varlığının sonlandırılması ve “barış koridoru” tesis ederek Suriyeli mültecileri bu alanlara yerleştirmeyi amaçladıklarını vurgulamıştı.¹⁰⁵ Bunun ardından Türkiye 9 Ekim 2019'da Barış Pınarı Harekâtı'nı Rasulayn ve Tel Abyad'dan girerek başlattı. Türkiye meşruiyetini ilk iki operasyonda olduğu gibi meşru müdafaa ve BM kararlarına dayandırıyordu.

Barış Pınarı Harekâtı'nda TSK askerî açıdan diğer iki operasyondan daha kısa sürede sonuçlandı.

ABD Türkiye'nin bu operasyonuna şiddetle karşı çıkmıştı. Daha sonra Amerikan tarafının

¹⁰³ "Türkiye ile ABD'den 3 aşamalı Münbiç planı", **TRT Haber**, 30 Mayıs 2018, <https://bit.ly/3Dow88g> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹⁰⁴ Selen Temizer, Ömer Koparan, Mehmet Toktaş, Sarp Özer, Ferdi Türkten, Mehmet Tosun, "TSK Ve ABD Münbiç'te Ortak Devriyeye Başladı", **Anadolu Ajansı**, 01 Kasım 2018, <https://bit.ly/3DvkHMQ> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹⁰⁵ Aybüke İnal, "Milli Savunma Bakanı Akar İle ABD'li Mevkîdaşı Güvenli Bölge'yi Görüştü", **Anadolu Ajansı**, 3 Ekim 2019, <https://bit.ly/3kyHHBh> (Erişim: 14 Ekim 2020)

FOX News'a sızdırmış olduğu Trump'ın Erdoğan'a yazmış oldu mektup ortaya çıktı. Mektupta Trump Erdoğan'ı alenen Türkiye'nin "ekonomisini yıkmakla" tehdit ediyor ve bunun örneğini Rahip Brunson olayında tattırdığını söylüyordu. Kuzey Suriye operasyonunda "Sert adamı oynama. Aptallık etme! Seni sonra arayacağım," demişti. Mektubun bir diğerk boyutu da YPG lideri Mazlum Kobani (asıl adı Ferhat Abdi Şahin) ile Erdoğan arasında anlaşma sağlamaktı.¹⁰⁶

Gelişmiş silah teknolojileriyle YPG'ye karşı büyük bir üstünlük sağlayan Türkiye operasyonun dokuzuncu gününde ABD'yi masaya getirdi.

ABD Başkan Yardımcısı Mike Pence öncülüğünde üst düzey bir heyet 17 Ekim 2019'da Ankara'ya geldi ve dört saat süren toplantı sonucunda 13 maddelik "Suriye'nin kuzeydoğusuna ilişkin Türkiye-ABD Ortak Açıklaması" yayınlandı. Bu açıklamaya göre madde 11, Tel Abyad ile Rasulayn arasında oluşturulacak güvenli bölgeden YPG 120 saat içinde çekilecek ve bu süre zarfında Türkiye operasyona "ara verecek"¹⁰⁷ diyordu.¹⁰⁸ Diğerk taraftan 8, 9 ve 10'uncu maddelerde Suriye'nin toprak bütünlüğüne vurguda bulunularak kurulacak olan güvenli bölgenin Türk kontrolünde olmasıyla beraber YPG'ye temin edilen ağır silahların toplanılması ve mevzilerinin kullanılamaz hale getirilmesi kararlaştırılmıştı. Türkiye bu açıklamadan sonra Suriye sınır boyu ve 20 mil derinliğinde güvenli bölgenin geri kalan kısmı hakkında Rusya ile görüşmek için kolları sıvadı. Bunun üzerinde 22 Ekim'de

¹⁰⁶ "Trump'tan Erdoğan'a Mektup: Aptallık Etme, Gel Anlaşalım, Seni Sonra Arayacağım", **BBC Türkçe**, 17 Ekim 2019, <https://bbc.in/3zsmS05> (Erişim: 14 Ekim 2020). Mektubun ortaya çıkmasından sonra Cumhurbaşkanı Erdoğan Trump'la Beyaz Saray'daki görüşmesinde kendisine yazılan mektubun iadesiyle ilgili şunu söylemişti: "Bugün Sayın Başkan'a mektupları takdim ettim ve Ferhat Abdi Şahin gibi bir teröristin, ABD gibi bir ülkenin başkanı tarafından muhatap alınmasını üzüntü ile karşıladım." Razi Canikligil, "Mektubu Trump'a takdim ettim", **Hürriyet**, 14 Kasım 2019, <https://bit.ly/2WDhws7> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹⁰⁷ Amerikan tarafı bunun bir "ateşkes" olduğu vurgularken Türkiye ise "ateşkesin iki meşru devlet arasında olacağını" bunun ise 120 saatlik bir "ara" olduğunun altını çiziyordu. Dolayısıyla ABD YPG'ye meşruiyet kazandırmaya çalışırken Türkiye de bu anlaşmayı şarta bağlıyordu. Bkz: "Barış Pınarı Harekatı - 120 saat", **BBC Türkçe**, 18 Ekim 2019 <https://bbc.in/3sTFh47> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹⁰⁸ "Suriye'nin kuzeydoğusuna ilişkin Türkiye-ABD ortak açıklaması", **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı**, 17 Ekim 2019, <https://bit.ly/3gGI6lo> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Cumhurbaşkanı Erdoğan heyetiyle Suriye'nin kuzeyine yönelik anlaşma için Rusya'nın tatil kenti Soçi'de mevkîdaşı Putin'le buluştu.

Görüşme sonucunda 22 Ekim 2019 tarihli 10 maddelik “Türkiye–Rusya Federasyonu Arasında Mutabakat Muhtırası” imzalandı.¹⁰⁹ Madde 1’de Suriye’nin toprak ve siyasi bütünlüğü vurgulanırken Madde 2’de terörizm ve ayrılıkçı hareketlere karşı iş birliğinin altı çiziliyordu. Güvenli bölgeyle ilgili olarak ise Barış Pınarı Harekât bölgesi statüsü devam ettirileceği (Madde 3) “23 Ekim 2019, öğlen saat 12.00’den itibaren, Rus askeri polisi ve Suriye sınır muhafızları, Barış Pınarı Harekat alanının dışında kalan Türkiye-Suriye sınırının Suriye tarafına, YPG unsurları ve silahlarının Türkiye-Suriye sınırından itibaren 30 km’nin dışına çıkarılmasını temin etmek üzere girecektir. Bu işlem 150 saat içinde tamamlanacaktır. Aynı saat itibarıyla, mevcut Barış Pınarı Harekat alanı sınırlarının batısı ve doğusunda 10 km derinlikte Kamışlı şehri hariç Türk-Rus ortak devriyeleri[n]” (Madde 5) başlaması kararlaştırılmıştı. Diğer taraftan Madde 6’da Tel Rıfat ve Münbiç’ten tüm YPG’li unsurları silahlarıyla birlikte çıkartılacaktı. Madde 4 ise Türkiye ile Suriye’nin imzalamış olduğu Adana Anlaşması’na atıfta bulunuyor ve Rusya’nın söz konusu anlaşmanın “uygulanmasını kolaylaştıraca[ğını]” vurguluyordu.¹¹⁰ Bu vurgu, Esad’ın sivil katliamları sonrasında kopan Türkiye ile Suriye ilişkileri yeniden tesis edebileceği yorumlarına yol açmıştı. Fakat diğer taraftan bakıldığında da Türkiye Adana Anlaşması’nı tek taraflı olarak uygulamaya koymak

¹⁰⁹ “Türkiye–Rusya Federasyonu Arasında Mutabakat Muhtırası”, **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı**, 22 Ekim 2019, <https://bit.ly/3sZr5GD> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹¹⁰ Adana Mutabakatı 20 Ekim 1998’de Şam yönetiminin PKK’nın Suriye topraklarındaki faaliyetlerine engel olması mahiyetinde Türkiye’yle yapmış olduğu anlaşmaydı. Türk Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu, Soçi Mutabakatı’ndan sonra Adana mutabakatına atıfta bulunarak, “Adana Mutabakatı terör oluşumlarının engellenmesini öngörüyor. Suriye bunu engelleyemezse Türkiye tek başına gereğini yapar. Özeti bu. Bizim rejimle doğrudan bir temasımız yok. Şu andaki rejimin Adana Mutabakatı’nı istese de uygulama kapasitesi yok. Buralarda boşluklar var. Neticede şu anda ülkenin tamamını yönetme durumu yok. Suriye Adana Mutabakatı’ndaki gerekliliklerini yerine getiremiyor. Burada Rusya kolaylaştırıcı bir rol üstleniyor,” şeklinde açıklamıştı. Bkz: “Bakan Çavuşoğlu Güvenli Bölge’yi Harita Üzerinden Tek Tek Anlattı”, **TRT Haber**, 23 Ekim 2019 <https://bit.ly/3gGvCcd> (Erişim: 14 Ekim 2020)

istediğinde mutabakatın uygulanması için Rusya'yla temas etme ihtiyacını doğuruyordu.

Sonuç odaklı bakıldığında ise Türkiye iki haftada bir operasyon gerçekleştirerek ve akabinde iki büyük güçle birer mutabakat imzalamış siyaseten başarı kazanmış, operasyon tescillenmişti. Bir diğer husus da Suriye sınırı boyunca 20 mil derinliğe kadar YPG ve bağlantılı terör unsurlarının olmamasını hem ABD'ye hem Rusya'ya kabul ettirmiş oldu.

Güvenlik bölgesinde Türkiye hem ABD hem de Rusya ile devriye gerçekleştiriyordu fakat YPG'lilerin tümünün bölgeden çıktığının tespiti çok zordu ve nitekim YPG'nin kontrol etmiş olduğu alanlardan sızmalar sonucunda gerçekleştirilen intihar saldırıları da mutabakatın tümüyle uygulandığını söylemek zor. Diğer taraftan ise anlaşmada devriye dışında tutulan Esad kontrolündeki Kamışlı'da YPG'liler ile rejim güçleri arasında aralıklı çatışmalar da gerçekleşmekteydi.¹¹¹

1.3. ABD Türkiye İlişkilerinde Diğer Sorunlar

Ankara ile Washington arasındaki mevcut stratejik farklılıklardan kaynaklanan politikalar sonucunda iki ülke arasındaki ilişkilerde gerginlik had safhaya ulaşmıştı. Türkiye, ABD'nin Orta Doğu'da atmış olduğu adımların ve özellikle YPG-PYD ile girişmiş olduğu angajman üzerinden ülkenin bekasını etkileyecek nitelikte olduğunu söylüyordu.¹¹² Ayrıca ABD'nin bunun sadece taktiksel ve IŞİD'e karşı bir politik manevra olduğunu söylemesi Ankara için tatmin edici bir cevap değildi.

Bunlarla birlikte Ankara – Washington hattındaki meseleler sadece YPG-PYD üzerinden

¹¹¹ Mohamad Misto, Ethem Emre Özcan, "Suriye'de Esed Rejimi İle Terör Örgütü YPG/PKK Çatıştı", *Anadolu Ajansı*, 21 Nisan 2021 <https://bit.ly/2WvfS48> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹¹² Ali Kemal Akan, "Başbakan Yardımcısı Kurtulmuş: Türkiye'nin Beka Meselesidir", *Anadolu Ajansı*, 06 Ocak 2017, <https://bit.ly/3Bjlkqg> (Erişim: 14 Ekim 2020)

değildi. Özellikle Washington insan hakları ve ABD'nin başka ülkelere uyguladığı yaptırımları dikkate almadıklarını söylüyordu. Ankara da insan hakları hususunda getirilen eleştirilerin çifte standarttan oluştuğunu ve dikkate değer olmadığı savıyla karşılık veriyordu.¹¹³

1.3.1. 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Gülen'in İadesi

Türkiye'nin darbeler tarihine bir halka daha eklemeyi amaçlayan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin içinde yuvalanmış Fetullahçı Terör Örgütü'ne (FETÖ) bağlı askerler 15 Temmuz 2016'da bir darbeye girişti. Amaçları arasında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı etkisiz hale getirip anayasal düzeni ortadan kaldırmak ve parlamenter sistemi yıkmak vardı.

Cuma gecesinde başlayan darbe girişimine Erdoğan'ın yerel televizyon kanalı olan CNN Türk'e canlı yayına bağlanarak Türk milletini demokrasiyi koruması için sokaklara çağırarak ve 10 binlerce vatandaşın meydanlarda toplanarak girişimin başarısız olmasında oyun değiştirici bir rol oynadı. Polis, özel harekât ve kalkışmaya karşı çıkan askerlerin darbecilere karşı koymaları da bir o kadar önemliydi.

Kalkışmada 11 kere bombalanan TBMM'nin yanında Cumhurbaşkanlığı Külliyesi, polis karargâhları, Millî İstihbarat Teşkilatı'na saldırılmış ve medya kuruluşlarına baskınlar düzenleyerek 251 kişiyi şehit ve 2,740 gazi etmiştir.¹¹⁴

Recep Tayyip Erdoğan hükümetinden memnun olmayan ve yer yer Türkiye'nin İslâmcı gurupları destekleyerek bölgedeki devletlerin içişlerine karıştığını söyleyen bazı Körfez

¹¹³ "Dışişleri: ABD Çifte Standart Uyguluyor", **Haber Sol**, 20 Nisan 2018, <https://bit.ly/3iqyawX> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹¹⁴ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, **10 Soruda 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Fetullahçı Terör Örgütü**, Cumhurbaşkanlığı Yayınları, Baskı 1, Kasım 2016, s. 5. <https://bit.ly/3sY3o1G> (Erişim: 14 Ekim 2020)

lkeler veya yetkililer darbe girişimini desteklediği görülmekteydi. Dışışleri Bakanı Mevlüt avuşoğlu bir toplantıda Birleşik Arap Emirlikleri'nin darbe girişimi için 3 milyar dolarlık fon sağladığını söylemişti.¹¹⁵

Darbe kalkışması gecesinde Türk hkumetinin beklentileri¹¹⁶ ABD ve AB gibi Batı bloğu mttetiklerinden destek görmekti. ABD'nin darbe girişimine  saat boyunca bir açıklama yapmaması ve demokrasiden yana tavır koyamaması hem AK Parti hkumeti nezdinde hem de Türk toplumunda¹¹⁷ ülkede gerçekleşen daha önceki darbelerde rolü olan Amerikan hkumetleri üzerinde şüphe uyandırmıştı. AB yetkililerinden kalkışmayla ilgili bir açıklama gelmezken dönemin İngiltere Dışışleri Bakanı Boris Johnson Türkiye'deki gelişmelerden "kaygı" duyduklarını söylemekle yetinmişti.¹¹⁸

Darbe kalkışmasına karşı direniş 16 Temmuz sabahında başarılı olmuş ve darbeciler birer birer teslim olmaya başlamışlardı. Cumhurbaşkanı Erdoğan ise Batılı devletlerde ve özellikle ABD'den beklediği desteği görememişti. Kalkışmadan sonra Obama'dan Erdoğan'a ilk telefon 19 Temmuz'da geldi. Obama görüşmede Türk demokrasisine desteklerini sunarken darbecilerin soruşturma ve kovuşturmalarını "kurumların kamu güvenini ve hukukun üstünlüğünü sağlayacak şekilde" yapılmasına davet etti.¹¹⁹ Washington'dan Ankara'ya ilk üst düzey ziyaret kalkışmadan 16 gün sonra Genelkurmay Başkanı General Joseph

¹¹⁵ Mehmet Acet, "15 Temmuz'u Fonlayan Körfez lkesi", **Yeni şafak**, 12 Haziran 2017, <https://bit.ly/3BmF0d0> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹¹⁶ Darbe girişimi devam ederken saat 23:15 sıralarında Türk Dışışleri'nden ABD'nin Ankara Büyükelçisi John Bass'e bir telefon gitmiş ve Washington'un desteklerinin beklenildiğini belirtmişti. ABD'nin açıklaması 2 saat 50 dakika sonra ve darbe girişiminin başarısız olacağı netleşmeye başlayınca "destek" mesajı yayınladı. Bkz: "ABD'nin 3 Saat Beklettiği Açıklama", **Al Jazeera Türk**, 8 Ağustos 2016, <https://bit.ly/3kyardw> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹¹⁷ Nebi Miş, Serdar Glener, İpek Coşkun, Hazal Duran, M. Erkut Ayvaz, **15 Temmuz Darbe Girişimi Toplumsal Algı Araştırması**, SETA Vakfı, SETA Yayınları, I. Baskı, 2016, s. 11, <https://bit.ly/2WAHdm7> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹¹⁸ Boris Johnson'un Twitter hesabından yapmış olduğu paylaşım: <https://bit.ly/3jqVEC8> İsveç eski başbakanı Carl Bildt AB'nin bu sessizliği karşısında kaleme almış olduğu "Avrupa, Erdoğan'a Destek ık" isimli makalede Brkzel'in tavrını eleştirmişti, bkz: Carl Bildt, "Europe, Stand Up For Erdoğan", **Politico**, 2 Ağustos 2016 <https://politi.co/3yqwzvj> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹¹⁹ "Readout of the President's Call with President Recep Tayyip Erdogan of Turkey", **The White House Office of the Press Secretary**, 19 Temmuz 2016, <https://bit.ly/2Y8FMfi> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Dunford'un Başbakan Binali Yıldırım'ı ziyaret etmesiyle gerçekleşti. ABD Başkan Yardımcısı Joe Biden'ın Türkiye'ye ziyareti ve Erdoğan'la buluşması 24 Ağustos'u bulacaktı. Biden'ın Ankara'ya geldiği gün Türkiye Suriye'nin kuzeyinde IŞİD'in kontrolündeki Carablus'ta ilk sınır ötesi operasyonu olan Fırat Kalkanı'nı başlatmıştı. Erdoğan ve Biden görüşmesinde devam eden operasyon, FETÖ lideri Fetullah Gülen'in ABD'den iadesi de vardı.

15 Temmuz darbe girişiminin püskürtülmesi Türkiye'nin bundan sonra atacağı adımları daha da netleştirecekti. Devletin güvenlik algısı had safhaya ulaşacak ve devletlerin veya terör örgütlerinin kendisine yönelik potansiyel girişimlerine içerde ve dışarda aktif bir şekilde karşılık verecektir. Ayrıca bölgede daha bağımsız hareket etme ve kalkışmayla Batı ittifakına duyulan güvensizlik nedeniyle yeni iş birlikleri oluşturma ve ittifaklarda daha esnek davranma dönemine yönelmiştir. AK Parti hükümeti dış politikada bundan böyle "defansif-gerçekçilik" politikası takip edecekti.¹²⁰

Türkiye'nin darbe kalkışmasından yaklaşık 40 gün sonra sınır ötesi operasyon düzenlemesinin iki mesajı vardı. Birincisi, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin krizden toparlanıp operasyon yapabilecek kudrette olduğu ve ikinci olarak Irak'tan başlayıp Suriye'nin Akdeniz'e çıkışına kadar terör örgütleriyle sarılmış sınır koridorunu yaracağını fiili olarak gösteriyordu.

1.3.2. İnsan Hakları Eleştirileri

¹²⁰ Ayşe Sözen Usluer, "The July 15 Failed Coup Attempt and Its Implications for Turkish Foreign Policy", *Bilgi*, Güz, Sayı 79, 2016, s. 29 <https://bit.ly/3mJnc7S> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Türkiye'ye yönelik insan hakları eleştirileri 31 Mayıs 2013 yılında başlayan Gezi Parkı protestolarıyla başladı. Hem ABD hem de Avrupa AK Parti hükümetinin eylemcilere aşırı güç kullanması üzerinden eleştiriler getiriyordu.

Protestolar İstanbul'da Taksim Gezi Parkı olarak adlandırılan kamuya açık bir bölgede hükümetin Topçu Kışlası'nı yayalaştırma projesi kapsamında düzenleme getirmek istemesine özellikle gençler karşı çıktı. Projeye insan hakları örgütleri Mart ayından itibaren projeye karşı imza toplamaya başlamıştı.¹²¹

Protestolar başladıktan sonra ve karara direniş toplumun büyük bir kesimi tarafından benimsenince konu hükümetin istifasına zorlanmasına kadar gitti. Eylemler kar topu gibi büyümüş ve Türkiye'nin Bayburt ili hariç tüm şehirlerde protestolar düzenlendi.¹²² Protestolara uluslararası yayın kuruluşlarının desteği de artınca birden dünyanın gündemine oturdu. Bölgede Arap Baharı'nın etkileri hala devam ediyordu ve bunun bir "Türk Baharı" olduğu yorumları yapılmıştı.¹²³

Protestolara karşı hükümet kendisi için mutlak siyasi bir mağlubiyet olacağını bildiği için geri adım atmak istemiyor ve sivil toplum kuruluşlarıyla orta yolu bulmaya çalışıyordu. Fakat protestolarda çevrecilerin yanında ekonomiden şikâyet edenlerden insan hakları örgütlerine kadar yelpaze çok genişlemişti. Bu da durumdan faydalanmak isteyen Türkiye'nin terör listesinde olan örgütleriyle iltisaklı olan birtakım kişiler PKK ve terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın bayrak ve posterlerini meydanda asmasıyla domine etmeye başlamış ve sivil protestolara gölge düşürmüştü.¹²⁴

¹²¹ "Beton Değil Park", CNN Türk, 2 Mart 2013, <https://bit.ly/38jGAQm> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹²² "Geziye Katılmayan Tek İl", **Milliyet**, 25 Kasım 2013, <https://bit.ly/3jqvVK7> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹²³ "Gezi Park Protests No 'Turkish Spring'", **Anadolu Agency**, 4 Haziran 2013, <https://bit.ly/3DvQ1dC> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹²⁴ "Taksim Gezi Parkı İlk Kez Bu Kadar Kalabalık Gördü!", **Akşam**, 9 Haziran 2013, <https://bit.ly/3zuTO8C> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Protestolara ünlü isimler ve iş insanları da destek vermişti. Türkiye ABD ilişkilerinde sürekli gündeme gelen kişilerden biri de Anadolu Kültür AŞ Yönetim Kurulu Başkanı Osman Kavala oldu. Gezi Parkı protestolarının organizatörü olmakla suçlanıp devleti ve hükümeti ortadan kaldırmakla suçlanıyordu.¹²⁵ ABD ise açıkça Kavala'nın bırakılmasını talep ediyordu.¹²⁶

Darbe girişiminden sonra Türk hükümeti FETÖ'yle mücadelede ülke içindeki iltisaklı kişileri tutukladı. 2021 rakamlarına göre 15 Temmuz 2016'dan beri 135.916 operasyon, 312.121 gözaltı ile adli makamların kararıyla 99.123 tutuklama gerçekleşti.¹²⁷ Avrupa genel olarak tutuklamalara karşı çıkarken ABD ise darbeci generallerin tutuklanmalarını dile getiriyordu. Başkan Obama'nın konuşmasında soruşturmalarda hukukun üstünlüğüne vurgu yapılması ve daha sonrasında CENTCOM komutanı Joseph Votel muhataplarının tutuklanmaları üzerine şikâyetle bulununca Cumhurbaşkanı Erdoğan generali darbecilerin yanında saf tutmakla suçlamıştı.¹²⁸

ABD her yıl yayınladığı özgürlük ve demokrasi ile insan ticareti raporlarında Türkiye'de azınlık haklarını, din özgürlüğünün kısıtlandığını da söylüyor ve eleştirilerde bulunuyordu.¹²⁹ Darbe girişimi davalarında da tutuklanan kişilerden biri de yaklaşık 20 yıldır Türkiye'de görev yapan İzmir Diriliş Kilisesi Rahibi ABD vatandaşı Andrew Craig Brunson olmuştu. ABD Brunson'ın serbest bırakılması için çok bastırdı fakat bu konuda yol alınamadı. Başkan

¹²⁵ Osman Kavala Gezi Parkı davasından beraat etmiş fakat mahkeme beraat kararını bozmuş ve "15 Temmuz Darbe Girişimi" davasıyla birleştirilmişti. Davada Kavala'nın yanında eski CIA danışmanı Henri Barkey ile Can Dündar da yargılanıyordu. Bkz: "'Gezi Parkı' Ve 'Darbe Girişimi' Davalarıyla Çarşı Grubu Davasının Birleştirilmesine Karar Verildi", **Cumhuriyet**, 30 Temmuz 2021, <https://bit.ly/3zsW0h4> (Erişim: 30 Temmuz 2021)

¹²⁶ "ABD'den Türkiye'ye Osman Kavala'yı Serbest Bırakma Çağrısı", **Deutsche Welle**, 11 Şubat 2021 <https://p.dw.com/p/3pCGR> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹²⁷ "Bakan Soylu Açıkladı! FETÖ İle Mücadelede Kaç Kişi Tutuklandı?", **Vatan**, 15 Temmuz 2021, <https://bit.ly/3gJaCBt> (Erişim: 15 Temmuz 2021)

¹²⁸ "Erdoğan'dan ABD'li Generale: 'Haddini Bil'", **VOA Türkçe**, 29 Temmuz 2016, <https://bit.ly/3DskCJf> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹²⁹ ABD'nin Türkiye hakkında yayımladığı insan hakları ve özgürlükler raporları için Bkz: "İnsan Hakları", ABD'nin Türkiye'deki Büyükelçiliği ve Konsoloslukları, <https://bit.ly/2WALhTi> (Erişim: 30 Ağustos 2021).

Trump da İsrail güçleri tarafından “ Hamas’a maddi yardım” gerçekleştirdiği için tutuklanmış olan Türk vatandaşı Ebru Özkan’ın serbest kalmasına karşılık rahibin serbest kalmasını için İsrail Başbakanı Netanyahu ile anlaşmıştı. Fakat Ankara kendi açısından böyle bir anlaşmanın olmadığını söylüyordu.¹³⁰ İsrail Özkan’ı serbest bırakmış fakat Erdoğan Brunson’a karşı Fethullah Gülen’i istiyordu.¹³¹

Brunson’ın tutukluluğu Başkan Yardımcı Mike Pence’in sıkı bir Evanjelik olması nedeniyle krize dönüşmeye başladı ve ABD finansal hareketlerle Türkiye’nin ekonomisini hedef aldı. İşçileri ve adalet bakanları hakkında ABD yaptırım uyguladı. Türk parasının değeri AK Parti hükümetinde ilk defa bu kadar hızlı değer kaybetti. Lira bir yılda 3.70’den 7.21’e çıktı.¹³² Daha sonra 2,5 ay ev hapsi verilmiş olan Brunson’ın yargılanmasının sonuca kavuşunca cezasının geri kalanını ABD’de çekmesi için tahliyesine karar verildi.¹³³

1.3.3. Halkbank Davası: Türkiye-ABD İlişkilerinde Bir İlk

İran lideri Mahmud Ahmedinejad’ın ülkesi adına nükleer silah yapma yönünde ısrarlı davranması sonucunda ABD, 2010’un ortasından itibaren Tahran’a petrol ambargosu koyarken uluslararası banka sisteminden de çıkardı. Böylelikle İran’dan petrol alan devletler ABD yaptırımlarıyla karşı karşıya kalacağı gibi banka aracılığıyla para akışını da gerçekleştiremeyecekti.

Ankara’nın ise Tahran’la petrol anlaşmaları vardı ve dahası Türkiye’nin ihtiyaçları için bu

¹³⁰ "Brunson anlaşması' konusunda çelişkili açıklamalar", **Deutsche Welle Türkçe**, 27 Temmuz 2018, <https://p.dw.com/p/32BI0> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹³¹ "Erdoğan'dan ABD'ye: Ver Papazı, Al Papazı", **Duvar**, 28 Eylül 2017, <https://bit.ly/38nLKe7> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹³² Sedat Ergin, "Rahip Brunson Krizinin Bıraktığı İzler", **Hürriyet**, 27 Kasım 2018, <https://bit.ly/3kxsznP> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹³³ "Rahip Brunson Serbest Bırakıldı", **NTV**, 12 Ekim 2018, <https://bit.ly/3Bosz0k> (Erişim: 14 Ekim 2020)

alımını gerçekleştirilmesi gerekiyordu. Türkiye gaz ve petrol konusunda dışa bağımlı olduğu gibi ABD de Ankara'nın ihtiyaçlarını karşılayacak alternatifler sunmuyordu. Türkiye'nin ABD ile yaptığı görüşmeler sonucunda Washington yönetimi Ankara'ya yaptığı anlaşmalar sınırlı kalmak kaydıyla alımda azaltmaya gidilmesi şartlarını öne sürerek muafiyet getirmişti. Bankacılık sisteminden çıkarılmış olan İran'la komşu olan Türkiye ise diğer taraftan ticaretini arttırmak istiyordu.

Bu dönemde 1983 Tebriz doğumlu Reza Zarrab isimli iş insanı, Birleşik Arap Emirlikleri, İran ve Türkiye hattında altın alım satımı ağırlıklı ticaret yapıyordu. İran'ın ambargolarla kısıtlandığı dönemde ABD'nin yaptırımlarını atlatacak şekilde kurduğu ağ sonucunda her iki ülkenin ticaret hacmini arttırmıştı. Zarrab genç yaşında her iki ülkede de saygınlık kazanmış, yönetici elitlerle yakınlık kurmuş hatta Türkiye'nin pop starı olan Ebru Gündeş'le evlenmişti. Türkiye'de 2013'ün sonlarında 17-25 Aralık operasyonları olarak bilinen bir dizi eylemde hükümet yetkililerine ve iş insanlarına yönelik rüşvet, görevi kötüye kullanma, ihaleye fesat karıştırma ve kaçakçılık gibi suçlamalarının yöneltildiği tutuklamalarda gözaltına alınanlar arasında Reza Zarrab ve Halkbank Genel Müdürü Süleyman Aslan da vardı.¹³⁴ FETÖ mensuplarının arkasında olduğu belirlenen operasyon devlet görevlilerini, iş insanlarını yasadışı olarak dinlemişti. Üst düzey yetkilileri yasadışı olarak dinleme sonucunda elde edilen ses kayıtları üzerinde montaj ve oynamalar yapılarak internet üzerinden çeşitli kanallar aracılığıyla sızdırıldığı Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırmalar Kurumu (TÜBİTAK) tarafından tespit edilip raporlaştırıldı.¹³⁵

¹³⁴ 15 Temmuz 2016 darbe girişimini gerçekleştiren Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) olarak adlandırılacak grubun mensuplarının arkasında olduğu belirlenen kişiler tarafından gerçekleştirilmiş operasyonun, devleti zor duruma düşürmek ve hükümeti zayıflatmak için gerçekleştirdiği 17-25 Aralık yargısal darbe teşebbüsü Türk medyasında geniş yer buldu. Muhammed Enes Can, Kübra Kara, "17-25 Aralık: FETÖ'nün 'Yargısal Darbe' Girişimi", **Anadolu Ajansı**, 17 Aralık 2020 <https://bit.ly/3BhV5QU> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹³⁵ Aylin Sırıklı, Barış Kılıç, "17-25 Aralık'tan 15 Temmuz'a FETÖ", **Anadolu Ajansı**, 14 Temmuz 2017, <https://bit.ly/3gEWWHB> (Erişim: 14

Fetullah Gülen'e yakınlığıyla bilinen medya patronlarına, o guruba bağlı hareket eden devletin kurumlarında görevde olan kişilere emniyet 2014'ün Temmuz ayında şekillenmiş olan Paralel Devet Yapılanması'na (PDY) operasyon gerçekleştirdi. Bu operasyonun gerçekleşeceği duyumunu alan devletin kurumlarında görevde bulunan bazı FETÖcü kişiler operasyon gerçekleşmeden ABD'ye kaçtı. Giderken yanlarında birtakım belgeleri de yanlarında götürüp Türkiye aleyhine kullanılması için Amerikan makamlarına teslim ettikleri Reza Zarrab'ı Federal Soruşturma Bürosu'nun (FBI) 19 Mart 2016'da ABD'nin Miami şehrinde göz altına almasıyla ortaya çıktı.¹³⁶

21 Mart'ta davası açılan Amerikan makamlarının iddialarına göre Zarrab hayali firmalarla İran üzerinden bölgede ticaret yapıyor, ABD'nin Tahran'a koymuş olduğu yaptırımları deliyor ve birkaç yüz milyon dolarlık işlem gerçekleştirdiğini söylüyordu.¹³⁷ Zarrab'ın yanında kendisiyle iş birliği içinde İran vatandaşları olan Camelia Jamshidy ve Hossein Najafzadeh isimleri geçerken Halkbank'la veya yöneticileriyle ilgili tek bir kelime geçmiyordu. İddiaya göre Zarrab Türkiye'de Royal Holding A.Ş., Durak Döviz Exchange, Al Nafees Exchange, Asi Kıymetli Madenler Turizm Otom, Royal Emerald Investments, ECB Kuyumculuk İç Ve Dış Sanayi Ticaret Limited Şirketi, Güneş General Trading LLC aracılıklarıyla 2010'dan 2015'e kadar Hazine Bakanlığı'na bağlı yabancı varlıklarını kontrol eden organı olan Office of Foreign Assets Control (OFAC)'ın belirlemiş olduğu entite ve kişilere koyulmuş olan sınırlamaları ihlal ettiğini söylüyordu.¹³⁸ Diğer taraftan ise FBI Bölge

Ekim 2020)

¹³⁶ Başbakan Yardımcısı ve Hükümet Sözcüsü Bekir Bozdağ, A Haber ekranlarında vermiş olduğu röportajda şöyle söylemektedir: Rıza Sarraf (Reza Zarrab) hadisesi Türkiye'de FETÖ'nün 17-25 Aralık sürecinde hazırladığı belgelerin ABD'li yetkililere verilmesidir.

"FETÖ'cüler Sahte Belgeleri ABD'ye Taşdı", **A Haber**, 19 Ekim 2017, <https://bit.ly/38ol8JS> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹³⁷ "Summary Of Major U.S. Export Enforcement, Economic Espionage, Trade Secret And Embargo-Related Criminal Cases", **Department of Justice**, Haziran 2016, s.10, <https://bit.ly/3gLpsYf> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹³⁸ **A.g.e.** ss.10-11.

Direktör Yardımcısı Diego Rodriguez “gerçek ortakların” peşinde olacaklarını duyurmuştu.¹³⁹

Reza Zarrab’ın ABD’de gözaltına alınması ve Türkiye’deki faaliyetleri ve bağlantıları ilgili konuşmasının ardından Amerikalı yetkililer olayın hukuki boyutundan ziyade siyasi bir konu olarak değerlendirilmesine sebep oldu. Türk hükümeti ise Zarrab’ın yakalanmasının "savcıların tasarrufu" olduğunu ve "Bu olaylarla Türkiye Cumhuriyeti'nin, Cumhurbaşkanı'nın (Recep Tayyip Erdoğan) ya da AK Parti'nin herhangi bir şekilde yan yana anılması dahi söz konusu olamaz," demişti.¹⁴⁰

2016’da Trump’ın seçilmesi Türkiye açısından çözülmesi gereken bir mesele olarak görülen Zarrab’ın tutuklanması için umut olmuştu. Başkan Trump göreve geldikten sonra Şubat ayında Cumhurbaşkanı Erdoğan’la ikili ve bölgesel konuları ele alan bir telefon görüşmesi gerçekleştirdi.¹⁴¹ Başkan Trump görüşmeden sonra yönetiminde olan Adalet Bakanı Jeff Sessions’ı görevlendirip Obama’nın atamış olduğu, içinde Zarrab dosyasına bakan New York Güney Bölgesi Başsavcısı Preet Bharara dahil olmak üzere 46 savcının istifasını istedi ve Bharara yerine hakim Richard Berman getirildi.¹⁴² Görev değişiminde bilgilendirilmek için dosyaların ulaştırıldığı hakim Berman’ın elinde Zarrab’la amcası arasında geçen bir konuşma kayıtları verilmişti. Konuşmada Zarrab "Amerika'da hapisten çıkmak için işlemediğin bir [suçu, işlemiş gibi] kabul etmen gerekiyor," diyordu.¹⁴³ Diğer taraftan

¹³⁹ Tolga Tanış, "Reza Zarrab ABD'de Tutuklandı", **Hürriyet**, 22 Mart 2016, <https://bit.ly/3BJOz3> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹⁴⁰ İrem Köker, "Reza Zarrab: Dava Nasıl Siyasi Meseleye Dönüştü?", **BBC Türkçe**, 18 Mayıs 2017, <https://bbc.in/2WCZn6X> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹⁴¹ "Erdoğan-Trump Arasındaki Telefon Görüşmesinin Detayları", **Sözcü**, 08 Şubat 2017, <https://bit.ly/3mKA4ui> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹⁴² Can Kamiloglu, "Preet Bharara 'Kovuldu'", **VOA Türkçe**, 11 Mart 2017, <https://bit.ly/3mJzOM0> Bharara’nın FETÖcülerle yakın olduğu gerekçeleriyle Türk yetkililer tarafından birçok kez suçlanmış fakat eski hakim bunları reddetmişti, bkz: "Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu: Bharara’nın FETÖ ile Çok Yakın Bağları Var", **NTV**, 30 Mart 2017, <https://bit.ly/2Wxu4Kv> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹⁴³ Barbara Leonard, Adam Klasfeld, "Banker’s Lawyers Swing at Star Witness in Iran Sanctions Case", **Courthouse News Service**, 4 Aralık 2017, <https://bit.ly/38kR5mo> (Erişim: 14 Ekim 2020)

görüşmeden yaklaşık bir ay sonra Zarrab'ın savunmasını ise Trump'a yakınlığıyla bilinen ve daha sonra Başkan'ın kişisel avukatı olacak olan eski New York belediye başkanı Rudy Giuliani ile eski başsavcı Mike Mukasey üstlenmişti.¹⁴⁴

Fakat 2017'nin 17 Mart'ında değişik vesilelerle ABD'ye iş görüşmeleri için giden Halkbank Genel Müdür Yardımcısı Mehmet Hakan Atilla New York John F. Kennedy havalimanında FBI ajanları tarafından gözaltına alındı.¹⁴⁵ İddia makamı Hakan Atilla'nın Reza Zarrab'la iş birliği yaparak "Amerikan maliye sistemini kullanarak İran hükümeti ve İran'ın diğer tüzel kişileri adına işlem yapmak ve Birleşik Devletler'in yaptırımlarla yasakladığı ve bu işlemleri gizleyerek ABD mali kurumlarını dolandırmak[la]" suçluyordu.¹⁴⁶

Hakan Atilla'nın gözaltına alınması Ankara'da hareketlilik yaratmış ve dava sadece Zarrab'la kalmayıp bir Türk kamu bankasının ikinci adamının tutuklanmasıyla büyümüştü. Dönemin Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi ABD'yi "pusu kurmak"la suçlamıştı.¹⁴⁷ Amerikalı yetkililer ise Hakan Atilla davası hukuki bir dava olduğu için güçler ayrılığı ilkesi üzerinden siyasetin hukuka müdahale edemeyeceğini vurguluyorlardı.

Yeni bir iddianame hazırlanıp Hakan Atilla altı husustan dolayı suçlanıyordu. Birincisi ABD'yi dolandırmak için ortaklık kurmak; ikincisi, Uluslararası Acil Ekonomik Güç Yasası'nı (IEEPA) ve İran İşlemler ve Yaptırımlar Düzenlemesi'ni delmek; üç, banka dolandırıcılığı yapmak; dört, bankacılıkta dolandırıcılık yapmak için ittifak kurmak; beş, kara

¹⁴⁴ Benjamin Weiser, Maggie Haberman, "Turk in Iran Sanctions Case Adds Rudy Giuliani to Legal Team", **The New York Times**, 27 Mart 2017, <https://nyti.ms/3mJY05K> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹⁴⁵ U.S. Attorney's Office Southern District of New York, "Turkish Banker Arrested For Conspiring to Evade U.S. Sanctions Against Iran and Other Offenses", **Department of Justice**, 28 Mart 2017, <https://bit.ly/3jpBLer> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹⁴⁶ **A.g.e.** İddia makamı Hakan Atilla'yı iki iddiadan ötürü gözaltına almıştı: Birincisi, 1977'den bu yana ABD'nin uluslararası ticareti düzenlemesi olarak ifade edilebileceği bir başkanlık kararı olan International Emergency Economic Powers Act (IEEPA)'ın ihlali ve ikincisi bankacılık dolandırıcılığı. Tam metni için bakınız: "United States of America v Mehmet Hakan Atilla", **Southern District of New York**, <https://bit.ly/3mIF9mJ> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹⁴⁷ "Ekonomi Bakanı Zeybekçi'den Halkbank Tepkisi: ABD'nin Yaptığı Kabalık ve Saygısızlık", **BBC Türkçe**, 29 Mart 2017, <https://bbc.in/2Ww2a1i> (Erişim: 14 Ekim 2020)

para aklamak ve altı, kara para aklamak için ortaklık kurmak.¹⁴⁸ Ayrıca daha önce yüz milyonlarca dolarlık yasadışı işlem yapıldığını vurgularken bu iddianamede ise bu rakam birkaç milyar dolara çıkmıştı.¹⁴⁹ Bütün bunlarla birlikte Halk Bank eski Genel Müdürü Süleyman Aslan ve eski Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan'ın ismi geçiyordu.¹⁵⁰

Mayıs 2018'in ortasına gelindiğinde Hakan Atilla'nın davası New York Güney Bölgesi Federal Mahkemesi'nde yargılanmaya başlandı. Hakan Atilla'nın aleyhinde tanıklık eden Reza Zarrab'ın yanında FETÖ üyeliğinden dolayı aranan ve ABD'ye firar eden eski komiser yardımcısı Hüseyin Korkmaz¹⁵¹ tanıklık etti.

Zarrab ise ABD'yle 20 Ekim 2017'de ceza indiriminden faydalanmak için "Plea Agreement"ı imzalayarak "itirafçı" olmayı kabul etmişti.¹⁵² Dava sürecinde Zarrab ABD'nin yaptırımlarını atlatmak için kurmuş oldukları sistemi anlatmış ve Türk hükümetinin yaptırımları delme konusunda bilgisinin olduğunu iddia ediyordu.

İddianamede ve Zarrab'ın açıkladıkları ışığında İran Ulusal Petrol Şirketi (NIOC)'un çıkarttığı petrolü İran Petrol Bakanlığı'nın kendi bankası olan Sermaye Bank'ın İran'da Sermaye Exchange adında ve petrolün parasını takip etmek için kurmuş olduğu bir şirketin var olduğunu söylüyor. Zarrab'ın anlattığına göre NIOC'un çıkarmış olduğu petrol ve gazı Türkiye'nin firmaları Tüpraş ve Botaş'a satıyor. Gazı alan Türk firmalarının Halkbank'ta

¹⁴⁸ "United States of America against Mehmet Hakan Atilla", US District Court Southern District of New York, 7 Şubat 2018, s. 1.

<https://bit.ly/3kEEzEd> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹⁴⁹ A.g.e. s. 2. Ayrıca daha sonra detaylandırılan başka bir mahkeme belgesinde bunun "\$20 milyar" olduğu belirtilmektedir. Bkz: "United States v. Halk Bankası A.S.", s. 3 <https://bit.ly/3ymHFQ> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹⁵⁰ A.g.e. s. 2.

¹⁵¹ Hüseyin Korkmaz 17-25 Aralık operasyonlarında aktif rol almış ve Paralel Devlet Yapılanmasına yönelik hükümetin karşı operasyonlarında 17 ay tutuklu kalan Korkmaz, şartlı tahliyeyle serbest kaldıktan sonra ABD'ye kaçtı. Korkmaz "spark" adlı programdaki yazışmalarında hedeflerinin "kabine" oldukları mahkemede ortaya çıktı. Korkmaz elde etmiş olduğu belgeleri FBI teslim ettiğini ve FBI tarafından 50 bin ABD doları yardım aldığını tanıklık esnasında itiraf etmiştir. Bkz: Muhammed Enes Can, Kübra Kara, "17-25 Aralık: FETÖ'nün 'Yargısal Darbe' Girişimi", *Anadolu Ajansı*, 17 Aralık 2020, <https://bit.ly/3mJhd2L> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹⁵² "United States of America Against Mehmet Hakan Atilla", *United States District Court Southern District of New York*, 7 Şubat 2018, s. 2 <https://bit.ly/3Bkgvcb> (Erişim: 14 Ekim 2020)

hesapları olduğu gibi NIOC'un hesabına para yatırıyor. NIOC da Halkbank içindeki İran'a ait olan diğer aracı hesaplara aktarıyor ve yaptırımlardan dolayı para burada toplanıp başka bir bankaya transfer edilemiyor. Zarrab da tam bu noktada devreye giriyor ve gıda ihracatı gerçekleştirmek için Volgam Food, Centrica Dubai, Atlantis General gibi paravan şirketler kurup Halkbank'ta hesap açıyor. İddianameye göre Bu hesaplar ve firmalar aracılığıyla Zarrab parayı Halkbank'tan çıkarıp Birleşik Arap Emirlikleri ve başka devletlerdeki hesaplara aktararak izini kaybettirmeye çalışıyor.¹⁵³

Türk tarafı ise Hakan Atilla'nın savunmasını üstlenmesi için King and Spalding hukuk firmasıyla anlaşmış, savunmasında iddiaları tümüyle reddediyordu. Bunların yanında veri analizi firması olan Exiger'in da yapmış olduğu incelemelerde Halkbank 6 milyondan fazla belgeyi, 8 milyondan fazla SWIFT mesajını ve 140 bin civarı işlem dosyasını inceletmiş ve firmaların ABD'nin hem Adalet Bakanlığına hem de Hazine'ye bağlı Yabancı Varlıkları Kontrol Ofisine (OFAC) bildirmişti.¹⁵⁴

Uzun süren dava sonucunda Mehmet Hakan Atilla, FETÖcülerin sunmuş olduğu resmi olmayan belgeler ve Reza Zarrab'ın aleyhte tanıklık etmesinin ardından ABD'nin New York Güney Bölgesi mahkemesi tarafından kendisine isnat edilen 6 suçtan 5'inde suçlu bulunmuş ve 32 ay hapisle cezalandırıldı.¹⁵⁵ Türkiye'den büyük tepki alan bu karar sonucunda bundan sonraki dava olacak olan ülkenin kamu bankası Halkbank'ın hedef alınacağı üzerine şüpheleri arttırdı. Nitekim de öyle oldu.

¹⁵³ "United States Of America V. Mehmet Hakan Atilla", **United States Court of Appeals**, 12 Haziran 2018, ss. 10-13, <https://bit.ly/3mMWBG0> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹⁵⁴ Halkbank'ın Kamuyu Aydınlatma Platformu'nda yaptığı açıklamada 30 avukatın işlemlere ek olarak yaklaşık 36 GB'lık veriyi de incelediklerini ve ABD'nin ne birinci ne de ikincil yaptırımlarını ihlal etmediğini vurgulamaktadır. Bkz: Türkiye Halk Bankası A.Ş., "Özel Durum Açıklaması (Genel)", **Kamuyu Aydınlatma Platformu**, <https://bit.ly/3Du1bi9> (Erişim: 7 Mayıs 2021)

¹⁵⁵ Mehmet Hakan Atilla "kara para aklama" suçundan masum bulunmuş ve mahkeme 28 ay hapisanede kaldıktan tahliyesine karar vermiş ve 19 Temmuz 2019'da çıkış işlemleri başlatılmış ve Türkiye'ye gelmiştir. Can Kamiloglu, "Hakan Atilla Türkiye'ye Geri Döndü", **VOA Türkçe**, 23 Temmuz 2019 <https://bit.ly/2UWd1kD> (Erişim: 14 Ekim 2020)

15 Ekim 2019'da aynı mahkeme Halkbank'a aynı altı iddiayla dava açtı.¹⁵⁶ Süreci hala devam eden davada Halkbank tüm iddiaları reddederken başka bir devlette yargılanamaz olması üzerinden savunmasını geliştirmekte ve ABD mahkemesinin önüne çıkmamaktaydı.¹⁵⁷

2021 Eylül'üne kadar Halkbank'ın New York'ta görülen davasında sonuca ulaşılmamıştır.

1.3.4. Vize Gerilimi

Türk Amerikan ilişkilerinde ilk defa iki ülke birbirlerine yönelik seyahat etmeyi planlayan vatandaşlarının yeni vize başvurularını askıya alınmasını kararlaştırmıştır. ABD'nin Ankara'daki diplomatik misyonundan 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında Türkiye'nin FETÖ ile mücadelesinde insan hakları hususunda dikkatli olmasını daha önce söylemişti.

İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı Terör ve Örgütlü Suçlar Bürosu'nca FETÖ soruşturması kapsamında ABD'nin İstanbul Konsoloslugu'nda çalışan Metin Topuz isimli Türkiye vatandaşı 4 Ekim 2017'de gözaltına alındı.

Topuz, 1982 yılında ABD'nin İstanbul Başkonsoloslugu'nda işe başlamış ve Uyuşturucu ile Mücadele Dairesi'nde (Drug Enforcement Administration – DEA) Türkiye'nin Emniyet Müdürlüğü'nün narkotik birimleriyle irtibatı sağlama görevini yürütüyordu.¹⁵⁸

Metin Topuz, FETÖ ile iltisaklı oldukları gerekçeleriyle haklarında dava açılan eski polis ve

¹⁵⁶ Betül Yürük, "ABD'de 'İran Yaptırımlarını Delmek'le Suçlanan Halk Bankası'na Dava", **Anadolu Ajansı**, 16 Ekim 2019, <https://bit.ly/3BeTpb4> Halkbank'a açılan davadaki iddianamenin tamamı için bkz: "United States v. Türkiye Halk Bankası A.S.", **United States District Court Southern District of New York**, <https://bit.ly/3jpBJmP> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹⁵⁷ Can Kamiloğlu, "Halkbank: 'ABD'nin Bankayı Yargılama Yetkisi Yok'", **VOA Türkçe**, 18 Mart 2021, <https://bit.ly/3Bopldc> (Erişim: 18 Mart 2021)

¹⁵⁸ "Metin Topuz: ABD Konsoloslugu Çalışanı 8 Yıl 9 Ay Hapis Cezasına Çarptırıldı, Süreçte Neler Yaşandı?", **BBC Türkçe**, 11 Ekim 2017, <https://bbc.in/3H4f2hZ> (Erişim: 14 Ekim 2020)

savcılarla irtibat kurması “anayasal düzeni” ve “Türkiye Cumhuriyeti hükümetini” ortadan kaldırmaya teşebbüs etme ile “casusluk” suçlamaları yöneltildi.¹⁵⁹

Amerikan Büyükelçiliği sosyal medya hesabından bunun hemen ardından yaptığı açıklamada Topuz’un tutuklanmasından “rahatsız” olduklarını belirtti.¹⁶⁰ Bundan üç gün sonra elçilik bir açıklama yapıp kendi diplomatik misyonlarında çalışan personelinin güvenliğine ilişkin değerlendirme yapacaklarını, bundan ötürü ülkedeki tüm elçilik ve konsolosluklarda vize işlemlerini askıya aldıklarını belirtti.¹⁶¹

Türk hükümeti Topuz’un “ABD Konsolosluğu’nun resmi listesinde kayıtlı personeli olmadığını”¹⁶² önceden söylemişti. Vizelerin askıya alınmasına da misillemeyle karşılık verdi ve ABD’nin yaptığı açıklamanın aynısıyla vizeleri askıya aldıklarını ilan etti.¹⁶³

Karşılıklı vizelerin askıya alınmasının ardından krizin yatışması ve kontrolden çıkmaması için dışişleri bakanları Çavuşoğlu ve Tillerson telefonda görüştü. Her ne kadar Amerikan tarafı tutuklamalarla ilgili eleştirileri karşı tarafa sunduklarını belirtse de durumun sakinliğini koruması ve “iletişimin devamı”¹⁶⁴ için yapılmış bir görüşmeydi.

Vizelerin karşılıklı askıya alınmasıyla birlikte Ankara ile Washington hattında diplomasi trafiği hızlanmıştı. Bu süreç içerisinde ABD’den Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Jonathan Cohen liderliğinde bir heyet 18 Ekim’de Ankara’ya görüşmeler için geldi.

¹⁵⁹ Muhammed Enes Can, "ABD'nin İstanbul Başkonsolosluğu Görevlisi FETÖ'den Tutuklandı", *Anadolu Ajansı*, 4 Ekim 2017, <https://bit.ly/3klAMMt> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹⁶⁰ ABD’nin Ankara Büyükelçiliği’nin sosyal medya platformu Twitter üzerinden gerçekleştirmiş olduğu paylaşım, 5 Ekim 2017, <https://bit.ly/31KXJ5t> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹⁶¹ ABD’nin Ankara Büyükelçiliği’nin sosyal medya platformu Twitter üzerinden gerçekleştirmiş olduğu paylaşım, 8 Ekim 2017, <https://bit.ly/309Vg41> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹⁶² Sc-53, 5 Ekim 2017, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Büyükelçi Hüseyin Müftüoğlu’nun ABD Büyükelçiliğince Yapılan Açıklama Hakkında Bir Soruya Cevabı, Republic Of Turkey Ministry Of Foreign Affairs, 5 Ekim 2017, <https://bit.ly/3CXHeRi> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹⁶³ Türkiye’nin Washington Büyükelçiliği’nin sosyal medya platformu Twitter üzerinden gerçekleştirmiş olduğu paylaşım, 8 Ekim 2017, <https://bit.ly/3CYalHr> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹⁶⁴ "ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Heather Nauert’in Tillerson-Çavusoglu Telefon Görüşmesine İlişkin Açıklaması," ABD Ankara Büyükelçiliği ve Türkiye'deki Konsolosluklar, 11 Ekim 2017, <https://bit.ly/3H49nIN> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Görüşmeler sonucunda ABD, Türkiye’den vize krizinin aşılması için Topuz ve Mete Cantürk tutuklanmaları hakkında ABD’ye kanıt sunulması, ABD’ye bilgi verilmesi, kişilerin ABD’nin emriyle işi gerçekleştirip gerçekleştirmediğinin tespit edilmesi gibi dört şart öne sürdü.¹⁶⁵ Türkiye ise bu şartları kabul etmediği görülmektedir.

Vize krizinin aşılması için her iki ülkenin yetkilileri görüşmeleri yürütürken Kasım ayının ilk haftasında ABD Ankara Büyükelçiliği’nden yapılan açıklamada başka bir soruşturmanın yürütülmediğine ilişkin “üst düzeyde güvence” aldıklarını söylemiş ve bundan sonra bir çalışanına ilişkin soruşturma yürütülmesi durumunda Türk hükümetinin “önceden Amerikan hükümetine bilgi vermeyi taahhüt etmiştir” diyerek kısıtlı bir şekilde vizelerin yeniden başlamasına karar kıldıklarını açıklamasında bulundu.¹⁶⁶

ABD’den gelen bu açıklamaya karşılık Türkiye’nin Washington Büyükelçiliği’nden yanıt geldi ve buna göre kısıtlı dahi olsa vizelerin devam etmesinden memnun olduğunu fakat verilmiş bir taahhüdün olmadığını söyledi.¹⁶⁷

Metin Topuz’un gözaltına alınmasında yaklaşık dört ay sonra ABD’nin Ankara Büyükelçisi John Bass’in imzasıyla başlayan vize gerilimi 28 Aralık 2017’de aşıldı. Amerikan Büyükelçiliği’nden gelen açıklamaya göre Türkiye vermiş olduğu “güvencelere bağlı kalmış” ayrıca yeni bir soruşturma veya gözaltı durumunda Amerikan makamlarına “önceden bilgi verileceğini” söyledi.¹⁶⁸ Bu iddiayı Türkiye’nin ABD nezdindeki büyükelçisi Serdar Kılıç yalanladı. Davanın hala devam ettiğini, herhangi bir güvence verilmediğini ve

¹⁶⁵ Mahmut Gürer, "ABD Heyetinden Vize Krizi İçin Dört Şart!", **Habertürk**, 18 Ekim 2017, <https://bit.ly/3qIM1lv> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹⁶⁶ "Türkiye’deki Vize Hizmetlerinin Kısıtlı Şekilde Yeniden Başlamasına İlişkin Açıklama", ABD Ankara Büyükelçiliği ve Türkiye’deki Konsolosluklar, 6 Kasım 2017, <https://bit.ly/3wtqChA> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹⁶⁷ **Statement from the Embassy of Turkey in Washington, DC, November 6, 2017**, Turkish Embassy DC, 6 Kasım 2017, <https://bit.ly/3EXQmpg> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹⁶⁸ "Türkiye’deki Vize Hizmetlerinin Yeniden Başlamasına İlişkin ABD Diplomatik Misyonunun Açıklaması – 28 Aralık 2017," US Embassy Turkey, 28 Aralık 2017, <https://bit.ly/3qt3uPg> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Amerikan kamuoyunun doğru bir şekilde bilgilendirilmesinin altını çizdi.¹⁶⁹

İstanbul'da dava devam ederken ABD'de milletvekilleri Kongre'de Dışışleri Bakanı Mike Pompeo'ya bir mektup yazıp Türkiye'ye yönelik yaptırım kararlarının alınması için girişimde bulundular. Türkiye karşıtlığıyla bilinen Senatörler Chris Van Hollen, Todd Young ve Patrick Leahy tutuklamalarda doğrudan ve dolaylı olarak etkili olan kişilere vize yasağı getirilmesini talep ettiler.¹⁷⁰ Talepler karşılık görmese de Kongre'deki havanın Türkiye aleyhine arttığını göstermektedir.

Türkiye Topuz'la ilgili kararı 11 Haziran 2020'de açıkladı. Buna göre "silahlı terör örgütüne yardım etmek" suçundan 8 yıl 9 ay hapis cezası verildi.¹⁷¹ Topuz'a yönelik diğer suç isnatlarının sabit olmamasından ötürü beraat hükmü verdi.

Karar açıklandıktan sonra ABD'nin Ankara Büyükelçiliği kararı eleştirdi ve "geri çevrilmesini umduklarını" söylerken Türkiye'nin Washington Büyükelçiliği de ABD'ye mahkeme kararlarına "saygı duyma" ve "müdahale etmekten kaçınması" gerektiğini söylemiştir.¹⁷²

Vize geriliminin mimarı Büyükelçi John Bass olduğunu söylemek mümkündür. Bass'ın Türkiye'nin iç politikası hakkında sıkça demeç vermesi de Türk kamuoyu açısından da hoş karşılanmamıştır. Görev süresi biten ve Türk yetkililere veda ziyareti isteklerinde bulunan John Bass'ın talepleri yetkililer tarafından reddedilmiştir.¹⁷³

¹⁶⁹ Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Serdar Kılıç'ın sosyal medya platformu Twitter üzerinden gerçekleştirmiş olduğu paylaşım, 28 Aralık 2017, <https://bit.ly/3kfcMx> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹⁷⁰ Van Hollen, Young, Leahy Urge Pompeo To Immediately Sanction Turkey Over The Wrongful Detention Of Locally Employed Staff Of U.S. Diplomatic Missions, 5 Mart 2020, <https://bit.ly/3F2vi1h> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹⁷¹ Murat Kaya, "Metin Topuz Davasında Karar", **Anadolu Ajansı**, 11 Haziran 2020, <https://bit.ly/3qh72UU>

¹⁷² Dildar Baykan, "Türkiye'den Metin Topuz Kararını Eleştiren ABD'nin Ankara Büyükelçiliğine Tepki," **Anadolu Ajansı**, 11 Haziran 2020, <https://bit.ly/3oeppiiP> (Erişim: 14 Ekim 2020)

¹⁷³ Mehmet Nur Çelikkaslan, "Türk – Amerikan İlişkileri: Vize Gerilimi", **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi**, Yıl 2020, Cilt 3, Sayı 3, s. 713. (Erişim: 14 Ekim 2020)

2. RUSYA'DAN S-400 HAVA SAVUNMA TEMİNİ KRİZİ

Hava savunma sistemleri devletlerin kendi ve ittifak halinde olduğu ülkelerin güvenliklerini sağlamak için olmazsa olmaz araçlardan biridir. Atılan her bir yakıcı ve yıkıcı cismin toprağa düşüp zarar vermemesi ve bunun mümkün olduğunca uzakta engellenmesi açısından önem arz etmektedir.

Yıllarca devletler alanlarını savaş içinde oldukları başka bir devlet veya devlet dışı aktörler füze ve daha büyük çapta zarar verecek en hızlısı ve en tehlikelisi olan balistik füzelerden korumaya çalışmıştır. Bu tarz füzelere nükleer başlıkların eklenmesi devletlerin çatışmayı kapsama alanı dışında tutma ihtiyacı doğurdu ve buna büyük çaba sarf ettiler.

Türkiye operasyonel olarak havadan gelecek olan tehditleri ve füzeleri yıllarca envanterinde mevcut olan geniş savaş uçaklarıyla gerçekleştirmiştir.¹⁷⁴ Yerden havaya olan savunma sistemleri yeterli miktarda envanterinde olmadığından ön plana çıkmamıştır.

2.1. Türkiye'nin Hava Savunma İhtiyacı ve Tehditler

1990'larda Sovyet tehdidi ortadan kalkınca ABD ve NATO Soğuk Savaş mantığı çerçevesinde hareket etmedi ve genişlemeye gitti. Türkiye de bu ortam içinde komşularının birbirleriyle giriştikleri savaşlarda tehdit altında hissetmişti. 2010'lardan itibaren de Arap Baharı'nın sonuçlarından ve çevresinde gittikçe güç kazanan terör örgütlerinden tehdit algılamaları arttı. Bu şartlar altında Türkiye kendi hava savunma kontrolünü elinde tutacak girişimlere başladı.

¹⁷⁴ Sıtkı Egeli, *Making Sense Of Turkey's Air And Missile Defense Merry-Go-Round*, All Azimuth, Cilt 8, Sayı 1, Yıl 2019, s. 70

2.1.1. Tehditlerin Dönüşümü ve Hava Savunmasında Gelişmeler

Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ile ABD hava savunma sistemlerine büyük yatırımlar yapıp silahlanma yarışını kontrol edilemez bir duruma getirdi.¹⁷⁵

Hava savunması alanında ilk büyük gelişme 1953'te Nike Ajax sistemleri olmuştur. Bu sistemler savunma mimarisini bir ileri noktaya taşımış ve radar güdümlü uçaksavarların yerini taktik balistik füzeler almıştır.¹⁷⁶

Bu gelişme Sovyetler'i çalışmalarında tetikledi ve 1957'de Sputnik'i uzaya fırlatmasıyla Dehşet Dengesi'nin (Mutual Assured Destruction) ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹⁷⁷ Buna göre ABD ve Sovyetler nükleer başlıklı uzun menzilli balistik füzelerle birbirlerini ve dolaylı olarak dünyayı yok etme kapasitelerini ellerinde bulunduruyordu.

1962'deki Küba Füze Krizi'yle nükleer ve biyolojik silahların varlığıyla topyekûn bir yok oluşun eşiğine gelinmişti.

Dehşet Dengesi döneminde füzeleri engelleyecek hava savunma sistemleri çok gelişmiş değildi ve özellikle ABD bu alana büyük kaynak aktararak yoğun çalışmalar gerçekleştirdi. Arada her ne kadar farklı balistik füzelere karşı savunma sistemleri geliştirilmiş olsa da bunun en somut karşılığı ABD Başkanı Ronald Reagan 1983'te önermiş olduğu Star Wars programı olarak da bilinen Strategic Defense Initiative (SDI) projesiydi. Proje, kıtalararası fırlatılan nükleer başlıklı füzelerin engellenmesini amaçlamaktayken Sovyetlerin ekonomisi

¹⁷⁵ David S. Yost, "Strategic Stability in the Cold War, Lessons for Continuing Challenges", **Proliferation Papers**, Sayı 36, Kış 2001, s. 15.

¹⁷⁶ "Nike Ajax: How The First Surface-To-Air Missile Changed Warfare Forever", Airforce Technology, 14 Ekim 2013, <https://bit.ly/2WH1FS6> (Erişim: 3 Şubat 2021)

¹⁷⁷ İlk kıtalararası balistik füze saldırı sistemlerini Mayıs 1957'de Sovyetler geliştirip test etti. Bundan birkaç ay sonra Ekim'de Sputnik uydusu uzaya fırlatıldı. Bkz. Asif Siddiqi, "Documenting the Soviet ICBM Program", Wilson Center, 4 Ekim 2017, <https://bit.ly/2YhUmRD> Ruslar füzeleri başarılı bir şekilde test edince Amerikalılar da mevcut çalışmalarını hızlandırıp ilk başarılı testini Temmuz 1959'da gerçekleştirdi. Bkz. "SM-65 Atlas", The CSIS Missile Defense Project, 2 Ağustos 2021, <https://bit.ly/3mZuofv> (Erişim: 3 Ağustos 2021)

bu yarışı kaldıramamış ve çöküş nedenlerinden biri olmuştur.¹⁷⁸

Soğuk Savaş sonrasında Dehşet Dengesi sona ermiş ve yerini sükunete bırakmışken 1990'larda Orta Doğu coğrafyasında çıkan savaşlarda hava savunma sistemlerine ihtiyaç duyulmuştur.

1991'de Irak ile Kuveyt arasındaki harpte ABD'nin gerçekleştirmiş olduğu Çöl Fırtınası Operasyonu 1981'de hizmete girmiş Patriot füzelerinin ilk denendiği muharebe alanıdır.¹⁷⁹

Batı blokunun silahlı ittifakı NATO varlığını devam ettirmek için "Alan dışılık"¹⁸⁰ kavramını ortaya attı ve operasyonlarını genişleterek ilk defa 1999'da Kosova'ya yardım etmek için Yugoslavya'nın başkenti Belgrad'ı bombaladı.¹⁸¹ Dolayısıyla NATO görece insani müdahaleler de yapmaya başlamıştı.¹⁸² Bununla birlikte uluslararası sistemin güvenlik algısı da değişmeye başladı.

2000'lere gelindiğinde dünyanın ve özellikle ABD'nin güvenlik algısı 11 Eylül saldırıları sonrasında değişti. Terör saldırıları en üst seviyede tehdit kaynağı konumuna gelirken kullandıkları saldırı silahı ve teknikler ABD'yi bu tarz saldırılara adapte etmeye itti. Terör gruplarının, gerillaların ellerinde uzun menzilli füze ve balistik füzeler olmadığı için daha alçak irtifadan saldırılar gerçekleştiriyorlardı.

Tehdit seyri teröre kaydıysa da konvansiyonel çatışmalar devam etmiştir. Rusya'nın Ağustos 2008'deki Gürcistan müdahalesinde Moskova, İskender ve Tochka Y tipi toplamda 28

¹⁷⁸ Ronald Reagan, "It Was 'Star Wars' Muscle That Wrestled Arms Race to a Halt", Los Angeles Times, 31 Temmuz 1991, <https://lat.ms/3BoR3GC> (Erişim: 3 Şubat 2021)

¹⁷⁹ Robert M. Stein ve Theodore A. Postol, "Patriot Experience in the Gulf War", *International Security*, Cilt 17, Sayı 1, 1992, s. 199.

¹⁸⁰ NATO'nun bu tarz operasyonlarını değerlendiren bir yazı için bkz. Mihalache Oana-Cosmina, "NATO's 'Out of Area' Operations: A Two-Track Approach. The Normative Side of a Military Alliance", *Croatian International Relations Review*, Kasım 2017, Cilt 23, Sayı 80, ss. 233-258.

¹⁸¹ Benjamin S. Lambeth, "Operation Allied Force: Lessons for the Future", Rand Corporation, *Research Brief 2001*, <https://bit.ly/3kP8MAg> (Erişim: 3 Şubat 2021). Müttefik Kuvvet Operasyonu'nun üçüncü günü 27 Mart 1999'da Yugoslav kuvvetler Belgrad'ı bombalamaya gelen bir F-117 NATO uçağını bir Nike Ajax füzesiyle düşürmüştür. Bkz. Airforce Technology, *A.g.m.*

¹⁸² John Currie, "NATO's Humanitarian Intervention in Kosovo: Making or Breaking International Law?", Cambridge University Online Press, 9 Mart 2016, <https://bit.ly/3gXb7li> (Erişim: 3 Şubat 2021)

balistik füze kullanmıştır.¹⁸³ Gürcistan her ne kadar Ukrayna'dan almış olduğu Buk gibi bazı savunma sistemleri olsa da Rusya'nın saldırılarına ancak beş gün dayanabildi.¹⁸⁴

Teknolojinin ilerlemesiyle devletler kendilerini sadece balistik füzelerden korumak için hava savunma sistemleri geliştirmede, bu tarz bir saldırı silahının yanında havadan gelecek daha küçük çaplı fakat etkin silahların önlenmesi için yoğun çalışmalar yaptılar. Bu da doğal olarak bir devletin katmanlı hava savunma sistemlerine ihtiyaç duymasına itmiştir.

Katmanlı hava savunma sistemleri tehdidin büyüklüğü ve türüne göre kısa, orta, uzun ve çok uzak menzilli olmak üzere dört katmana ayrılmaktadır. Örneğin İsrail'in Drone Dome hava savunma sistemi 3,5 km'ye kadar olan tehditleri algılayabilir.¹⁸⁵

2010'dan itibaren terör örgütleri öncelikli tehdit olarak varlığını devam ettirirken siber güvenlik saldırıları ön plana çıkmıştır.¹⁸⁶ Burada vurgulanması gereken husus savunma sistemlerinin yazılımlarına gerçekleşebilecek olan saldırılardır. Böylelikle devletler karşı devletlerin radarlarını ve bilgi akışı sağlayan diğer mekanizmalarını şaşırtır ve onların sağlıklı veri aktarımını engeller.

Son kertede her ne kadar elektronik harp sistemleriyle çalışsa da devletler en gelişmiş teknolojilerini büyük bir yıkımı önlemek için hava savunma sistemleri üzerine kurmaktadırlar. Buna mukabil farklı klasmanlarda üç tip hava savunma sistemi mevcuttur. Bunları 'stratejik', 'muharebe sahası' ve 'taktik' şeklinde kategorize etmek mümkündür.¹⁸⁷

¹⁸³ "Russia Fired 25 Ballistic Missiles At Georgia", Georgian Journal, 25 Kasım 2010, <https://bit.ly/3izuN6V> (Erişim: 3 Şubat 2021)

¹⁸⁴ Said Aminov, "Analysis: Georgia's Air Defence in the August War", Defence Web, 21 Ekim 2008, <https://bit.ly/2YdZ4Qi> (Erişim: 3 Şubat 2021)

¹⁸⁵ Shachar Shohat, "Short-Range Air Defense Is Making A Comeback," Defense News, 18 Eylül 2020, <https://bit.ly/3BsiRkK> (Erişim: 3 Şubat 2021)

¹⁸⁶ Simon Handler, "The 5x5—The 2010s: A Cyber Decade In Review", Atlantic Council, 28 Ocak 2020 <https://bit.ly/2WPY4G3> (Erişim: 3 Şubat 2021)

¹⁸⁷ ABD 'stratejik' kategorisinde Asya-Pasifik'ten gelebilecek kıtalararası balistik füzeleri karşılamak için Boeing tarafından geliştirilen Karada Konuşlu Yarı Yol Savunma (Ground-based Midcourse Defense) olarak adlandırılan sistemleri mevcuttur. Bkz: "Ground-based Midcourse Defense (GMD) - America's Homeland Defense Shield", Boeing, <https://bit.ly/3BClut8> Bu klasmanda Rusların sistemleri Topol-M'dir. Bkz. Philipp C. Bleek, "Russia Approves Topol-M; Warns Missile Could Defeat U.S. Defense", Arms Control Association,

ABD bu dönemde Star Wars programının devamını getirmiş ve Batı ittifakı Obama yönetiminde NATO şemsiyesi altında Füze Kalkanı Projesi olarak da bilinen Füze Savunma Sistemi'ni hayata geçmiştir. Projenin dört aşamada hayata geçirilmesi planlanmıştır. Birinci aşamada NATO'nun Avrupa ayağını güvence altına alınması hedeflenmiştir. Bunun için de Avrupa Aşamalı Uyum Yaklaşımı (EPAA - European Phased Adaptive Approach) benimsenmiş ve tehdidin merkezine Rusya'nın yerine İran konulmuştur.¹⁸⁸ Bunun sebebi de İran balistik füzelere ve nükleer silahlara yapmış olduğu yatırımlardan kaynaklanmaktaydı.¹⁸⁹ Rusya ise bunun kendine de kullanılabileceği endişelerini taşıdığı için karşı çıkıyordu. Sonuç itibarıyla bu proje kapsamında Polonya Redzikowo ile Romanya Deveselu'da Aegis-Ashore füze üsleri, Türkiye Malatya'da füze uyarı radarı, İspanya Rota askeri deniz üssünde balistik füze taşıyan gemiler yerleştirilmiştir. Tüm bunlar ABD'nin Almanya'daki Ramstein üssündeki komuta kontrol merkezinden idare ediliyor.¹⁹⁰

Füze kalkanı projesi bölgesel fakat daha genişletilmiş bir entegre hava savunma sistemlerinin inşasıdır; böylelikle hem Avrupa'yı hem de ABD'yi içine alan bir Entegre Hava ve Füze Savunma (Integrated Air and Missile Defence) misyonu oluşturmuştur.¹⁹¹ EPAA radarı Türkiye'de konuşlanmış olmasıyla birlikte füze kalkanı Türkiye'nin Güney ve Doğu bölgelerini kapsamamaktadır.¹⁹²

Haziran 2000, <https://bit.ly/3n2cERd> (Erişim: 3 Şubat 2021) Bunun dışında 'muharebe sahası' olarak adlandırılan ve menzili nispeten daha kısa olan hava savunma sistemleri gelmektedir. Bunlara örnek olarak Rusların S-400, İsraillileri Arrow-2 ve Amerikalıların THAAD sistemleridir.

¹⁸⁸ Jaganath Sankaran, "The United States' European Phased Adaptive Approach Missile Defense System: Defending Against Iranian Missile Threats Without Diluting the Russian Deterrent", RAND Corporation, 2015, ss. 15-36 <https://bit.ly/3mYROC8>

¹⁸⁹ ABD'nin İran'ı nükleer silah edinme girişimini başarısız kılma stratejisinin işlerliği hususunda bir tartışma için bkz. Mark Fitzpatrick, **The Iranian Nuclear Crisis: Avoiding Worst-case Outcomes**, Adelphi Series, Cilt 398, Routledge, Yıl 2008, ss. 44-48.

¹⁹⁰ "Ballistic Missile Defence", NATO, 7 Haziran 2021, <https://bit.ly/3nfMtgz> (Erişim: 9 Ağustos 2021)

¹⁹¹ "NATO Integrated Air and Missile Defence", NATO, 10 Haziran 2021, <https://bit.ly/3zL5B30> (Erişim: 9 Ağustos 2021)

¹⁹² Mustafa Kibaroglu, Türkiye'nin S-400 Macerasının 4 Yüzü, **Yörünge**, Şubat 2018, s. 43.

2.1.2. Türkiye'ye Yönelik Hava Tehditleri

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren Batı sistemini benimsemiş ve kurumlarıyla birlikte yönetim şeklini de aynı ekseninde yürütmüştür. Ankara'nın bu bakışı İkinci Dünya Savaşı'nda ve sonrasında da devam etmiştir.

1952 yılında da NATO'ya üye olmasıyla birlikte stratejik olarak Batı blokunun içinde yer almıştır. Bu dönemdeki iki kutuplu dünyada Türkiye'nin savunması içinde olduğu pakta göre şekillenmiş ve ona endekslenmiştir. Soğuk Savaş'tan sonra Sovyetlerin Türkiye toprakları üzerindeki niyetleri¹⁹³ de karar vericileri Batı'ya itmiştir.

2.1.2.1. Soğuk Savaş ve Sonrası Dönemi

Soğuk Savaş döneminde Ankara ilk ciddi tehdidini Türkiye'den kalkan ABD'ye ait Francis Gary Powers komutasında U-2 casus uçağının 1960'da S-75 yerden havaya giden füzesiyle¹⁹⁴ Ural dağlarında düşürülmesinin ardından Sovyet füzelerinin açık tehdidine maruz kalmıştır. Söz konusu tehdidin varlığı Türkiye'nin Batı'yla angajmanını daha da sıkılaştırmıştır.

Sovyetler Birliği dağılana kadar Türkiye'nin ABD önderliğindeki NATO'ya güvenlik ve stratejik tercihi zoraki olarak gerçekleştirmişti. Ancak 1990'larda Moskova'ya karşı kurulmuş olan NATO'nun hedefi de değişmişti.

Ankara Soğuk Savaş'tan sonra 1990'larda değişen güvenlik algısı ve savunma stratejilerine

¹⁹³ Nasrullah UZMAN, "II. Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Talepleri ve Türkiye'nin Tepkisi", Gazi Üniversitesi Akademik Bakış, Cilt 11, Sayı 22, Yaz 2018, <https://bit.ly/2Ys2rmY> (Erişim: 9 Ağustos 2021)

¹⁹⁴ Airforce Technology, A.g.m.

göre kendini adapte etmeye çalıştı. Bu dönemde Sovyet tehdidi ortadan kalkmış ve hemen yanı başında Irak ile Kuveyt arasında çıkan savaşta Türkiye kendini Saddam yönetiminin elinde bulundurduğu füzelerden tehdit altında hissediyordu. Bunun için değişen yeni tehdit algısı ve NATO'nun 5. Maddesi gereğince hava savunma sistemleri talebinde bulundu ve ABD ile Hollanda yerden havaya atılan füzelerle, havadan gelecek füzeleri imha için ikişer Patriot bataryalarını gönderme kararı aldı.¹⁹⁵

Türkiye, Yunanistan'ın Rum-Yunan "Ortak Savunma Doktrini"ni benimsemesi sonucunda Kardak Bunalımı meselesi üzerinden iki NATO üyesi Atina ile Ankara savaşın eşiğine gelmişti.¹⁹⁶ Aynı dönemde de Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) Türkiye'yi tehdit olarak gördüğü için 1997'de Rusya'dan S-300 uçaksavar füzeleri tedarik etmiş ve Kıbrıs adasında konuşlu Türk askerine desteğe gidecek uçaklarını vurma kapasitesini taşıdığı ve adada güç dengesini bozacağı için Ankara'nın sert tepkisini çekmişti.¹⁹⁷ S-300 krizi olayında ABD, Türkiye'nin endişelerini giderememiş fakat Rum kesiminin S-300 bataryalarını tedarik etmelerini geciktirmeleri çağrısında bulunmuştur.¹⁹⁸ Türkiye'nin ısrarlı baskıları sonucunda ABD ve NATO'dan gelen tepkiler üzerine GKRY S-300'leri Yunanistan'a imzalamış oldukları doktrin kapsamında devretmiş ve Girit adasına yerleştirmiştir.¹⁹⁹ Fakat konu sonlanmamış ve Doğu Akdeniz'de tartışılan konu Ege'ye kaymıştır.

¹⁹⁵ **Dışişleri Bakanlığı 1991 Tarihçesi**, Dışişleri Eğitim Merkezi, Ankara, Mart 1992, s. 179

¹⁹⁶ Melek Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler", Baskın Oran (ed), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II (1980-2001)**, Baskı 12, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, ss. 464-470.

¹⁹⁷ Türkiye S-300 parçaları taşıma şüphesiyle aralıklı olarak Mısır ve Malta bandıralı iki gemiye operasyon düzenledi ve operasyonlarda füze parçaları ile rampaları bulunmuştu, fakat bunların S-300'lere ait olup olmadığı konusu netlik kazanmamıştı. Bkz. "**Şüpheli Gemide Füze Rampası**", Milliyet, 16 Haziran 1998, <https://bit.ly/3n1nRS1> (Erişim: 9 Ağustos 2021)

¹⁹⁸ Amerikalı yetkililer Rumlarla temas kurup füzelerin 16 aydan önce getirilmemesi konusunda baskı yapıp güvence aldılar. Bkz. Hüseyin Alkan, "**Yunanistan'dan Savaş Tehdidi**", Hürriyet, 5 Eylül 1997, <https://bit.ly/3gZgrLa> (Erişim: 9 Ağustos 2021)

¹⁹⁹ Fuat Aksu, "1997 S-300 Füzelerinin Kıbrıs'a Yerleştirilmesi Bunalımı", **Türk-Yunan İlişkileri Forumu**, 18 Nisan 2018, <https://bit.ly/3n2tAXG> (Erişim: 9 Ağustos 2021)

2.1.2.2. Küresel Terörizm ve Bölgesel İstikrarsızlıklar

2000'lere gelindiğinde 11 Eylül saldırıları bir terör eylemine hava dahil her zaman teyakkuzda olunması gerektiğini hatırlattı. Bunun sonrasında ABD'nin Afganistan'ı ve hemen ardından Irak'ı işgali sonucunda oluşan bölgesel istikrarsızlıklar Türkiye sınırına dayandı.

Türkiye, Irak meselesinin diplomatik yollarla çözülmesi için büyük bir çaba sarf ettiyse de ABD'ye yardım sırasında savaşın kendi topraklarına sıçraması ve Saddam'ın füzelerinin hedefi olması durumunda tedbirleri almak için Washington'la irtibat halindeydi. Diplomatik görüşmelerden önce ABD, 2002'nin Aralık ayında Türkiye'nin Irak savaşıyla ilgili olan endişelerini NATO'da ele almış ve Irak'ın misilleme yapması durumunda Ankara'nın savunulması için Pakt'tan önleyici tedbirler alınmasını istemişti. Fakat Fransa, Almanya ve Belçika savaşın kaçınılmaz olduğuna kani olmadıkları için öneriyi reddettiler. Ancak üç ay sonra Ankara, savaşın Türkiye'ye sıçraması durumunda 4. Madde'nin işletilmesi, yani "Taraflardan birinin toprak bütünlüğü, siyasi bağımsızlığı ya da güvenliğinin tehdit edildiğini düşündüğü zaman, tüm Taraflar birlikte danışmalarda bulunacaklardır," kaidesi üzerinden talepte bulunup, ABD de Almanya ve Belçika'yı ikna edince NATO üzerinden erken uyarı uçakları, füze savunma sistemleri ve biyolojik ile kimyasal silah belirleme ünitelerini Türkiye'ye yerleştirildi. Fransa Savunma Planlama Komitesi'ne (Defense Planning Committee) üye olmadığı için ise oy hakkı bulunmuyordu.²⁰⁰ Sert geçen görüşmelerde Avrupa Müttefik Kuvvetler Yüksek Komutanı (SACEUR - Supreme Allied Commander

²⁰⁰ Philip H. Gordon, "The Crisis in the Alliance", The Brookings Institution, 24 Şubat 2003, <https://brook.gs/2UWnFlg> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Europe) komutasında Türkiye'ye AWACS uçakları ile buna bağlı lojistik üniteler gönderilirken Hollanda'dan gelecek olan Patriot füze bataryaları NATO sistemine entegre edilmişti.²⁰¹

Irak'ta Saddam ve ordusunun direnememesi Amerikan kuvvetlerine kolay bir zafer yaşattı fakat bundan sonraki dönemde Türkiye'ye yönelik tehditler durmadı. 1980'lerin başlarından PKK terörüyle mücadele eden Ankara'nın işgal sonrasında oluşmuş olan Kürt yönetimi ile PKK arasındaki çizgiler bulanıklaşmaya başladı. Özerk bir statüyle resmîleşmiş olan ve ABD'nin ağır silah desteğini alan yapı Ankara'yı tedirgin etmişti. Uzun vadede Irak'ın kuzeyinden gelebilecek olan hava saldırılarına Türkiye'nin kalkan oluşturabilecek geniş bir ağı yoktu. Burada tekrardan ABD veya NATO'nun savunma şemsiyesine ihtiyaç vardı ve Kuzey Irak'ta mevcudiyetini bulunduran Washington'dan hava sistemleri temin etmek Ankara için mümkün değildi.

2010'lardan itibaren de eski Osmanlı coğrafyasında başlayan Arap Baharı protestoları ve bu protestolara karşı bölge rejimlerin baskı uygulaması istikrarsızlığı derinleştirmiş ve Türkiye'nin etrafını güvensiz kılmıştır. Oluşan kaos ortamından IŞİD gibi başka küresel bir terör örgütü belirirken PKK gibi mevcut örgütlere de alan sağlamıştır.

2003 yılından itibaren Başbakan Erdoğan'ın dış politika konusunda baş danışmanlığını yapmış Ahmet Davutoğlu'nun daha sonra Dışişleri Bakanı olduğu dönemde hayata geçirmeye çalıştığı "Komşularla Sıfır Sorun" politikası değişen konjonktürle beraber imkânsız hale gelip terk edilmeye başlanmıştı.²⁰² Özellikle Suriye'de Türkiye Esad rejimine

²⁰¹ Biyolojik ile kimyasal silah belirleme üniteleri hususunda ise Çek Cumhuriyeti, Türkiye'ye bu unsurları göndereceğini açıkladı. Bkz.

"NATO'da Fransa'sız Formül İşe Yaradı", Milliyet, 17 Şubat 2003, <https://bit.ly/3mYzLw4> (Erişim: 14 Ekim 2020)

²⁰² Ahmet Davutoğlu'nun Foreign Policy dergisinde biri 2010 diğeri 2013 yılında "Sıfır sorun politikası"yla ilgili iki makale yazdı. İlkinde daha Arap Baharı gibi toplumsal hareketler olmamış ve dış politika ilkelerini üç metodolojik yaklaşımla belirtmişti: Vizyoner, tutarlı ve sistematik ile yeni söylem. Bunun yanında beş prensip belirlenmişti: güvenlik ve demokrasi arasında denge, komşularla sıfır sorun,

karşı tavır almış ve ABD ile beraber muhalifleri desteklemiştir.

Suriye’de Esad’ın ülkeye hâkim olamaması IŞİD, PKK’nın kolu olan YPG gibi örgütlere geniş alanlar açtı ve ABD IŞİD’le savaşmak için bu gurupla ortaklık kurmuştu. Washington’un sağladığı silah ve mühimmat desteği Ankara’da alarm zillerini çaldırdı. Türkiye sınır bölgesinde terör örgütlerinin alan kazanmasını istemiyor ve bunun için operasyon hazırlıklarına başladı. Bunların dışında YPG-PYD’ye verilen roket, uçak savarlar, füzeler Türk topraklarını tehdit ediyor ve sınırdan uçan Türk uçaklarını hedef haline getiriyordu. Ankara, Washinton’dan her ne kadar yardımı kesmesini ve ortak operasyonlar yapılmasını istese de ABD, Türkiye’nin yaklaşımına destek vermemiş ve bu örgüte yardımlarını arttırmıştı.

Diğer taraftan da Türkiye’nin Suriye rejimiyle olan husumetine bakıldığında Esad rejimi iç savaşın ilk yıllarında iki ülke arasında gerginliği 22 Haziran 2012’de ihtar vermeden “hava sahasını ihlâl ettiği” gerekçesiyle Türk Silahlı Kuvvetleri’ne ait bir RF-4E Phantom keşif uçağını düşürerek bir ileri safhaya taşıdı.²⁰³ Bunun hemen ardından Ankara, Suriye sınırında yeni angajman kurallarını açıkladı. Buna göre TSK’nın yayınladığı yönergede, güney ve güneydoğu sınırından gelebilecek her türlü tehdide hava, deniz ve karadan derhal müdahale

proaktif ve ön-alıcı barış diplomasisi, çok boyutlu dış politika, ritmik diplomasi. Bkz. Ahmet Davutoğlu, “**Turkey’s Zero-Problems Foreign Policy**,” Foreign Policy, 20 Mayıs 2010, <https://bit.ly/3BMEIfj> (Erişim: 14 Ekim 2020). Diğer makalesinde de “sıfır sorun” politikasını tartışmakta ve Arap Baharı’nın getirmiş olduğu kaos Türk diplomasisini ya baskıcı rejimlerin yanında yer alarak devam ettirecek ya da haklarını talep ettikleri halkların yanında yer alma gibi bir seçim yapmak zorunda kaldığını vurgulamaktadır. Suriye özelinde ve diğer prensipler de göz önünde bulundurularak neden halkların yanında yer aldıklarını analiz ediyor. Bkz. Ahmet Davutoğlu, “**Zero Problems in a New Era**,” Foreign Policy, 21 Mart 2013, <https://bit.ly/3BGUGBx> (Erişim: 14 Ekim 2020). Davutoğlu döneminin dış politikası için bir analiz: Burçin Hafize Tarcan, Hilal Akgüller, Kübra Işık, “Ahmet Davutoğlu Dönemi Türk Dış Politikası”, **Econder Uluslararası Akademik Dergi**, 2018, Cilt 2, Sayı 2, ss. 250-271. AK Parti’nin Orta Doğu politikası için ayrıca bkz. Atay Akdevelioğlu ve Nuri Yeşilyurt, “Turkey’s Middle East Policy Under the JDP Rule”, **The Turkish Yearbook of International Relations**, Yıl 2009, Cilt 40, ss. 39-69, <https://bit.ly/3BL285c> (Erişim: 14 Ekim 2020)

²⁰³ “**Suriye, Türk Uçağını Düşürdü**”, Al Jazeera Türk, 23 Haziran 2012, <https://bit.ly/3BInMHc> (Erişim: 14 Ekim 2020). Uçağın düşürülmesi hususunda her ne kadar Suriye ile ortak çalışmalar yürütülse de Ankara buna “gerek diplomatik alanda gerekse de farklı şekillerde cevap verileceğinin” altını çizmişti. Bkz. “**Suriye Cevap Vermek Zorunda**”, Cumhuriyet, 23 Haziran 2012, <https://bit.ly/38GRZd7> (Erişim: 14 Ekim 2020)

edeceği bildirilmiştir.²⁰⁴

Suriye'nin Türk uçağını düşürmesinin ardından NATO ve AB'den olayla ilgili kınama gelirken "dayanışma" içinde oldukları vurgulanmış fakat Ankara'nın Şam'a yönelik bir askeri operasyonuna karşı çıktıklarını vurgulayarak destek vermediklerini belirtmişlerdi.²⁰⁵

Ankara ile Şam arasındaki husumet yavaş yavaş savaş haline dönüşerek öncelikle iki ülke kuvvetleri sınırda yaşanan gerginlikte Esad güçlerinden Hatay'a gelen taciz ateşlerine karşılık vererek Fırtına obüsleriyle top atışına tutmuş ve tespit edilen hedefler etkisiz hale getirilmişti.²⁰⁶

Dışişleri Bakanı Davutoğlu ABD'li mevkîdaşı John Kerry ile Paris'te Suriye konulu bir toplantıda iken Türkiye, Suriye'nin bir Mi-17 helikopterini düşürdüğünü açıklamıştı.²⁰⁷ Bunun ardından 23 Mart 2014'te Türkiye, Suriye'ye ait bir savaş uçağını da düşürdüğünü açıkladı.²⁰⁸

Türkiye ile Suriye arasındaki gerilim gittikçe tırmanıyor, sınır ihlalleri gerçekleşirken Türkiye'nin hava savunmasını gerçekleştirecek sistemler Şam yönetimini hedef almak için doğrultulmamıştı. Türkiye hava sahasını sınır hattında devriye gezen F-4 ve F-16 savaş uçaklarıyla kontrol ediyordu, bu da Suriye tarafından atılacak füzelerle jetleri tehlikeye sokuyordu.

ABD, Almanya ve Hollanda'dan 2013 yılında Türkiye'ye Suriye'den gelen tehditlerin bertaraf edilmesi için Adana, Kahramanmaraş ile Gaziantep'te Patriot füze bataryaları

²⁰⁴ M. Ezgi Erten, "Türkiye-Suriye Sınırı Hava Sahasında Türkiye'nin Uyguladığı Angajman Kuralları", **Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yıl 2017, Cilt 12, Sayı 1, ss. 91 - 111.

²⁰⁵ "NATO Türkiye'ye Destek Ifade Etti", **BBC Türkçe**, 26 Haziran 2012, <https://bbc.in/2WNsmVP> (Erişim: 14 Ekim 2020)

²⁰⁶ "Suriye'yi Türk 'Fırtına'sı Vurdu!", **Habertürk**, 3 Ekim 2012, <https://bit.ly/2Vfn9Fh> (Erişim: 14 Ekim 2020)

²⁰⁷ "Bülent Arınç: Suriye Helikopterini Düşürdük", **Hürriyet**, 16 Eylül 2013, <https://bit.ly/3tg2gX6> (Erişim: 14 Ekim 2020)

²⁰⁸ "Türkiye Suriye Savaş Uçağını Düşürdü", **BBC Türkçe**, 23 Mart 2014, <https://bbc.in/3teLECT> (Erişim: 14 Ekim 2020)

konuşlandırılmıştı ve Şam yönetimiyle Ankara arasındaki adı konmamış savaşta hiçbir saldırıyı hedef almamıştı. Dahası Türkiye'nin hava savunmasını sağlaması gereken sistemlerin devreye girmemesi 26 Mart 2015'te İran menşeli ucuna kimyasal veya nükleer başlık takılabilecek uzun menzilli Fateh-110 taktik balistik füzesinin Hatay'ın Reyhanlı ilçesini vurmasında da devreye girmemiştir.²⁰⁹ Iraklı Şii milisler tarafından Esad'a getirildiği tahmin edilen füzenin düştü bölge Türk Silahlı Kuvvetleri 2. Hudut Alayı 2. Hudut Taburu 4. Hudut Bölüğü'nün 200 metre yakınıydı.²¹⁰ Fateh yanında Suriye'nin elinde İran'ın sağladığı Scud füzelerinin de olduğu biliniyor.

Diğer taraftan ise Hollanda, Ağustos 2014'te "Suriye'den balistik saldırı tehlikesinin" azalmasını gerekçe göstererek 2015 sonunda Patriot bataryalarını çekeceğini açıklamıştı.²¹¹ Bu kararı Almanya ile ABD takip etti ve böylelikle Türkiye'nin hava sahası füze tehdidine karşı savunmasız kaldı.²¹² Savunma sistemlerinin çekilmesinin arkasında yatan sebeplerden birisi de Patriot bataryalarının bakım, onarım ve personele harcananın maliyetiydi.²¹³ Hava sahası savunmasız kalan Türkiye NATO'dan tekrardan savunma sistemleri talep etti ve İtalya ile İspanya füze savunma sistemleri gönderme kararı aldı.

ABD menşeli Patriot bataryaların Fateh füzesine reaksiyon vermemesi, sistemlerin hem konuşlu olduğu bölgelerin hem de menzillerinin sorgulanmasına sebep olmuştu. Türkiye, Suriye'den büyük çapta atılacak olan füzelere karşı bir hava savunma sistemi ihtiyacını sürekli dile getirmişti.

²⁰⁹ "İran Füzesi Türkiye'ye Düştü, Patriot Uyudu", *Cumhuriyet*, 26 Mart 2015, <https://bit.ly/3kUz980> (Erişim: 14 Ekim 2020)

²¹⁰ "İsrail'i Korkutan Füze, Reyhanlı'yı Vurdu", *Akşam*, 26 Mart 2015, <https://bit.ly/3h4trzb> (Erişim: 14 Ekim 2020)

²¹¹ Uğur Ergen, Hollanda Çekiyor Sırada Almanya Var", *Hürriyet*, 27 Ağustos 2014, <https://bit.ly/3tiKYzi> (Erişim: 14 Ekim 2020)

²¹² "ABD ve Almanya Türkiye'deki Patriot Füzelerini Çekiyor", *BBC Türkçe*, 17 Ağustos 2015, <https://bbc.in/3yGOZrD> (Erişim: 14 Ekim 2020)

²¹³ Ergen, a.g.m.

Çok geçmeden, 24 Kasım 2015'te TSK'nın açıklamış olduğu Suriye için yeni angajman kuralları gereği hava sahasını 10 defa ihlal eden Rus Hava Kuvvetleri'ne ait bir Sukhoi Su-24 uçağı Türkiye tarafından iki F-16 jetiyle vuruldu, içinde bulunan pilotlardan biri ölürken diğeri ise Rus tarafına canlı olarak teslim edilmişti.²¹⁴ Rusya ihlal ile ilgili iddiaları reddederken²¹⁵ devlet başkanı Putin Rusya'nın arkadan vurulduğunu söyledi,²¹⁶ Dışışleri Bakanı Lavrov önceden planlanan Türkiye ziyaretini ise iptal etti.²¹⁷ Türkiye olayın NATO nezdinde değeriendirileceğini söylemiş ve olağanüstü toplantıya çağırırken,²¹⁸ ihlâl edilen hava sahasının jet izlerini de açıklamıştı.²¹⁹ NATO toplantısı sonrasında Türkiye'ye destek mesajı çıktı ve meselenin Rusya'nın muhalifleri bırakıp IŞİD'e karşı odaklanması gerektiği yönünde oldu.²²⁰ NATO elçilerinin tamamı Rusya'nın Türkiye hava sahasını ihlâl ettiğini ve bunun kabul edilemez olduğunu söylerken Ankara'nın ise uçağı düşürmek dışında bir sonuç için uğraşılabilirliğini söylemişlerdi.²²¹

Uçağın düşürülmesinin ardından Rusya'nın Türkiye'ye savaş açma olasılığı her iki taraf için inandırıcılık taşımıyordu fakat böyle bir olasılık karşısında Türkiye'nin stratejik müttefiklerinin nasıl bir adım atacağı merak konusuydu.

NATO her ne kadar sınır ihlâlinin gerçekleştiğini teyit etse de ABD'nin IŞİD karşıtı sözcülerinden Albay Steve Warren Rus uçağının düşürülmesi meselesi "Rus ile Türk

²¹⁴ Erdal Türkoğlu, Kadir Karakuş, Enes Kaplan, Sarp Özer, Hakan Ceyhan Akdoğan ve Behçet Alkan, "Türkiye'nin Suriye Sınırını İhlal Eden Su 24 Tipi Savaş Uçağı Düşürüldü", **Anadolu Ajansı**, 24 Kasım 2015, <https://bit.ly/3zNhG7M> (Erişim: 14 Ekim 2020)

²¹⁵ Yıldız Yazıcıoğlu, "Türkiye Rus Uçağı Düşürdü", **Voice of America**, 24 Kasım 2015, <https://bit.ly/3th9b2d> (Erişim: 14 Ekim 2020)

²¹⁶ Oktay Yıldırım, "Rus Uçağını Vurduk", **Yeni Şafak**, 25 Kasım 2015, <https://bit.ly/3jNF5R4> (Erişim: 14 Ekim 2020)

²¹⁷ "Ve Beklenen Oldu: Rusya Dışışleri Bakanı Lavrov, Türkiye Ziyaretini İptal Etti", **Diken**, 24 Kasım 2015, <https://bit.ly/3h4kA0B> (Erişim: 14 Ekim 2020)

²¹⁸ "Düşürülen Rus Uçağıyla İlgili NATO'dan Açıklama", **Hürriyet**, 24 Kasım 2015, <https://bit.ly/2WVcsZa> (Erişim: 14 Ekim 2020)

²¹⁹ Türkoğlu vd, a.g.m.

²²⁰ "NATO'dan Türkiye'ye Dayanışma Mesajı: Rus Uçağı Türk Hava Sahasını İhlal Etti", **Diken**, 24 Kasım 2015, <https://bit.ly/3tiKHG7> (Erişim: 14 Ekim 2020)

²²¹ A.g.m.

hükümetleri arasında” bir meselenin olduğunu vurgulamıştı.²²² Dolayısıyla, ABD uçak hadisesinde Türkiye’ye desteği retorikten öteye geçmedi. Diğer taraftan ise AB ve ABD’den Türkiye’nin Rusya’nın uçağını düşürmesinden endişeliydiler.

Bu süreç içerisinde tahmin edildiği gibi Rusya, Türkiye’nin ekonomisini hedef alan yaptırımlar²²³ dışında bu dönemde askeri olarak somut bir karşı adım atmadı. Fakat uçak krizi Suriye’de muhaliflere vermiş olduğu desteği sekteye uğratmış ve Rusya, Lazkiye’deki üssüne Almaz-Antei üretimi S-400 savunma bataryalarını yerleştirdi.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Batılı müttefiklerinden yeteri kadar destek göremediği ve bölgede Rusya’yla işbirliği yapmak zorunda olduğu için yaklaşık yedi ay sonra, 29 Haziran 2016’da Cumhurbaşkanı Putin’le telefonda görüştü ve yüz yüze görüşme konusunda mutabık kalındı.²²⁴ 15 Temmuz’da gerçekleşen darbe girişiminde Rus lider Erdoğan’ı arayarak destek mesajı verdi ve uçak krizinden sonra 9 Ağustos’ta Erdoğan’ın St. Petersburg kentinde Putin’le ilk yüz yüze görüşmesi gerçekleşti.²²⁵ İki liderin toplantısından kısa bir zaman sonra Savunma Bakanı Fikri Işık NATO müttefikleri tarafından Patriotların çekilmesinin ardından hava savunma sistemleri için Rusya’nın S-400 füzeleri dahil bu konuda diğer ülkelerle de görüşmelerini söylemişti.²²⁶

2.2. S-400 Edinimi

²²² "Pentagon'dan Düşürülen Uçak Açıklaması", *Cumhuriyet*, 24 Kasım 2015, <https://bit.ly/3n6HuIG> (Erişim: 14 Ekim 2020)

²²³ "Putin Türkiye'ye Yaptırımları Onayladı", *Deutsche Welle*, 29 Kasım 2015, <https://p.dw.com/p/1HEDL> (Erişim: 14 Ekim 2020). Vizesiz seyahat gibi bazı yaptırımlar Ankara ile Moskova arasında ilişkiler düzelmiş olsa da Rusya tamamıyla kaldırmadı.

²²⁴ "Erdoğan ve Putin Uçak Krizinden Sonra İlk Kez Görüştü", *Sözcü*, 29 Haziran 2016, <https://bit.ly/3zNpZk7> (Erişim: 14 Ekim 2020)

²²⁵ "Erdoğan ve Putin Uçak Krizinden Sonra İlk Kez Bir Araya Geldi", *Habertürk*, 9 Ağustos 2016, <https://bit.ly/3zMOUUP> (Erişim: 14 Ekim 2020)

²²⁶ "Işık'tan S-400 Açıklaması: Rusya'nın Tavrı Olumlu", *Sputnik Türkiye*, 18 Kasım 2016, <https://bit.ly/3ndEfyO> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Türkiye'nin hava sahasını koruyabilecek kendine ait güncel savunma sistemlerinin olmadığı çoğu uzman tarafından biliniyor. Ankara'nın elinde bulunan Nike Hercules tipi savunma sistemlerinin de işe yaramadığı ve tehditleri bertaraf etmede yeterli olmadığı açıktır. T-LORAMIDS proje ihalesinin iptali gerçekleştikten sonra Ankara istediği hava savunma sistemleri arayışını durdurmadı. Rus uçağının düşürülmesinin akabinde gerginleşen Moskova Ankara hattı iki liderin telefonda daha sonra da yüz yüze görüşmesi sırasında görüşülen konulardan biri de S-400 anti-füze savunma sistemleriydi.²²⁷ Türkiye'nin Suriye'de yürüttüğü operasyonlar ile bölgedeki gerginlik acil ihtiyaçlar kapsamında alım yöntemi stratejisini benimsemişti. Böylelikle Türkiye kendi savunma sistemlerini üretene kadar dış-alımla hava savunmasını gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır.

2.2.1. Tedarik Nedenleri

Türkiye kısmî olarak dışardan alımla uzun vadede kendi milli savunma sistemlerini geliştirmek istediği T-LORAMIDS projesinden umduğunu bulamamıştı. Hedefinde her ne kadar Batılı müttefiklerinden temin etmek olsa da İtalyan-Fransız konsorsiyumu ile ABD, Türkiye'nin taleplerine karşılık vermemişti.

Diğer taraftan ise Suriye'den hemen her gün roketler atılıp Türk topraklarını hedef alıyordu ve NATO kapsamında yerleştirilmiş olan savunma sistemleri kapsama alanı dışında kalıyordu. Türkiye'nin hava sahasını koruyacak bir sistem olmadığından ötürü hava hakimiyetini taarruz stratejisiyle korumaya gayret ediyordu. Fakat 15 Temmuz darbe girişiminin ardından

²²⁷ Çağrı Özdemir, "Beş Soruda S-400 Alım Süreci", **Deutsche Welle**, 06 Nisan 2018, <https://p.dw.com/p/2vanl> (Erişim: 14 Ekim 2020)

tutuklanan ve görevden uzaklaştırılan pilotlarda açık oluşt²²⁸ ve pilot yetiştirme ile boşalan yerleri doldurmak zaman alacağından ötürü stratejide bir değişikliğe gidildi ve anti-füze sistemleri satın alınması politikasını izledi.

S-400 Triumf²²⁹ füze sistemleri teknik özelliklerine bakıldığında da Batılı müttefiklerinin sunduğu sistemlerden daha nitelikle özelliklere sahipti. Örneğin söz konusu sistemin radarları 400 kilometreye kadar olan bir hareketi algılayıp 250 kilometrede angaje olabilecek özelliktedir.²³⁰ Ayrıca 60 kilometrede balistik füzeleri yok edebilir. Bunu da 10 saniye gibi zaman diliminde harekete geçerek yapabilecek kapasiteyi barındırmaktadır. Normal bir S-400'in 8 launcherı bulunup 32 füzeyle²³¹ 80 hedefi birden algılayacak niteliktedir.²³² Buna mukabil S-400'lere en yakın savunma sistemleri olan SAMP/T hedefi 100 kilometrede tesirsiz hale getiriyor.²³³ Her iki sistemin algısı 360 derece olup S-400 füzelerinin irtifası da 60 kilometre iken SAMP/T'nin irtifası 20 kilometredir.²³⁴ Bu teknik özelliklere sahip anti-füze bataryalarının caydırıcı etkisi de yüksek olacaktı.

Ankara'nın projeye çıkış nedenlerinden en önemlisi olan teknoloji transferi ve ortak üretim de sağlama konusunda taraflar anlaşmıştı.²³⁵ Bunun için de ilk etapta Türk mühendisler sistemlerin nasıl çalıştığını ve detaylarını öğrenmek için Rusya'ya gidecek ve üretim ile

²²⁸ Sarp Özer ve Sinan Uslu, "TSK'nın Pilot Açığı Kapatılıyor", **Anadolu Ajansı**, 1 Temmuz 2018, <https://bit.ly/3txz2Ds> (Erişim: 14 Ekim 2020)

²²⁹ NATO'da isimlendirmeler farklıdır. S-400 yerden havaya savunma sistemlerine verilmiş isim SA-21 Growler'dır. Bkz: Ali Topchi, "Why is Turkey Buying the Russian S-400 Missile Defence System?", **TRT World**, 18 Ağustos 2017, <https://bit.ly/3Eb94dB> (Erişim: 14 Ekim 2020)

²³⁰ Bazı kaynaklar 600 kilometreye kadar vardığını söylemektedir. Missile Defense Project, "S-400 Triumf," Missile Threat, **Center for Strategic and International Studies**, 6 Temmuz 2021, <https://bit.ly/3DZCsUj> (Erişim: 30 Ağustos 2021)

²³¹ "Russia Deploys S-400 Air Defense Systems In Far East", **Sputnik International**, 26 Ağustos 2009, <https://bit.ly/3h1qFz> (Erişim: 14 Ekim 2020)

²³² Jonathan Marcus, "Russia S-400 Syria Missile Deployment Sends Robust Signal", 1 Aralık 2015, <https://bbc.in/3l9Sa6H> (Erişim: 14 Ekim 2020)

²³³ SAMP/T, **Eurosam**, Ağustos 2020, <https://bit.ly/3BWkMH3> (Erişim: 14 Ekim 2020)

²³⁴ A.g.e.

²³⁵ Sedat Ergin, "S-400'lerde Ortak Üretim ve Teknoloji Transferi", **Hürriyet**, 7 Ağustos 2019, <https://bit.ly/3zYV0kY> (Erişim: 14 Ekim 2020)

kullanım için füzelerin sağladığı tecrübeden faydalanacaktı.²³⁶

Moskova'nın S-400 sistemlerini almasında öngördüğü fiyat 2,5 milyar dolardı ki bu ihaleye çıktığı projede Çinli firmanın sunduğu 3,5 milyardan dolardan çok daha iyi bir fiyat-performans sergiliyordu. Anlaşmaya göre Ankara total fiyatın %45'ini avans olarak ödeyecekti ve geri kalan kısmını Rusya, Türkiye'ye kredi sağlayacaktı.²³⁷

Batılı müttefiklerinin Suriye'deki iç savaşta Türkiye'nin yanında yer almaması ve terör örgütü olarak tanımladığı gruplarla işbirliğine girmesi Ankara tarafında güven bunalımı oluşturdu. Darbe girişimi devam ederken hükumete desteklerini iletmede durumu gözlemleyip ve ona göre hareket Batılı müttefiklerin darbe girişimi sonrasında hükumetin atmış olduğu adımları eleştirince Ankara'da ABD ve AB'ye yönelik bir güvensizliği arttırmıştı. Diğer taraftan da Esad'a yönelik Suriye'de Türkiye Rusya'yla yakın işbirliği içerisinde. Bu tarz bir alım ilişkileri daha güçlendirecek ve sorunları çözmede rahatlatma imkânı sağlayabilirdi.

NATO kapsamında yerleştirilmiş olan bataryalar Pakt'ın çizmiş olduğu çerçevede daha önceden belirli yerlere konuşlanıyor. Ayrıca aynı çerçevede NATO üyeleri siyasi nedenlerden ötürü devletlerin herhangi biri savunma sistemlerinin naklini reddederse riski arttıracakları aşikâr olacağından ötürü Türkiye bölgede olası bir savaş durumunda savunma sistemlerinin yerleştireceği bölgeyi, komutasını ve kontrolünü elinde tutmak ve nihai kararı kendi vermek istemektedir.

²³⁶ Millî Savunma Bakanlığı Twitter hesabı üzerinden yapmış olduğu paylaşımda Türk personelinin Rusya'ya eğitime gittiğini belirtmiştir. Bkz: <https://twitter.com/tcsavunma/status/1169185255150014466?s=20> (Erişim: 14 Ekim 2020)

²³⁷ "Türkiye 2,5 Milyar Dolara S-400 Aldı", **Deutsche Welle**, <https://p.dw.com/p/2q0TI> (Erişim: 14 Ekim 2020)

2.2.2. Süreç Nasıl İşledi

Rusya ile Türkiye arasında S-400 görüşmelerin sürdüğü ve bir anlaşmaya varıldığı biliniyordu.²³⁸ Bununun üzerine ABD Savunma Bakanı James Mattis alınması planlanan sistemlerin NATO çerçevesinde diğer unsurlarla birlikte çalışamayacağını vurgulamış ve Türkiye'nin atmış olduğu adımın devamı gelip gelmeyeceğine bakacaklarını söylemişti.²³⁹ ABD, Türkiye'nin Rusya'yla bu tür bir anlaşmaya imza atmadığını düşünüyor ve süreci ilerletmemesi için konuyu gündemde tutuyordu fakat S-400 tedarikiyle ilgili Türkiye'den ilk resmî açıklama Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 25 Temmuz 2017'de Meclis Grup Toplantısı'ndaki konuşmasında geldi.²⁴⁰ Erdoğan'ın konuşmasında vurgulanan iki noktadan birincisi ortak üretimin olacağı ve imzaların atıldığıydı. Tedarik sürecinin ise zaman içerisinde gerçekleşeceğini ayrıca vurgulamıştı. Ancak ABD, Türkiye'nin Rusya'dan savunma füzelerinin alınmasını istemiyor ve devamlı NATO kartını öne çıkarıyordu. Ayrıca Türkiye'nin anlaşmayı prensipte gerçekleştirdiği, dolayısıyla anlaşmadan geri adım atabileceğini telkin ediyor Türkiye ise alımlar konusunda kararlı olduğunu vurguluyordu. Türkiye'nin açıklamasından yaklaşık bir hafta sonra, Ağustos ayının başında ABD, Rusya'yı da içerecek şekilde CAATSA düzenlemesini Kongre'den geçirmiş ve yasalaştırmıştı. ABD Kongresi'nden geçmiş olan bu yasa yüzünden Türkiye'nin yaptırımlara tabi tutulup tutulmayacağı merak konusuydu.

²³⁸ Selcan Hacaoglu, "Turkey Chooses Russia Over NATO for Missile Defense", **Bloomberg**, 13 Temmuz 2017, <https://bloom.bg/3lb08fP> (Erişim: 14 Ekim 2020). Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu Nisan ayında S-400'lerle ilgili Türkiye'nin söz konusu sistemleri alabileceği ve prensipte anlaşmalarını belirtmişti. "Çavuşoğlu: S-400 İçin Prensipte Anlaştık", **Star**, 28 Nisan 2017, <https://bit.ly/2VCXNBC> (Erişim: 14 Ekim 2020)

²³⁹ Christopher Woody, "Turkey Has Agreed To Buy Russia's Advanced Missile-Defense System, Leaving NATO Wondering What's Next", **Insider**, 17 Temmuz 2017, <https://bit.ly/3nj2ZWF> (Erişim: 14 Ekim 2020)

²⁴⁰ Tuvan Gumrukcu, "Turkey's Erdogan Says Signatures Signed On Russian Defense System", **Reuters**, 25 Temmuz 2017, <https://reut.rs/3A4iJQL> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Anlaşmanın prensipte mi olduğu yoksa ön anlaşma mı olduğu tartışmaları yaşanırken Millî Savunma Bakanlığı bir açıklama yaparak, anlaşmanın 11 Nisan 2017’de imzalandığını belirterek son noktayı koymuştu.²⁴¹

ABD görünür iki temel sebepten ötürü S-400 tedarikine karşı çıkıyordu. Bunlardan birincisi, NATO’yla entegre edilmesi mümkün olmayan bir sistemi barındırmak ve ikincisi ise bunu Rusya’dan almak. Rus sistemlerinin NATO üyesi ülkelerin uçak ve sistemlerinden bilgi çalabileceğinin altını çizmişti. Diğer taraftan ise Türkiye, ABD’nin öncülüğündeki F-35 Müşterek Taarruz Uçağı (JSF – Joint Strike Fighter) konsorsiyumunda hem üretici hem tedarikçi konumdaydı ve dolayısıyla ABD’de S-400’lerin bu beşinci nesil uçaklardan bilgi alabileceği endişesi vardı.²⁴²

Türkiye ise mevcut alımın bir zorunluluk olduğu ve müttefiklerinin vermiş olduğu tekliflerden memnun kalınmadığı sonucunda ulusal çıkarları çerçevesinde bu adımın atıldığını vurguluyordu. Sistemlerin bilgi aktarma noktasında ise Türkiye S-400’leri NATO’ya entegre etmeyeceği ve kendi yazılımlarını uygulayarak bunun önüne geçeceğini söylemişti.²⁴³ Aynı şekilde Türkiye savunma sistemlerini zenginleştirmek için uygun şartlar verilirse Patriotları da temin edebileceğini söylemişti.

Pentagon yaptığı bir açıklamayla ortağı olduğu Türkiye’nin S-400 alımı sonucunda F-35 projesinden çıkarılması söz konusu olduğunu söylemişti.²⁴⁴

Ankara ile Moskova arasında tedarik ve detaylandırma süreci devam ederken ABD’den

²⁴¹ S-400 Uzun Menzilli Bölge Hava ve Füze Savunma Sisteminin İntikali, **Millî Savunma Bakanlığı**, 12 Temmuz 2019, <https://bit.ly/3jZxdvB> (Erişim: 14 Ekim 2020)

²⁴² Mike Stone ve Andrea Shalal, "U.S. State Department in Talks With Turkey to Sell Patriot System", **Reuters**, 16 Temmuz 2018, <https://reut.rs/3l7iMF6> (Erişim: 14 Ekim 2020)

²⁴³ Uğur Ergen, "S-400'e Millî Yazılım", **Hürriyet**, 15 Eylül 2017, <https://bit.ly/3hoNglb> (Erişim: 14 Ekim 2020)

²⁴⁴ "Pentagon: Türkiye Rusya'dan S-400 Alırsa, F-35 Projesinden Çıkarılma Riskiyle Yüz Yüze Kalır," **BBC Türkçe**, 29 Kasım 2018, <https://bbc.in/2X9GxEa> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Türkiye’yi alımdan caydırmak için bir adım daha geldi ve yeni bir Patriot önerisini 18 Aralık 2018’de Amerikan Kongresine sundu.²⁴⁵ ABD buna göre toplamda 140 füze ve bağlantılı ekipman için 3,5 milyar dolar fiyat öngörmüştü. Türkiye’nin istediği ortak üretim kısmı belirtilmemiş ve Türkiye ile satıcılar arasında belirleneceğini söylemişti. Ankara bu teklife memnun kaldı ancak istediği teklif olmadığı için kabul etmeyeceğini ve S-400’den geri adım atmayacaklarını vurguladı.²⁴⁶

ABD’de Türkiye ile yaşanan S-400 krizinde Başkan Trump kendi kabinesi ve Kongre’den farklı düşünmekteydi. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Trump’la her görüştüğünde S-400’leri gündeme getirmişti. Trump da Türkiye’ye Patriotların satılmamasında Obama’nın kabahati olduğunu söylüyordu.²⁴⁷ Pentagon ve Kongre ise Türkiye’ye karşı en sert tutumu sergileyen kurumlar oldu. Kongre üyeleri, Türkiye’nin CAATSA yaptırımlar kapsamına alınmasını yüksek sesle dile getiriyordu. Türkiye ise ABD’nin Ankara’ya yönelik politikasında iki yüzlülük olduğunu söylüyor ve Yunanistan, Slovakya ve Bulgaristan’ın elindeki bulunan S-300 savunma sistemlerinin varlığını dile getiriyordu.

2019’un Temmuz’unda ise Rusya’dan Türkiye’ye S-400 birinci grup malzemelerinin Ankara’daki Mürted Hava Meydanı’na inmeye başlamıştı.²⁴⁸

Medya ve düşünce kuruluşlarında Trump ve Türkiye’ye yönelik eleştirilerin dozu her geçen gün daha da artmaya başlamıştı. Kongre Türkiye’ye yönelik yaptırımların getirilmesinin elzem olduğunu belirtmiş ve bunun için de yönetime baskısını arttırmıştı.

²⁴⁵ Turkey – Patriot Missile System And Related Support And Equipment, **Defense Security Cooperation Agency**, 18 Aralık 2018, <https://bit.ly/3z1OOHC> (Erişim: 14 Ekim 2020)

²⁴⁶ "Türk Yetkililer: ABD'nin Patriot Kararından Memnunuz Ama S-400 Almaktan Vazgeçmedik", **BBC Türkçe**, 19 Aralık 2018, <https://bbc.in/2VwFyh0> (Erişim: 14 Ekim 2020)

²⁴⁷ "Trump Says He Does Not Blame Turkey For S-400 System Purchase", **TRT World**, 27 Temmuz 2019, <https://bit.ly/3jZE881> (Erişim: 14 Ekim 2020)

²⁴⁸ **Milli Savunma Bakanlığı**, A.g.e.,

Türkiye ise S-400'leri 16 Ekim 2020'de Sinop'ta başarılı bir test gerçekleştirerek savunma sistemleri konusunda kararlılığını sürdürdüğünü gösterirken ABD'den buna kınama geldi.²⁴⁹ Her ne kadar mevcut S-400'lerin nereye konuşlanacağı resmi bir açıklamada belirtilmemişken tansiyonun yüksek olan Irak ve Suriye sınırlarını kapsayacak şekilde yerleştirileceği tahmin edilmektedir.²⁵⁰

Türkiye'ye S-400'lerin naklinin gerçekleşmeye başlamasıyla kamuoyunda teknoloji transferlerinin ne zaman ve nasıl olacağı hususunda konuşulmaya başlandı. SSM Başkanı İsmail Demir Türkiye ile Rusya arasında anlaşma iki sistem üzerinde gerçekleştiğini söylemişti. Rusya teknoloji transferinin ve ortak üretimin bunun ikinci sistemlerde olacağını belirtmektedir.²⁵¹ Teknoloji transferinin miktarı, alanı, hangi firmaların olduğu ve yöntem konusu Eylül 2021 süresince tam olarak netleşmiş değil. Diğer taraftan Rusya'nın silah satış firması Rosoboronexport Başkanı Alexander Miheyev, Ankara ile Moskova yakında yeni S-400 sistemi almak için anlaşma sağlamaya yakın olduklarını duyurdu.²⁵²

S-400 sisteminin alınmasında ne Türkiye ne Rusya tarafından füze tiplerinin ve sayısı resmî olarak açıklanmamıştır. Rus medyası Kommersant'ın haberinde ise 400 km menzilli olan 40N6E füzesi (40N6 ihraç versiyonu) anlaşmaya dahil olduğu vurgulanmıştır.²⁵³

2.3. S-400 Ediniminin Türkiye ABD İlişkilerine Etkisi

Türkiye'nin Rusya'dan S-400 savunma sistemi alması Ankara Washington hattında derin bir

²⁴⁹ "ABD'den S-400 Açıklaması: Doğrulanması Halinde, Füze Denemesini Şiddetle Kınıyoruz", **BBC Türkçe**, 16 Ekim 2020, <https://bbc.in/38XHv9p> (Erişim: 14 Ekim 2020)

²⁵⁰ Sertaç Eş, "S-400'lere Yeni Yazılım," **Cumhuriyet**, 1 Ocak 2018, <https://bit.ly/2XiSF6h> (Erişim: 14 Ekim 2020)

²⁵¹ Ece Göksedef, "S-400 Hava Savunma Sistemi: Rusya ile Yapılan Anlaşmada Teknoloji Transferi ve Ortak Üretim Garanti Altına Alındı mı?", **BBC Türkçe**, 8 Ağustos 2019, <https://bbc.in/38XJPNF> (Erişim: 14 Ekim 2020)

²⁵² "Rusya açıkladı: Türkiye'den yeni S-400 adımı," **Cumhuriyet**, 23 Ağustos 2021, <https://bit.ly/3z0wuyD> (Erişim: 23 Ağustos 2021)

²⁵³ "Анкаре Надоели Комплексы Вашингтона (Ankare Nadoyeli Kompleksy Vashingtona)", **Газета Коммерсантъ** (Gazeta Kommersant), 11 Nisan 2019, <https://bit.ly/3hnyPOa> "Ankara Washington'un Komplekslerinden Bıktı", Kommersant Gazetesi. (Erişim: 14 Ekim 2020)

krize neden oldu. Başta Amerikan Kongresi olmak üzere Trump yönetimindeki yetkililer Türkiye'ye yönelik yaptırımların uygulanması için harekete geçti.

Ankara S-400 savunma sistemlerini temin etmeden önce Amerikan hükümeti Türkiye'yi F-35 Müşterek Taarruz Uçağı Projesi ortaklığından dışlaması kararı aldı. Diğer taraftan ABD, Türkiye'nin parasını verdiği uçakları teslim etmeyeceklerini de açıkladıkları gibi tedarik zincirinde pay sahibi olan Türk şirketlerinden de ilerde alım yapmayacaklarını açıklamıştı.

Bu dönemde Amerikan Kongresi, Türk-Amerikan ilişkilerinin seyrini belirleyen unsur olarak görülmektedir. Nitekim 2020 yılı için Ulusal Yetki Savunma Yasası'nda (NDAA - National Defense Authorization Act) Türkiye'nin F-35 projesinden dışlanma ve programa dönme şartlarını belirlemiştir.

Ankara S-400 tedarikini açıkladığı zaman CAATSA yaptırımları kanunlaşmamıştı fakat sonrasında yasalaştığında Kongre, Trump hükümetine Türkiye'ye yaptırımlar uygulanması yönünde baskı yapmıştır.

Bu süreçte Türkiye'yle S-400 krizinin Amerika'da ele alınışında karar mercileri olarak Savunma Bakanlığı, Beyaz Saray, Kongre ve Dışişleri Bakanlığı önemli aktörler olarak ön plana çıkmaktadır.

2.3.1. Türkiye'nin F-35 Ortaklığının Sonlanması

Amerikan Kongresi'nde Türkiye'nin F-35 programından dışlanması Kongre tarafında 2017'de gündeme geldi. İlk adımı Temsilciler Meclisi Silahlı Kuvvetler Komitesi'nden (House Armed Services Committee) geçmiş olan 2018 NDAA yasasında değişiklik yapılmasını öneren Temsilci David Cicilline Türkiye'nin Washington Büyükelçiliği

Konutu'nun önünde 16 Mayıs 2017'de Erdoğan'ı protesto eden YPG'li eylemcilerle yaşanmış olan kavgayı gerekçe göstererek atmıştı.²⁵⁴ Kongre, diğer taraftan da yarı-otomatik silahların satışını gözden geçirme kararı almıştı.²⁵⁵ Öneri tasarı şeklinde kalmış ve bazı Türk korumalar ve destek verenlere cezai işlem uygulanmıştı.²⁵⁶

Türkiye'nin Amerikan kanunlarına göre F-35 projesinden dışlanması ilk defa Haziran 2018 yılında çalışmaları yapılan 2019 yılı için çıkarılan John McCain anısına isimlendirilen NDAA yasasında belirtilmiştir. Bu dönemde Türkiye ile ABD arasında Kongre'nin konuştuğu iki husus bulunuyordu. Bunlardan birincisi Rahip Brunson'ın²⁵⁷ Türkiye'de tutukluluğu ve ikincisi de S-400'ler.

S-400'ler konusunda Kongre, araştırma ve planlama yapması için Savunma Bakanlığı'na Türkiye'nin F-35 programından dışlanmasının etkisini araştırması için yetki verdi.²⁵⁸ Bu süre içerisinde Türkiye'ye F-35 uçak teslimatının durdurulmasını, Türk firmalarından alımlar yapılmaması ve parası verilmiş olan uçakların teslim edilmemesini yasalaştırdı.

Savunma Bakanlığı araştırma yapması yetkilendirilmesiyle sunduğu raporda Türkiye'nin programdan dışlanması etkisinin potansiyel CAATSA yaptırımlarını tetikleyeceği, F-35 programından katılımını riske atacağı, Türkiye'ye silah satılamayacağı ve gelecekte askeri

²⁵⁴ Joe Gould ve Valerie Insinna, "US Lawmaker Wants to Block F-35 Sales to Turkey over Embassy Brawl", Defense News, 7 Temmuz 2017, <https://bit.ly/3hs31Yp> (Erişim: 20 Ekim 2020)

²⁵⁵ **115th Congress House Of Representatives Report 1st Session 115–404**, National Defense Authorization Act For Fiscal Year 2018 Conference Report To Accompany H.R. 2810, 9 Kasım 2017, s. 997, <https://bit.ly/3k5Evhw> (Erişim: 20 Ekim 2020)

²⁵⁶ Mehmet Sümer, "Büyükelçilik Konutu Önündeki Kavgaya Karışan İki Türk'e 12 Ay 1 Gün Hapis Cezası", **Voice of America Türkçe**, 5 Nisan 2018, <https://bit.ly/3lh0G3H> (Erişim: 20 Ekim 2020)

²⁵⁷ Başta başkan yardımcısı Mike Pence ve diğer Cumhuriyetçiler olmak üzere kabine ve Kongre'de Türkiye aleyhinde sert açıklamaları olmuştur. Amerikan medyası bunu "tutsak diplomasisi" olarak adlandırmıştır. Bkz. Diego Cupolo, "Turkey's Dangerous Game of 'Hostage Diplomacy'", **The Atlantic**, 6 Mayıs 2018, <https://bit.ly/3hpXCku>; Mitch Prothero, "Turkey Is Engaging In Hostage Diplomacy With The US, Officials", **BuzzFeed**, 18 Ağustos 2017, <https://bit.ly/3A69ijU>; Tobin Harshaw, "Trump Shouldn't Play Hostage Diplomacy With Turkey", **Bloomberg**, 2 Ağustos 2018, <https://bit.ly/38Z0qnd>; Nate Schenkkan, "Turkey's New Foreign Policy Is Hostage-Taking", **Foreign Policy**, 2 Mart 2018, <https://bit.ly/3A73wi2>. Aynı konuda Türkiye "terör örgütü propagandası yapmak" suçlamalarıyla Die Welt muhabiri İlker Deniz Yücel hakkında Almanya ile sorunlar yaşamıştı.

²⁵⁸ 115th Congress, 2d Session, S. 2987, **Section 1269**, (a)'dan (d)'ye.

kontratların yapılamayacağı belirtilmiştir.²⁵⁹

Bunun dışında da Silah İhracatı Kontrol Yasası'na dayanarak Kongre'deki komitelerin belirtmiş olduğu çerçevelerde Türkiye'ye büyük çapta silah ihracatı yapılmaması kararı alındı.²⁶⁰

Kongre üyeleri Türkiye aleyhine S-400'lerle ilgili değişik boyutlarda yaptırımlar isteyen tasarılar sundu fakat bunların çoğu kabul görmedi.²⁶¹ S-400 savunma sistemlerinin Türkiye'ye teslimat tarihi yaklaştıkça ABD'den baskılar artmaya başladı.

2019 Haziran ayına gelindiğinde 2020 yılı için NDAA görüşmeleri vardı ve iki ülke S-400'ler konusunda bir anlaşmaya varamamıştı. 11 Haziran'da Senato'nun Askeri Hizmetler Komitesi'nce Kongre'ye yasa tasarısı sunulup kabul edildi.²⁶² Burada F-35'lerle ilgili yasağın devamı vurgulanırken Türkiye'nin tekrardan programa dönüşünü iki şarta bağladı. Bunlardan birincisi Türkiye'nin Rusya'dan S-400'leri almamış olması ve ikincisi, Türk hükümetinin ileride söz konusu sistemleri almayacağına dair garanti vermesi.²⁶³

Tasarının sunulduğu dönemde Türkiye'ye S-400'ler daha gelmemişti ve ilk parti Temmuz 12'de gelmeye başladı. Özellikle ABD Senato'sunun sert tepkileriyle karşılaşılın S-400 tedarikğine Türkiye'nin ana muhalefeti, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), hükümetin bu alımına “ülke güvenliğini sağlamak hak” paylaşımı yaptı ve ülkenin bulunduğu “coğrafya”yı anımsatarak destek verdi.²⁶⁴

²⁵⁹ **FY19 NDAA Sec 1282 Report**, Status of the U.S. Relationship with the Republic of Turkey Unclassified Executive Summary, US Department of Defense, 26 Kasım 2018, <https://bit.ly/3k4OML2> (Erişim: 20 Ekim 2020)

²⁶⁰ National Defense Authorization Act For Fiscal Year 2019, Report Of The Committee on Armed Services House of Representatives on H.R. 5515 Together With Additional And Dissenting Views, **Section 1271**.

²⁶¹ Türkiye'nin S-400 alım sürecinde Amerikan Kongresi'nde 5 Haziran 2018'den 12 Aralık 2019'a kadar 24 tasarısı sunulmuştur. Bunlardan dokuzu kabul edilip yasalaşmıştır. Bkz. Hasan Yücel, **Türk-Amerikan İlişkilerinde S-400 Krizi**, SETA Vakfı, SETA Yayınları, Ocak 2020, Sayı 302, EK 1, ss. 26-27.

²⁶² 116th Congress (2019-2020), S. 1790 - National Defense Authorization Act for Fiscal Year 2020, Senate - Armed Services, s. 268 <https://bit.ly/2X8fSI2> (Erişim: 20 Ekim 2020)

²⁶³ A.g.e.

²⁶⁴ “Muhalefetten S-400 Alımına Destek”, **Voice of America Türkçe**, 13 Temmuz 2019, <https://bit.ly/2VA6yW6> (Erişim: 20 Ekim 2020)

Diğer taraftan 17 Aralık 2019'da 2020 NDAA yasa taslağına Türk Dışişleri Bakanlığı tepki gösterdi. Dışişleri Kongre'deki Türkiye karşıtı çevrelerin hesaplaşmaları çerçevesinde oluşturulmuş bu yasa taslağının ikili ilişkilerin iyileştirilmesi vizyonuna ters düştüğünü vurgulamış ve egemen bir devlet olarak alınan kararlara karşı bir saygısızlık olduğunun altı çizilmiştir.²⁶⁵

S-400'lerin Türkiye'ye gelmeye başlaması Kongre'yi hareketlendirdi ve hazırlanan 2020 NDAA torba kanunu Kongre'den geçip Trump'ın önüne geldi ve 20 Aralık'ta imzalayıp yürürlüğe soktu.²⁶⁶

Buna yasaya göre Türkiye için üretilmiş ve teslim edilmesi planlanan Lot 12, 13, 14 F-35A tipi uçakların Amerikan Hava Kuvvetlerine teslim edilmesi kararı vardı.²⁶⁷ Türkiye'ye F-35 uçakların kısıtlanmasıyla ilgili muafiyet için üç şart getirilmişti. Bunlardan birincisi, Türkiye elinde S-400 savunma sistemlerini bulundurmayacak; ikincisi, ABD'ye ileride bu sistemleri almayacağını garantisini verecek ve üç, 31 Temmuz 2019'dan itibaren S-400'lere ek olarak alınmış Rus sistemleri F-35'lerin kapasitesi hakkında istihbarat toplama riskini arttırmamış olacak.²⁶⁸ Bunlarla birlikte Kongre Amerikan başkanına Türkiye'nin tedarik etmiş olduğu S-400'ler için CAATSA yasasının 231'inci kısmı olan iki ülke arasında kayda değer para transferi yapıldığı için ve bundan ötürü aynı yasanın 235'inci kısmında öngörülen yaptırımları işletmesi çağrısında bulunmuştur.²⁶⁹ Bunun dışında uçmaya hazır altı Türk F-35 uçağını Amerikan Hava Kuvvetleri'ne uyumlaştırma, depolama, bakım vs. için 30 milyon

²⁶⁵ No: 365, 17 Aralık 2019, ABD Kongresi'nde Kabul Edilen 2020 Ulusal Savunma Yetki Yasası Taslağı Hk., **TC Dışişleri Bakanlığı**, <https://bit.ly/3z7OQxA> (Erişim: 20 Ekim 2020)

²⁶⁶ Servet Gunerigok, "Trump Signs Into Law 2020 Defense Spending Bill", **Anadolu Agency**, 21 Aralık 2019, <https://bit.ly/3z6yOUE> (Erişim: 20 Ekim 2020)

²⁶⁷ One Hundred Sixteenth Congress Of The United States Of America, At The First Session, **Sec. 163. Limitation On Availability Of Funds For Reallocation Of Turkish F-35A Aircraft To The United States**, Public Law 116-92, 20 Aralık 2019.

²⁶⁸ A.g.e. Sec. 1245. Limitation On Transfer Of F-35 Aircraft To Turkey, **Waiver, (1)-A-B ve C.**

²⁶⁹ A.g.e. Sec. 1245. Limitation On Transfer Of F-35 Aircraft To Turkey, **(c) Sense Of Congress, (3) ve (4)**

dolar bütçe aktarılması kararlaştırıldı.²⁷⁰

Daha önceden de F-35'lere parça üreten şirketlerden alımların durdurulduğu ifade edilmişti.²⁷¹

Diğer taraftan Arizona'daki Luke Askeri Hava Üssü ve Florida'da Eglin Askeri Hava Üssü F-35 uçakları için eğitim alan pilotların eğitimi durdurulmuş ve ülkeyi terk etmeleri istenmişti.²⁷²

Başkan Trump her ne kadar Türkiye'nin haksız bir şekilde programdan dışlandığını söylese de yasanın koymuş olduğu şartların üçüncüsüne bakıldığında Türkiye'nin F-35 programına dönmesini neredeyse imkânsız kılıyor. "Riskini arttırmama" ibaresi muğlak bir ifade olup Kongre'de Türkiye karşıtı çevrelerin sürekli kullanacağı bir argüman olarak duracaktır.

ABD'li yetkililer, Pentagon, Kongre sürekli S-400'lerin F-35'lerden bilgi toplayacağı için uçakları riske etmek istemediklerini beyan etmişlerdi fakat üçüncü şarta bakıldığında 31 Temmuz itibarıyla alınmış olan sistemlerin riski arttırmayacağı ibaresi yapılan açıklamalarda çelişki doğurmuştur.

Türkiye F-35 programının ortaklarından biriydi ve anlaşma şartnamesinde bir ortağın diğer bir ortağı projeden çıkarması teknik olarak mümkün değil. Bilinenin aksine ABD, Türkiye'yi F-35 programından çıkarmamıştır fakat ABD diğer ortaklarla beraber programdan çekilmiş ve yaptıkları yeni bir anlaşmayla devam etmişlerdir. Bunu SSB Başkanı İsmail Demir katıldığı bir TV programında söylemiştir: "Metne göre herhangi bir ortağın buradan çıkartılması ancak bütün ortakların oybirliğiyle olur veya kendisi çekilir. Bunun hiçbirisi

²⁷⁰ A.g.e. Sec. 1245. Limitation On Transfer Of F-35 Aircraft To Turkey, **(d) Authorization Of Expenditure, (1) ve (3)**

²⁷¹ Mike Stone ve Humeyra Pamuk, "U.S. Halts F-35 Equipment to Turkey, Protests its Plans to Buy from Russia", **Reuters**, 1 Nisan 2019, <https://reut.rs/3k64t4x> (Erişim: 20 Ekim 2020)

²⁷² Lara Seligman, Pentagon Chief to Suspend Turkey's F-35 Pilot Training, **Foreign Policy**, 7 Haziran 2019, <https://bit.ly/3935XX2> (Erişim: 20 Ekim 2020)

gerçekleşmediği halde ‘Türkiye’yi çıkarttım’ açıklamalarının bir hukuki zemini yoktur. Geçen ay yazılan bir mektupta da ABD’liler bunu bir nevi itiraf etmiş oldular. Çünkü söylediklerine göre bu mutabakat zaptı çerçevesinden kendileri çekildiklerini, ayrı bir mutabakat zaptı ile işe devam edeceklerini bildiriyorlar.”²⁷³

Türkiye dokuz²⁷⁴ ortaklardan biri olarak 2002’de girdiği F-35 Müşterek Taarruz Uçağı Programı ortaklığı 2019 yılında sonlanmıştır. Türkiye SSB Başkanı’nın verdiği bilgiye göre 1,4 milyar dolar²⁷⁵ projeye yatırım yapmış ve 100²⁷⁶ tane F-35A tipi uçak almayı planlamıştı. Bu süreçte Türkiye tüm F-35 türleri ve müşteriler için çeşitli uçak parçaları tedarik etmektedir. Tusaş, Aselsan, Ayesaş, Alp Havacılık, Havelsan, Kale Havacılık gibi Türk şirketleri F-35 uçağı için gövde, kokpit, iniş takımları, aviyonik sistemler ile Pratt & Whitney motor firması ile F135 motorunun değişik parçalarını üretiyor.²⁷⁷

ABD’nin Türk firmalarının tedarik zincirinden çıkarılması uçak tedarikinde büyük aksamalara neden olmuş ve maliyetini arttırmıştır. Türkiye’nin uçak için 900’den fazla parça ürettiği biliniyor ve tekrardan yeni tedarikçiler bulunması hem zaman hem de maliyet açısından ABD’ye olumsuz etki yapmıştır. Pentagon, Türk firmalarıyla iş yapılmaması kararı ABD’ye 500 ila 600 milyon dolara mal olacağını belirtmiştir.²⁷⁸ Bundan dolayı ABD kararını gözden geçirip 2022’ye yeni tedarikçiler bulana kadar Türk firmalarıyla çalışmaya devam edeceklerini açıklamıştır.²⁷⁹

²⁷³ "Savunma Sanayii Başkanı İsmail Demir'den F-35 açıklaması", **Habertürk**, 7 Mayıs 2021, <https://bit.ly/3tzq34q> (Erişim: 7 Mayıs 2021)

²⁷⁴ Diğer ortaklar: ABD, İngiltere, İtalya, Kanada, Avustralya, Danimarka, Hollanda, Norveç’tir. “F-35 Global Partnership”, **Lockheed Martin**, <https://lmt.co/2Vzu8ck> (Erişim: 20 Ekim 2020)

²⁷⁵ Turan Salcı, "Geçmişten Bugüne F-35 Projesi ve Türkiye", **Sputnik Türkiye**, 10 Nisan 2021, <https://bit.ly/3C6B40o> (Erişim: 13 Mayıs 2021)

²⁷⁶ **FY19 NDAA Sec 1282 Report**, Status of the U.S. Relationship with the Republic of Turkey Unclassified Executive Summary, US Department of Defense, 26 Kasım 2018, <https://bit.ly/3k4OML2> (Erişim: 20 Ekim 2020)

²⁷⁷ Salcı, a.g.m.

²⁷⁸ Idrees Ali ve Phil Stewart, "U.S. Removing Turkey From F-35 Program After Its Russian Missile Defense Purchase", **Reuters**, 17 Temmuz 2019, <https://reut.rs/3C4AZKt> (Erişim: 20 Ekim 2020)

²⁷⁹ "U.S. To Work With Turkey On F-35 Parts Until 2022, State Media Citing Pentagon Says", **Reuters**, 1 Temmuz 2020,

Türkiye tarafından bakıldığında Programdan dışlanan Ankara'nın F-35 uçakları için parça üretmeye devam etmesini iki şekilde açıklamak mümkündür. Bunlardan birincisi Türkiye F-35 programında kalmak istemekte ve siyasi olarak işbirliği mesajını vermektedir. Nitekim SSB iştiraki olan Savunma Sanayi Teknolojileri AŞ (SSTEK) F-35 programındaki haklarını korumak için Arnold & Porter Kaye Scholer LLP hukuk firmasıyla altı aylığına 750 bin dolara anlaşmıştı.²⁸⁰ İkincisi de Türkiye, ABD'yi parça üretimiyle cezalandırmak istese tedarik zincirindeki firmalar mali kayba uğrayacaktır. Buna göre bir analizde F-35 uçakları için 10 Türk firmasının yaklaşık 12 milyar dolarlık parça ürettiği bildirilmektedir.²⁸¹

Türkiye'den üst düzey yetkililer Ankara'nın amacının proje içinde kalmasını istediklerini belirtmiştir. Fakat Türkiye'nin F-35 projesindeki mevcudiyetinin resmi olarak sonlanması 23 Eylül 2021 tarihinde gerçekleşmiştir.

Türkiye projeye 1,4 milyar dolar civarında para yatırmıştı ve bundan sonra ABD'li yetkililerle bunun finansmanının nasıl gerçekleşeceği görüşmeleri yürütülmektedir. Türkiye para karşılığında mevcut F-16 filosunun güncellemelerinin yapılmasını ve yeni uçakların alınmasına sıcak baktığı bilinmektedir.

2.3.2. Türkiye'ye CAATSA Yaptırımları

Washington'un Rusya, Kuzey Kore ve İran'ı hedefe koyan Amerika'nın Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Etme Yasası (CAATSA - Countering America's Adversaries

<https://reut.rs/3k5kxUj> (Erişim: 20 Ekim 2020)

²⁸⁰ Goksel Yildirim, "Turkey Hires Top US Law Firm On F-35 Jet Issue", **Anadolu Agency**, 20 Şubat 2021, <https://bit.ly/3no4GCh> Dosyaya ulaşmak için: <https://efile.fara.gov/docs/1750-Exhibit-AB-20210216-35.pdf>

²⁸¹ Robert Levinson, "Lockheed's F-35 Has a Turkey Problem", **Bloomberg**, 5 Ekim 2018, <https://bloom.bg/3k1ppJY> (Erişim: 20 Ekim 2020)

Through Sanctions Act) Türkiye'yi ilk adımda etkilemiyordu. Fakat yasanın içeriğine bakıldığında her ne kadar yaptırımların birincil kısımları adı geçen devletler olduğu belirtilse de bu devletlerle bahsedilen konularda alışveriş yapan devletler de yaptırımlara tabi olacaktı. Bu da Amerikan yasasına göre birincil yaptırımlarda Rusya olduğu için Moskova'dan S-400 savunma sistemleri alan Türkiye'yi ikincil yaptırımlara tabi tutuyordu. Türkiye'ye yaptırımlar yasalaştığı takdirde yasada belirtilen konularda Ankara ile alışveriş yapan devletler üçüncül yaptırımlar listesine eklenecektir.

Yasada ABD'nin öngördüğü yaptırımlar temelde iktisadîdir. Bu iktisadî yaptırımların hedefi bir veya daha fazla gerçek ve tüzel kişilerin davranışlarını değiştirmeye zorlamak ve bunun üzerinden politik amaçlarla ilgili kişilere uyguladığı olumlu veya olumsuz mali tedbirlerdir.²⁸²

2.3.2.1. Yasanın Mahiyeti

Rusya özelinde bakıldığında temel olarak CAATSA yasası içinde ikinci başlık olan 'Rusya Federasyonu'na Yönelik Yaptırımlar ve Terörizm ve Yasa Dışı Finansmanla Mücadele'dir. Bu başlık altında Rusya'ya yönelik dört alt başlık daha belirtilmiştir. Bunlar 'Rusya Federasyonu ile ilgili olarak Yaptırımlar ve Diğer Tedbirler', 'Avrupa ve Avrasya'da Rus Etkisine Karşı Mücadele', 'Terörizm ve Yasadışı Finansmanla Mücadele', 'Yapı Kuralı'. Moskova'nın siber güvenlik alanında zarar verdikleri gerekçeleriyle yaptırım kapsamına alınmıştır.²⁸³ Rusya'nın ham petrol projeleri de yaptırımlar kapsamına girmiştir.²⁸⁴ CAATSA

²⁸² Musa Aygöl ve Belkıs Vural Çelen, "Ekonomik Yaptırımlar ve Akreditif", *Ticaret ve Fikri Mülkiyet Hukuku Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, Yıl 2018, s. 2, <https://bit.ly/2XkZX9J> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

²⁸³ CAATSA, Bölüm 224.

²⁸⁴ CAATSA, Bölüm 225.

yaptırımlarıyla Rus ve diğer yabancı mali enstitüler de hedefe konulmuştur fakat burada Başkan'ın yaptırım kapsamına giren fakat “ulusal çikara ters düşen” bir kuruluşun yaptırımlarını kaldırabilir.²⁸⁵ ABD, Rusya'daki yolsuzlukları da yaptırımlara dahil etmekte ve böylelikle Rus hükümetinde yolsuzluklara bulaşmış kişileri de yaptırım listesine alacağını beyan etmekte.²⁸⁶ Yasa, Rusya'da, insan hakları ihlalleri gerçekleştirenleri ve bilerek yaptırımlardan kaçanları da yaptırım kapsamına almıştır.²⁸⁷

CAATSA yasasında Rusya ile ilgili yaptırımların kimlere nasıl olacağını belirten 231'den 235'e kadar olmak üzere beş bölümde anlatılmaktadır.²⁸⁸ Bunların dışında yaptırımların hangi düzeylerde olacağı, hangi şartlarda istisna ve muafiyet sağlayacağı²⁸⁹, yaptırımların hangi kriterlere göre iptal edileceği²⁹⁰ hususları da belirtilmiştir.

Yasa Başkan'a 12 yaptırım opsiyonu²⁹¹ sunmaktadır ve buna göre Başkan 60 gün içinde yaptırıma uğrayacak kişiyle ilgili düzenleme yapıp²⁹² en az 5'ini 180 gün içinde²⁹³ uygulamak zorundadır.

ABD'nin Rusya özelinde CAATSA yaptırımlarına Ağustos 2021 itibariyle 30 gerçek ve 14 tüzel kişi ile 1 gemi maruz kalmıştır.²⁹⁴

²⁸⁵ CAATSA, Bölüm 226, Madde 1/A ve 2/A.

²⁸⁶ CAATSA, Bölüm 227.

²⁸⁷ CAATSA, Bölüm 228. Burada hem 2014 yılında Ukrayna'nın toprak bütünlüğü ve birliğiyle, ekonomik istikrarın sağlanması için çıkmış olan yasaya atıfta bulunarak yaptırımlar işlerlik kazanmaktadır. Bkz: Bölüm 10 ve 11.

²⁸⁸ CAATSA, Bölüm 231-235.

²⁸⁹ CAATSA, Bölüm 236.

²⁹⁰ CAATSA, Bölüm 230.

²⁹¹ CAATSA, Bölüm 235.

²⁹² CAATSA, Bölüm 231 (d).

²⁹³ CAATSA, Bölüm 231 (c).

²⁹⁴ OFAC, “Sanctions List Search”, <https://sanctionssearch.ofac.treas.gov> (Erişim 26 Ağustos 2021).

2.3.2.1. Türkiye'ye Uygulanması

ABD Kongresi'nin Temsilciler Meclisi ve Senato vekilleri Türkiye'ye CAATSA yaptırımlarını uygulanmasını birçok defa dile getirip kararlar çıkardılar. Bunun motivasyonlarına bakıldığında Türkiye'nin Orta Doğu, Suriye, Doğu Akdeniz, Kafkasya, Kuzey Afrika'daki politikalarından ABD'nin rahatsız olduğu görülmektedir.

CAATSA yasasını S-400 füze savunma sistemleri üzerinden değerlendirecek olursak Türkiye'yi etkileyecek 231. bölümde belirtilen husustur: Bu yasanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 180 gün içerisinde Başkan, kendisinin tespit etmiş olduğu kişinin yasanın yürürlüğe girdikten sonra bilerek Rusya Federasyonu hükümetinin savunma veya istihbarat sektörleri (sectors), Rusya Silahlı Kuvvetler Genelkurmayına bağlı Ana İstihbarat Teşkilâtı veya Rusya Federal Güvenlik Servisi'nden biri veya onun adına hareket eden biriyle kayda değer işlem yapanlara, 235. Bölümde belirtilen yaptırımlardan beş veya daha fazlasını uygular.²⁹⁵

Yasa bu maddenin (b) ve (c) kısımlarında Kongre ve ilgili komitelere Amerikan ulusal çıkarlarına ters düştüğünü gösteren sertifikalarla veya ilgili kişinin önemli derecede azaltmaya gittiğine kani olursa yaptırımlara muafiyet veya geciktirme getirebilir.

Başkan Trump CAATSA yasa tasarısını imzalayıp yürürlüğe koyduktan sonra söz konusu yasanın takibi için bir kısım yetkilerini bir başkanlık kararnamesiyle 20 Eylül 2018'de Hazine ve Dışişleri bakanlıklarına devretti.²⁹⁶ Ayrıca Hazine'ye bağlı Yabancı Varlıkları

²⁹⁵ Madde'nin aslı şöyledir: Sec. 231. (a): On and after the date that is 180 days after the date of the enactment of this Act, the President shall impose five or more of the sanctions described in section 235 with respect to a person the President determines knowingly, on or after such date of enactment, engages in a significant transaction with a person that is part of, or operates for or on behalf of, the defense or intelligence sectors of the Government of the Russian Federation, including the Main Intelligence Agency of the General Staff of the Armed Forces of the Russian Federation or the Federal Security Service of the Russian Federation. Tam metin için: <https://bit.ly/3k4MMCf> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

²⁹⁶ "Executive Order Authorizing the Implementation of Certain Sanctions Set Forth in the Countering America's Adversaries Through

Kontrol Ofisi (OFAC - Office of Foreign Assets Control) yaptırımlara tutulacak potansiyel gerçek ve tüzel kişilerin listesi yapmak ve Amerikan mali çevrelerinde izolasyona uğratmak gibi geniş yetkiler verilmişti.²⁹⁷

Türkiye S-400 sistemlerini alarak CAATSA yasasının 231 bölümü işler hale geldi. Türkiye'den Başkan Trump'a ilgili maddenin (b) kısmını işletip muafiyet getirebileceğini söylemişti.²⁹⁸

Fakat Kongre ve kabinenin Türkiye aleyhine olan tavrı Amerikan başkanına 231. Bölümünün (b) ve (c) kısımlarının işletilmemesi için çağrıda bulunmuştur.

2021 NDAA yasa tasarısı 11 Aralık 2020'de Amerikan Başkanı Trump'a sunuldu ve tasarıda açıkça Türkiye'ye CAATSA yaptırımlarını yasanın yürürlüğe giriş tarihinden itibaren 30 gün içerisinde 231. Bölümde atıfta bulunan 235. Bölüm'ün işletilmesini söylüyor.²⁹⁹ Tasarı ayrıca yaptırımların kalkması için önceden benimsemiş olduğu üç şartı tekrarlıyor.³⁰⁰ Başkan Trump önüne gelen 740 milyar dolarlık bu yasayı 23 Aralık 2020'de "ulusal güvenlik tedbirlerini karşılamadığı", "gazilere değer verilmediği" ve Amerika'yı dış politikada birinci sıraya koymadığı ve bunun Rusya ve Çin'e bir "hediye" olması nedeniyle reddetti.³⁰¹ Fakat yasalar gereği hem Senato hem Temsilciler Meclisi veto edilmiş bu yasa tasarısını tekrar meclislerinde üçte iki çoğunlukla onaylayarak başkanın tekrardan veto etme yetkisini hükümsüz bırakarak 1 Ocak 2021'de yasal hale getirdi.

Sanctions Act", **Department of State**, <https://bit.ly/3C7IYHT> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

²⁹⁷ Murat Aslan, "ABD'nin Yaptırım Programları Kapsamında CAATSA: Türkiye'nin Durumu", **İran Araştırmaları Merkezi**, Ankara 2019, s. 8, Tablo-1, <https://bit.ly/3C5XH4X> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

²⁹⁸ "Erdogan Says Trump Can Waive Sanctions On Turkey", **Türkiye Directorate of Communications**, 15 Temmuz 2019, <https://bit.ly/3tAiZVg> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

²⁹⁹ H.R. 6395 - William M. (Mac) Thornberry National Defense Authorization Act for Fiscal Year 2021, 116th Congress (2019-2020), **Sec. 1241**, (b) ve (c), <https://bit.ly/3z7b5UB> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

³⁰⁰ A.g.e. Sec. 1241, (e) Termination, (1), (2) ve (3).

³⁰¹ Amanda Macias, "Trump Vetoes Colossal \$740 Billion Defense Bill, Breaking With Republican-Led Senate," **CNBC**, 24 Aralık 2020, <https://cnb.cx/3tAMruc> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

Türkiye ile ilgili 231. bölümde atıfta bulunulan 235. Bölüm 12 noktada yaptırım öngörmektedir: Başkan, yaptırıma tabi tutulmuş gerçek veya tüzel kişi için:

- i. ABD İhracat-İthalat Bankası'na herhangi bir mal veya hizmetin ihracı ile bağlantılı olarak herhangi bir garanti, sigorta, kredi uzatma veya kredinin uzatılmasına onay vermeyebilir;
- ii. Hükümet'e herhangi bir özel lisans ve herhangi bir mal veya teknoloji ihraç etmesi için başka herhangi bir özel izin veya yetki vermemesini emredebilir;
- iii. insan acılarını dindirmek ve o yönde eylemde bulunan kişiler dışında 12-aylık süreyi geçmemek kaydıyla 10 milyon doları geçmemek kaydıyla ABD finans kuruluşlarına kredi vermeyi yasaklayabilir;
- iv. Uluslararası finansal kuruluşların yaptırıma tabi kişiye borç verilmemesi için ve itiraz etmesi için icra direktörü gönderebilir,
- v. Finansal kuruluş, ne ABD bankalarından borçlanabilir ne de fonlarından yararlanabilir,
- vi. yaptırıma uğramış kişiden herhangi bir mal veya hizmet satın alamaz veya satın alınması için herhangi bir sözleşme yapamaz,
- vii. yaptırıma uğramış kişinin lehine, yasaların yetkili olduğu alanlarda döviz işlemi yapılmasını yasaklayabilir,
- viii. Finansal kuruluşların yaptırıma uğramış kişinin lehine para veya kredi transferi yapmasını yasaklayabilir,
- ix. Yaptırıma uğrayan kişi hiçbir mal mülk transferi, alım satım işlemi yapamaz,
- x. Yaptırıma uğramış kişinin önemli miktarda varlık veya borçlanma araçlarına yatırım yapmasını veya satın almasını yasaklayabilir,
- xi. ABD'ye giriş ve vize yasağı,
- xii. Yaptırıma uğrayan tarafın müdür veya benzer işleri yürüten memurlara yukarıdaki

müeyyidelerden birini uygulayabilir.

Başkan Trump yürürlüğe girmiş olan yasadan Türkiye ile ilgili beş yaptırım kararını imzaladı. Buna göre SSB ve SSB'nin üst düzey yetkililerine yaptırımlar getirmiştir. Bu bağlamda SSB'ye i, ii, iii, iv ve xii maddeleri işletilmiştir.³⁰² Diğer taraftan da dört SSB yetkilisi de yaptırımlar kapsamına alındı:

- i. SSB Başkanı İsmail Demir'e vii, viii, ix, xi ve xii kısımları³⁰³,
- ii. SSB Başkan Yardımcısı Faruk Yiğit'e vii, viii, ix, xi ve xii kısımları,³⁰⁴
- iii. SSB Hava Savunma ve Uzay Departmanı Başkanı Serhat Gençöğlu'na vii, viii, ix, xi ve xii kısımları³⁰⁵
- iv. SSB Bölgesel Hava Savunma Sistemleri Direktörlüğü Program Müdürü Mustafa Alper Deniz'e vii, viii, ix, xi ve xii kısımları³⁰⁶ uygulanmıştır.

Türkiye yönelik yaptırımların Trump tarafından imzalanmasıyla Amerikalı yetkililer tarafından hafif nitelikte sayılabilecek yaptırımların uygulandığını vurgulamaktadır. Yasa yürürlüğe girmeden önce ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo Türk mevkîdaşı Mevlüt Çavuşoğlu ile gerçekleştirdikleri telefon görüşmesinde Rusya'nın hedef alındığını ve Ankara'nın S-400'leri almasıyla Moskova'ya önemli derecede mali imkân tanıdığını, Amerikan personelini riske attığı ayrıca Türkiye'nin muharebe kabiliyeti ve hazırlığına halel getirmediğini belirtmişti.³⁰⁷

Türkiye bu süreç içerisinde ABD'nin endişelerini giderecek çözümler üretmiştir. Bunun için

³⁰² Presidency Of Defense Industries, Sanction List, **OFAC**, <https://bit.ly/3tD6Kap> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

³⁰³ OFAC, <https://bit.ly/3hpEV0s> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

³⁰⁴ OFAC, <https://bit.ly/3A8jkRn> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

³⁰⁵ OFAC, <https://bit.ly/3huOhYL> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

³⁰⁶ OFAC, <https://bit.ly/3hpEZxe> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

³⁰⁷ "Pompeo Çavuşoğlu'yla Yaptırımları Görüştü", **Voice of America Türkçe**, 18 Aralık 2020 <https://bit.ly/398HBLc> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

ABD'ye, Amerikan personeli tehlikeye atılması ve askeri teknolojinin Rusya tarafından ele geçirilmesi endişelerini gidermek için uzmanlardan oluşacak bir Ortak Çalışma Grubu'nun toplanması ve beraber üzerinde çalışılması önerisini getirmiş fakat Amerikan tarafı buna yanaşmamıştır.³⁰⁸

Resmi olarak 6 Nisan 2021 yılında devreye giren yaptırımlarda³⁰⁹ SSB ve üst düzey yetkilileri yanında SSB iştiraki olan şirketlerin durumu ne olacağı merak konusudur. Buna göre ABD Dışişleri Bakanlığı Savunma Sanayi Ticaret Kontrol Daire Başkanlığı'ndan (DDTC – Directorate of Defense Trade Controls) yapılan açıklamaya göre, yaptırımlar kapsamında SSB'ye uygulanan ihraç lisansı yasağında ABD, i. hiçbir lisans vermeyecek, ii. yasaklar sadece ileriye yönelik olacak, iii. SSB iştiraki olan firmaları ABD ulusal güvenlik ve dış politika değerlendirmesine tabi tutup karar verecek.³¹⁰ Buradan anlaşılabileceği üzere SSB'nin isminin geçmediği bir anlaşma metninde lisans ve ticari işlem yapılabileceği sonucunu çıkarmak mümkün.

ABD bir açıdan Rusya'nın büyük bir enerji ve doğal gaz tedarikçisi olduğunu ve özellikle Türkiye ve Avrupa'ya gaz ihracatını kısıtlamak ve müttefiklerini Moskova'ya bağımlı olmaktan çıkartmak istediği için Kongre Kuzey Akım 2 ve Türk Akım'ı projeleri üzerinde referans vermiştir. Buna göre Kongre'de kabul edilen yasaya göre Hazine ve Dışişleri bakanları ilgili komitelere bahsedilen enerji projelerinde ve yasada belirtilen deniz altından 100 feet (30 metre) işlem yapan şirket, gemi ve kişiler hakkında sürekli rapor verecektir.³¹¹

³⁰⁸ "ABD'den S-400 Açıklaması: Türkiye'yle Ortak Çalışma Grubu Yok", **Independent Türkçe**, 31 Aralık 2020, <https://bit.ly/3tBcMZi> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

³⁰⁹ "ABD'nin Türkiye'ye Yönelik CAATSA Yaptırımları Yürürlüğe Girdi", **BBC Türkçe**, 6 Nisan 2021, <https://bbc.in/3k5cqae> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

³¹⁰ Wynn H. Segall, Chiara Klau, Andrew R. Schlossberg, Melissa Schwartz, Alexis G. Guinan ve Cameron Peek, "Turkey: U.S. And EU Sanctions Developments", **Mondaq**, 24 Aralık 2020, <https://bit.ly/2VHGpM2> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

³¹¹ S.1790 - National Defense Authorization Act for Fiscal Year 2020, Sec. 7503, 20 Aralık 2019, <https://bit.ly/3Aljsgs> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

Dışışleri Bakanlığı yetkilisi Frank Fannon, ABD'nin yaptırımlarla "transatlantik enerji güvenliğini artırmayı" amaçladıklarını belirtmiştir.³¹² Ocak 2021'de Kongre'ye sunulan raporda ABD Kuzey Akım 2 de işlem yapan Rus gemilerine ve kişilerine yaptırım uyguladığını bildirmiştir.³¹³ Fakat Avrupa'nın baskısı sonucunda Biden yönetimi ABD'nin ulusal çıkarına ters düştüğü gerekçesiyle söz konusu Rus gemi ve kişileri muaf tuttuğunu açıklamıştır.³¹⁴ Meseleye Türkiye açısından bakıldığında ise Türk Akımı Boru Hattı'nın bir kolu Bulgaristan üzerinden Avrupa sevkiyatına başlamıştı. Türk Akımı ile ilgili olarak yaptırımlar hususunda ABD şimdilik bir adım atmamıştır daha önceden muafiyet verilmiş olan şirketlerin statüsünde bir değişiklik olmadığı anlaşılmaktadır.

CAATSA yaptırımlarına sebebiyet veren Türkiye'nin önceliği hava savunma sahasını güvenli hale getirmek için acil ihtiyaç olarak Rusya'dan savunma sistemleri almasıdır. Washington ve Ankara hattında S-400'ler krize dönüşmüştür. Diplomatik süreç ve devam ederken Türkiye açısından bakıldığında ikili ilişkilerde en önemli mesele S-400'ler olduğunu söylemek zor. Türkiye açısından en önemli sorunun ABD'nin YPG'ye verdiği destek olduğu bilinmekte.

Savunma Bakanı Hulusi Akar da S-400 krizinin aşılması hususunda "Türkiye'deki S-400'ler için Girit'teki S-300'ler modeli geçerli olabilir mi?" sorusuna "Evet olabilir. Ayrıca konu sadece Girit'teki S-300'ler de değildir. Varşova Paktı üyesi olup sonradan NATO'ya katılan birçok Avrupa ülkesinde hâlâ Sovyet döneminden kalma silah sistemleri var. Bunlar da

³¹² "ABD TürkAkım ve Kuzey Akım 2 Projelerine Yaptırımı Sertleştirdi", **Deutsche Welle**, 15 Temmuz 2020, <https://bit.ly/3k88IMX> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

³¹³ Timothy Gardner ve Daphne Psalidakis, "U.S. Imposes Sanctions On Russian Vessel Involved With Nord Stream 2 Pipeline", **Reuters**, 19 Ocak 2021, <https://reut.rs/3hvgX3R> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

³¹⁴ Andrea Shalal, Timothy Gardner ve Steve Holland, "U.S. waives sanctions on Nord Stream 2 as Biden seeks to mend Europe ties", **Reuters**, 19 Mayıs 2021, <https://reut.rs/3ht82il> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

pekâlâ NATO içinde sistemde tutuluyor. Biz de bunu söyledik, ‘Girit’teki S-300’lerde nasıl bir model kullanılıyorsa, bunu müzakereye açığz’ dedik” karşılığını vermiştir.³¹⁵

Diğer taraftan medyada bazı üst düzey yetkililerin vermiş olduğu bilgilerde ise S-400’e karşı YPG tezi ortaya çıkmaktadır. Buna göre ABD, YPG ile bağlarını koparması koşuluyla Türkiye S-400’lerde taviz verebileceği ortaya çıkmıştır.³¹⁶

F-35 uçak projesi ve S-400’lerde çözümsüzlük devam ederken Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Trump’tan sonra iktidarı devralan Joe Biden 14 Haziran 2021’de Brüksel’deki NATO Zirvesi’nde buluştu. Özellikle S-400 ve F-35 probleminin nasıl çözüleceği merak konusu iken Erdoğan görüşme sonrasında Türkiye’nin hava savunma sistemleri ve beşinci nesil uçak konusunda görüşlerinde bir değişikliğin olmadığını vurguladı ve bundan sonra da dışişleri ve savunma bakanlarının muhatapları ile görüşeceğini ifade etti.³¹⁷

2.3.3. Ekonomik İlişkilere Etkisi

Türkiye ile ABD’nin ticaret hacmi 2020’de 21 milyar dolar³¹⁸ civarında olup iki ülke bu hedefi daha yukarı çekme niyetini göstermişlerdir. Türkiye’den ABD’ye ihraç edilen ürünlerin başında motorlu kara taşıtları, halı, beyaz eşya, kazan, makine aksam ve parçaları vb. ürünler takip etmektedir.³¹⁹ Türkiye’nin ABD’den ithal edilen başlıca ürünlere

³¹⁵ Türkiye, YPG’ye Desteği Kesmesi Koşuluyla ABD’yi Girit Modeli’yle Masaya Çağırıyor”, **Cumhuriyet**, 10 Şubat 2021, <https://bit.ly/3htzGgl> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

³¹⁶ Selcan Hacaoglu ve Firat Kozok, "Turkey Signals to U.S. It's Ready to Compromise on S-400s", **Bloomberg**, 9 Şubat 2021, <https://bloom.bg/2Xms2gT> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

³¹⁷ "İlk Erdoğan-Biden Buluşmasından Yumuşak Mesajlar", **Deutsche Welle**, 14 Haziran 2021, <https://p.dw.com/p/3uuVe> (Erişim: 14 Haziran 2021)

³¹⁸ Cumhurbaşkanı Erdoğan: "ABD ile İkili Ticaret Hacmimizin Yılsonunda 25 Milyar Dolara Ulaşmasını Bekliyoruz", **Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK)**, 21 Eylül 2021, <https://bit.ly/3BVD1gj> (Erişim: 22 Eylül 2021)

³¹⁹ Murat Birinci, "Türkiye ile ABD Ticaret Hacmini 5 Katına Çıkarmayı Hedefliyor", **Anadolu Ajansı**, 27 Eylül 2019, <https://bit.ly/3Ei8Cu4>

bakıldığında demir, çelik, mineral yakıt, tıbbî malzemeler vb. oluşturmaktadır.³²⁰

Türkiye 2000’lerde gerçekleştirmiş olduğu ekonomik reformlarla ekonomisini kalkındırmış 2008’e gelindiğinde Türk Lirası dolar karşısında 1.15’ten değer görmüştü.³²¹ ABD’de başlayan küresel ekonomik krizden sonra piyasalar dalgalanmış ve ABD’nin kurtarma paketleriyle sürdüğü para diğer para birimleri karşısında toparlanmaya girmişti.

2013 yılında Türkiye’de gerçekleşen Gezi Parkı protestoları Türk Lirası için bir dönüm noktası olduğunu söylemek mümkündür. Hükümet, dış finansal müdahaleleri işaret ederek “faiz lobisi”ni suçlamıştır.³²² Türk ekonomisinin etkilenmesine ve Türk lirasının değer kaybetmesinde bölgesel iç savaşların da neden olduğunu göz ardı etmemek gerekmektedir.³²³ ABD’de S-400 sorunu daha yerleşmemişken Mart 2017’de Hakan Atilla tutuklanmış ve Halk Bankası davasının akıbeti ve olası yaptırımlara karşı tedirginlik yaratmıştı.

29 Haziran 2017’de Temsilciler Meclisi’nden Alexander Mooney meclise Türkiye ile ABD arasında serbest ticaret anlaşması yapılması için bir yasa tasarısı önermişti.³²⁴ Amerika Birleşik Devletleri-Türkiye Serbest Ticareti Yükseltme 2017 Yasası olarak geçen bu tasarı iki ülke arasındaki ticari sınırlandırmaların ortadan kaldırılmasını amaçlamış ve kömür gibi doğal kaynaklar dahil ithal ve ihracını mümkün kılmayı amaçlamıştır. Tasarı yasalaşmamıştır.

İki ülke arasındaki Rahip Brunson üzerinden yaşanan siyasi gerginlikler serbest ticaret

(Erişim: 14 Haziran 2021)

³²⁰ Birinci, A.g.m.

³²¹ "Dolar 1.15'in De Altına İndi", **Hürriyet**, 11 Ocak 2008, <https://bit.ly/2Xe6Fyp> (Erişim: 14 Haziran 2021)

³²² "Erdoğan: Faiz lobisinin neferi oldular", NTV, 22 Haziran 2013, <https://bit.ly/3lpV07E> (Erişim: 14 Haziran 2021)

³²³ İdil Bilgiç Alpaslan, **Suriye Krizi Türkiye Ekonomisini Nasıl Etkiler**, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, ss. 2-12, <https://bit.ly/3k6lhXS> (Erişim: 14 Haziran 2021)

³²⁴ 115th Congress (2017-2018), **H.R.3146 - United States-Turkey Free Trade Promotion Act of 2017**, <https://bit.ly/3CcageS> (Erişim: 14 Haziran 2021)

anlaşması bir tarafa Başkan Trump Türkiye’yi yaptırımla tehdit etti.³²⁵ Ayrıca bir başkanlık kararnamesiyle daha önceden arttırmış olduğu vergileri Türkiye’den ithal edilen alüminyum ve çeliğin gümrük tarifelerini iki katına çıkardı. Buna göre alüminyum gümrük vergisi %20’ye, çelik vergisi ise %50’ye çıkartıldı.³²⁶ Türk lirasına ani dalgalanma yaşatan bu hareket dolar karşısında değeri en düşük seviyelere geldi ve bu yeni vergilerin Türkiye’ye yıllık faturası yaklaşık 267 milyon dolardı.³²⁷

Türkiye’nin Haziran 2018’den itibaren resmi bir şekilde F-35 uçak projesinden çıkarılması konuşulunca piyasalar tekrardan tedirgin olmaya başladı. ABD’den yapılan hemen her olumsuz açıklamaya piyasa negatif yanıt vermiştir.

Şubat 2019’da Erdoğan ile Trump telefon görüşmesinden sonra ikili ilişkilerin iyileştirilmesi vizyonuna uygun olarak ülkenin ticaret hacmi önce 75 milyar dolar³²⁸ olarak belirledi ve daha sonra bu hedef 100 milyar dolara çıktı.³²⁹

ABD tarafından S-400’lerle ilgili yaptırım kararları açıklanınca kırılğan olan Türk Lirası’na ani bir etkisi olmamıştır.³³⁰ Bunun ardında yatan sebep yaptırımların uzun süreden beri konuşulduğu ve yaptırımların yasalaşacağı bilgisi olduğunu söylemek mümkündür.

Bu dönemde ABD’yle ilişkilerin seyri hem ekonomik grafiğinin yönünü hem de Türk Lirası’nın uluslararası piyasalarda değerini belirlemiştir.

Diğer taraftan ise S-400’lerin alınması sonucunda F-35 projesine üyeliğin sonlanmasıyla

³²⁵ Michael Hernandez, "Trump Threatens Turkey With Sanctions Over Brunson", **Anadolu Agency**, 27 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2Xhx11P> (Erişim: 14 Haziran 2021)

³²⁶ Jim Tankersley, Ana Swanson and Matt Phillips, "Trump Hits Turkey When It's Down, Doubling Tariffs", **New York Times**, 10 Ağustos 2018, <https://nyti.ms/2XhJOlb> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

³²⁷ "Trump Döneminde Türkiye Ekonomisinin Dönüm Noktaları", **Bloomberg HT**, 3 Kasım 2020, <https://bit.ly/3nA7tsd> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

³²⁸ "Cumhurbaşkanı Erdoğan, ABD Başkanı Trump ile Telefonda Görüştü", **İletişim Başkanlığı**, 22 Şubat 2019, <https://bit.ly/3tAykFq> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

³²⁹ Eda Fatma Topçu, "Türkiye-ABD ticaretinde yeni hedef 100 milyar dolar", **Anadolu Ajansı**, 10 Temmuz 2019, <https://bit.ly/3AbZ7Ku> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

³³⁰ "ABD Yaptırımları Doları Etkilemedi!", **Sözcü**, 15 Aralık 2020, <https://bit.ly/3nyCkFk> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

parça sağlayan firmaların orta ve uzun vadede uğrayacağı kaybın maliyeti tam olarak hesap edilememektedir. Ayrıca yaptırımlara tabi tutulmasının spesifik kurumların savunma sanayii ihracatında etkisi de daha tam olarak netleşmemiştir.

2.3.4. Diğer Alanlarda Etkisi

S-400'lerin alınmasında ABD'nin en çok karşı çıktığı husus NATO'ya zarar verme ihtimaliydi. Konuyla ilgili olarak NATO'dan yapılan açıklamalar genelde söz konusu savunma sisteminin alınması Türkiye'nin egemenlik yetkileri dahilinde gerçekleşen bir alım şeklinde olmuştur.³³¹ Fakat bu hava savunma sistemlerin NATO ile uyumsuz olduğunu ve entegre edilemeyeceğini ve dolayısıyla geniş kapsamda faydalanamayacağı vurgulamıştır.³³² NATO tarafından Türkiye'nin her zaman için ittifakın önemli bir müttefik olduğunu ve küresel meselelerde beraber çalıştıklarının altını çizilmiştir. Türkiye özellikle Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un "NATO'nun beyin ölümü gerçekleşti"³³³ çıkışına en büyük tepki Ankara'dan gelince Türkiye'nin NATO'daki yeri daha da pekişmiştir. Diğer taraftan ABD'den Joe Biden iktidara gelince NATO'nun S-400'ler konusunda tavrı değişmiş oldu ve Türkiye'yi ittifaka üye devletlerden Patriot veya Samp/T savunma sistemleri alması yönünde kanalize ettiği ve bir orta yol bulunması için uğraşıldığı belirtilmiştir.

NATO'nun 2030 Vizyonu'nda Rusya'nın hâlâ bir tehdit olduğu teyit edilirken hem diyalog hem de caydırıcılık kapsamında bir yaklaşım benimsenmiştir.

Avrupa Birliği'nden S-400'ler konusunda ise çok fazla bir açıklama gelmemiştir. Libya,

³³¹ Serife Cetin, "NATO Head: Turkey Plan To Buy S-400 'National Decision'", **Anadolu Agency**, 13 Mart 2018, <https://bit.ly/3ls5nbc> (Erişim: 14 Haziran 2021)

³³² Remarks, **NATO**, 15 Aralık 2020, <https://bit.ly/3zf7c00> (Erişim: 14 Haziran 2021)

³³³ "Emmanuel Macron: NATO'nun Beyin Ölümü Gerçekleşti", **TRT Haber**, 7 Kasım 2019, <https://bit.ly/3loRLNx> (Erişim: 14 Haziran 2021)

Suriye ve Doğu Akdeniz ve hemen her alanda politikaları Türkiye'yle çatışan Fransa lideri Macron'dan Ankara'yı suçlayan bir açıklama gelmiştir. Buna göre "ABD Patriot vermediyse, Türkiye, Avrupa'nın NATO'ya uyumlu füze sistemlerini alabilirdi. Ama bunu almamayı Türkiye seçti. Rusya'yı tercih etti," çıkışını yapmıştır.³³⁴

Rusya ise hem sistemleri satmaktan hem de bunları Türkiye'ye satmaktan memnun kaldığı söylemek mümkündür. Rusya pratikte Türkiye'nin savunma sistemlerini nasıl kullanacağı konusunda ilgilenmemektedir. Nitekim Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Alexei Yerkhov, savunma sistemlerini Türkiye istediği gibi kullanabilir şeklinde belirterek Ankara'nın sistemleri işler hale getirmeme konusuna itiraz etmeyeceklerini belirtmiştir.³³⁵

³³⁴ "Fransa'dan Türkiye'ye Yayılım Ateşi: Hem NATO Üyesi Olup Hem S-400 Almak Nasıl Mümkün Oluyor?" **Sputnik Türkiye**, 3 Aralık 2019, <https://bit.ly/3Ce9gap> (Erişim: 14 Haziran 2021)

³³⁵ Ragıp Soylu, "Russia Won't Object if Turkey does not Activate S-400s", **Middle East Eye**, 3 Haziran 2020, <https://bit.ly/395MQvq> (Erişim: 14 Haziran 2021)

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma 2000'lerden itibaren Türkiye ile ABD arasındaki ilişkileri ve örnek olay olarak Türkiye'nin S-400 füze savunma sistemleri tedarikini analiz etmiştir.

Türkiye ile ABD arasındaki dönemsel inişli çıkışlı ilişkiler Washington'un Irak'ta ve özellikle Suriye'de belirlemiş olduğu politikalar sonucunda Ankara'yla ilişkilerine zarar vermiştir.

ABD, başlarda Irak'ta Türkiye'nin etkisini azaltmak için girişimlerde bulunduğu tespit edilmiş fakat sonrasında işbirliği yaptıkları görülmüştür. ABD'nin Suriye'de desteklemiş olduğu unsurlar Türkiye için bir ulusal güvenlik sorunu haline gelmiştir.

ABD'nin desteklediği gruplar tarafından çevrelendiğini gören Türkiye bunu kırmak için operasyonlar gerçekleştirmiştir. Bu operasyonlar ABD'yi rahatsız etmiş ve Amerikan Kongresi ile kamuoyu Türkiye aleyhinde bir tavır sergilemiştir. Operasyonlar sonucunda Suriye sınırında YPG ile ABD'nin kontrol ettiği alanlardan 30 kilometre derinliğinde bir alan için anlaşmaya varmıştır.

Diğer taraftan Rusya'nın Suriye denklemine dahil olmasıyla ABD'nin Türkiye'nin kaygılarına yanıt vermemesi Suriye'deki sorunlarını çözmek için Moskova'yı muhatap almak durumunda bıraktığı tespit edilmiştir. Akabinde Türkiye'nin Rus uçağını düşürmesiyle Ankara Washington'dan beklediği desteği göremediği için çözüm bulmak ve bölgede elde etmiş olduğu kazanımları korumak adına Rusya'yla işbirliğine gittiği görülmüştür.

William Hale, Washington'un Ankara'nın bir NATO müttefiki olmasına rağmen güvenlik kaygılarını dikkate almadığını ve bunun sonucunda Türkiye'nin Rusya'ya yakınlaştığını söylüyor.³³⁶

Türkiye'nin Rusya'yla S-400 üzerinden yaptığı işbirliği sonucunda kârlı çıktığı söylenemez. ABD'den talep ettiği 30 kilometrelik derinliği gerçekleştirmiş olduğu operasyonlarla kontrol ettiği alanlarında olduğu gibi yaptığı anlaşmalarla kendi kontrol etmediği açıktır. Diğer taraftan İdlib'de yapılmış olan birçok anlaşmayla Türkiye'nin alan kaybettiği görülmektedir. Önemli bir husus da S-400'lerin alımı sonrasında Moskova, Ankara'yı Suriye'de rahat hareket etme imkânı tanıdığını söylemek mümkün değil. Şubat 2020'de İdlib'de Rusya destekli Suriye hava saldırısında Türk konvoyunu bombalayıp 34 askeri şehit etmiştir. İşbirliğinden doğan S-400 tedariği de göstermiş olduğu caydırıcılık dışında hem ABD ile hem Rusya'yla Türkiye'nin çıkarına olacak şekilde katkı sağlayan elverişli bir araç olduğu söylenememektedir.

Kemal Kirişçi uçak krizinden sonra Türkiye ile Rusya yakınlaşmasına vurgu yaparak ikili ilişkilerin geliştirilmesinde Ankara'nın Moskova'nın etkisi altına gittikçe girdiğini söylemektedir.³³⁷

Siyasi açıdan bakıldığında bir kere, ABD ile sorunlu ilişkilerini daha da derinleştirdiği anlaşılmaktadır. Kongre'de Türkiye lehine beyanat veren milletvekilleri dahi aleyhte tavır sergilemeye başladı. Amerikan medyası ve üst düzey yetkililer Türkiye'yi düşman Rusya'yla işbirliği yapan "sözde müttefik" olarak tarif ederek ve lobi guruplarının katkılarıyla saygınlığını tahrip etme kampanyası yaptıkları görülmüştür.

³³⁶ Hale, a.g.m., s. 25

³³⁷ Kemal Kirişçi, **Turkey and the West: Fault Lines in a Troubled Alliance**, Brookings Institution Press, Washington D.C., 2018, s. 177.

Ekonomik açıdan bakıldığında devletin önemli kurumlarından biri ve üst düzey yöneticileri Amerikan yaptırımlarına tabi tutuldu. Başarılı çalışmalar yapan savunma sanayii ürünlerinin satışları tehlikeye girdiği görülmektedir. Ayrıca ABD, F-35'lere parça üretimi yapan Türk savunma sanayii şirketlerden anlaşmaya göre bir süre daha devam edip alımları durdurmayı kararlaştırdığı görülmüştür. Diğer bir husus da Türkiye'nin mahrum bırakıldığı F-35 programında üretilen uçakları satacak Pazar genişlemektedir. S-400'ler konusunda ise her ne kadar teknik görüşmeler sürse de ABD yaptırımlarına maruz kalmış olan S-400'leri satacak pazarlar bulmak zor olduğu görülmektedir.

Jeopolitik açıdan değerlendirildiğinde bulunduğu coğrafyaya ve etrafındaki istikrarsızlığa bakıldığında S-400'leri alarak F-35 uçaklarından mahrum kalan Türkiye'nin hava hakimiyetini nasıl sağlayacağı da merak konusudur. Her ne kadar elinde modernize edilmiş F-16 jetleri, gelişmiş taaruzi insansız hava araçları olsa da kısa vadede üst seviye olan F-35 jetlerinin yerini doldurması mümkün gözükmemektedir. Diğer taraftan bölgede gerilim yaşadığı Yunanistan, ABD'den F-35 jetleri almak istediği belirtmiş ve Washington buna yeşil ışık yakmıştır. Türkiye yerel imkanlarla kendi üst seviye Milli Muharip Uçağı'nı geliştirmek için çaba sarf ettiği ve bu açığı orta vadede kapatmayı amaçladığı görülmektedir. S-400'lerin ABD'yle ilişkilerinde bir koz olarak YPG'ye karşı pazarlık unsuru olması tartışılmıştır. Yetkililerin bunu ima eden açıklamalarının varlığı tespit edilmiştir. Türkiye için YPG/PKK'nın Suriye'deki varlığı hayati öneme sahipken ABD için S-400'ler aynı terazide değildir. ABD'nin bu hususta eli daha güçlü olduğu görülmüştür. Güney sınırında ABD'nin desteğiyle devletleşmeye giden bir yapı Türkiye için hayati bir yapıdır ve ABD'nin bu kozu S-400'ler karşılığında vereceği inandırıcılıktan uzaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

- Bila, Fikret, **Sivil Darbe Girişimi ve Ankara'da Irak Savaşları**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2003.
- Bölükbaşı, Deniz, **1 Mart Vakası Irak Tezkeresi ve Sonrası**, İstanbul, Doğan Kitap, 2008.
- Kirişçi, Kemal, **Turkey and the West: Fault Lines in a Troubled Alliance**, Brookings Institution Press, Washington D.C., 2018.
- Lenore G. Martin and Dimitris Keridis (eds.), **The Future of Turkish Foreign Policy**, Cambridge, MIT Press, 2004.
- Oran, Baskın, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt III (2001-2012)**, Baskı 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.
- Tanış, Tolga, **Potus ve Beyefendi: 2002 Gün Türkiye-Amerika İlişkisinin İnişli Çıkışlı Hikayesi**, Baskı 1, İstanbul, Doğan Kitap, 2015.
- Yalçınkaya, Alaeddin ve Derya Tuğlu, **Avrasya Stratejileri: İlişkiler, Örgütler, Politikalar**, Baskı 1, Astana Yayınları, 2019.
- Yeşiltaş, Murat ve Ferhat Pirinççi, **Küresel Dönüşüm Sürecinde Türkiye'nin Büyük Stratejisi**, Baskı 1, İstanbul, SETA Yayınları, 2020.
- Yildiz, Kerim, **The Kurds in Iraq: The Past, Present and Future**, London, Pluto Press, 2004.
- Makovsky, Alan, "US Policy Towards Turkey", Morton Abramowitz (ed), **Turkey's Transformation and American Policy**, New York, Century Foundation Press, 2000.

Dergiler:

- Akdevelioğlu, Atay ve Nuri Yeşilyurt, "Turkey's Middle East Policy Under the JDP Rule", **The Turkish Yearbook of International Relations**, Yıl 2009, Cilt 40.
- Aslan, Murat, "ABD'nin Yaptırım Programları Kapsamında CAATSA: Türkiye'nin Durumu", **İran Araştırmaları Merkezi**, Ankara 2019.
- Aygül, Musa ve Belkıs Vural Çelen, "Ekonomik Yaptırımlar ve Akreditif", **Ticaret ve Fikri Mülkiyet Hukuku Dergisi**, Cilt 4, Sayı 1, Yıl 2018.
- Baev, Pavel, "Russian Nuclear Modernization and Putin's Wonder-Missiles: Real Issues and False Posturing", *Russie Nei Visions*, Ifri, Sayı: 115, Yıl: Ağustos 2019
- Bechky, Perry, "Sanctions and the Blurred Boundaries of International Economic Law", **Missouri Law Review**, Cilt 83, No 1, 2018.
- Bülten, TÜBİTAK, Ağustos 2003, Sayı 25.
- Çakmak, Cenap ve Gökhan Güneysu, "Turkish-American Relations During Obama Era: Unfulfilled Expectations", *Turkish Studies*, Cilt 14, Sayı 2, 2013.
- Çılgin, Adem, "Türkiye'nin Stratejik Silah Kapasitesi", **Avrasya İncelemeleri Dergisi**, Cilt

- 9, Sayı 2, Eylül 2020.
- Da Silva, Diego Lopes, Nan Tian ve Alexandra Marksteiner, "Trends In World Military Expenditure, 2020", **Sipri**, April 2021.
- Egeli, Sıtkı, **Making Sense Of Turkey's Air And Missile Defense Merry-Go-Round**, All Azimuth, Cilt 8, Sayı 1, Yıl 2019.
- Erhan, Çağrı ve Efe Sıvış, **"Determinants of Turkish-American Relations And Prospects for the Future,"** Insight Turkey, Cilt 19, Sayı 1, 2017.
- Erten, M. Ezgi, "Türkiye-Suriye Sınırı Hava Sahasında Türkiye'nin Uyguladığı Angajman Kuralları", **Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yıl 2017, Cilt 12, Sayı 1.
- Fitzpatrick, Mark, **The Iranian Nuclear Crisis: Avoiding Worst-case Outcomes**, Adelphi Series, Cilt 398, Routledge, Yıl 2008.
- Güler, Ahmet, "Suriye ve Ukrayna Krizleri Çerçevesinde ABD Rusya İlişkileri", **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 3, Sayı 2, Aralık 2018.
- Kasapoglu, Can, "The Military Strategic Rationale of Turkey's T-Loramide Project and the Eurosam Offer", **Fondation pour la Recherche Stratégique**, Ocak 2014.
- Kıbaroğlu, Mustafa, Türkiye'nin S-400 Macerasının 4 Yüzü, **Yörünge**, Şubat 2018.
- Kirişçi, Kemal, **"Arab Uprisings and Completing Turkey's Regional Integration: Challenges and Opportunities for US-Turkish Relations,"** Journal of Balkan and Near Eastern Studies, Cilt 15, Sayı 2, Şubat 2013.
- Kochler, Hans, "Sanctions and International Law", **International Organisations Research Journal**, Cilt 14, No 3, 2019.
- Hale, William, **"Turkey, the U.S., Russia, and the Syrian Civil War,"** Insight Turkey, Cilt 21, Sayı 4, 2019.
- Miş, Nebi, Serdar Gülen, İpek Coşkun, Hazal Duran, M. Erkut Ayvaz, **15 Temmuz Darbe Girişimi Toplumsal Algı Araştırması**, SETA Vakfı, SETA Yayınları, I. Baskı, 2016.
- Oana-Cosmina, Mihaela, "NATO's 'Out of Area' Operations: A Two-Track Approach. The Normative Side of a Military Alliance", Croatian International Relations Review, Kasım 2017, Cilt 23, Sayı 80.
- Orhan, Oytun, **"Suriye'de Demokrasi mi İç Savaş mı?: Toplumsal - Siyasal Yapı, Değişim Senaryoları ve Türkiye"**, ORSAM, Cilt 3, Sayı 29, Mayıs 2011.
- Ozan, Emre, "Doğu Akdeniz'de ABD-Rusya Rekabeti ve Türkiye'nin Güvenliği", **Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi**, Cilt 4, Sayı 1, Mayıs 2020.
- Özçelik, Necdet ve Can Acun, "Terörle Mücadelede Yeni Safha: Zeytin Dalı Harekâtı", **Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı**, SETA Yayınları, Baskı 1, 2018.
- Özdemir, Gülşah, "Değişen Güvenlik Algılamaları ve Türk Savunma Konsepti: ABD-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Bir Değerlendirme", **Management and Political Sciences Review**, Cilt 2, Sayı 2, Ocak 2021.
- Polat, Doğan Şafak, "Türkiye'nin Suriye'nin Kuzeyindeki Askerî Harekâtının Amaçları ve Sonuçları", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Cilt 16, Sayı 33, Yıl 2020.
- Roman Mogilevskii, "Customs Union of Belarus, Kazakhstan and Russia: Trade Creation and Trade Diversion in Central Asia in 2010-2011", University of Central Asia, **Institute Of Public Policy And Administration Working Paper**, Sayı: 12, Yıl: 2012
- Sankaran, Jaganath, **"The United States' European Phased Adaptive Approach Missile Defense System: Defending Against Iranian Missile Threats Without Diluting the**

- Russian Deterrent**", RAND Corporation, 2015.
- Seren, Merve, **Türkiye'nin Füze Savunma Sistemi**, SETA Vakfı, SETA Yayınları, Baskı 1, 2015.
- Stein, Robert M. ve Theodore A. Postol, "Patriot Experience in the Gulf War", **International Security**, Cilt 17, Sayı 1, 1992.
- Steven Pifer, "Missile Defense In Europe: Cooperation Or Contention?", **Brookings Arms Control Series**, Paper 8, Mayıs 2012
- Steven Pifer, "US-Russia Relations In The Obama Era: From Reset To Refreeze?", **OSCE Yearbook 2014**
- Tarcan, Burçin Hafize, Hilal Akgüller, Kübra Işık, "Ahmet Davutoğlu Dönemi Türk Dış Politikası", **Econder Uluslararası Akademik Dergi**, 2018, Cilt 2, Sayı 2.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, **10 Soruda 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Fetullahçı Terör Örgütü**, Cumhurbaşkanlığı Yayınları, Baskı 1, Kasım 2016.
- Uzman, Nasrullah, "**II. Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Talepleri ve Türkiye'nin Tepkisi**", Gazi Üniversitesi Akademik Bakış, Cilt 11, Sayı 22, Yaz 2018.
- Yılmaz, Nuh, "**U.S.-Turkey Relations: Model Partnership as an 'Empty Signifier'**", Insight Turkey, Cilt 13, Sayı 1, 2011.
- Yost, David S., "Strategic Stability in the Cold War, Lessons for Continuing Challenges", **Proliferation Papers**, Sayı 36, Kış 2001.
- Yücel, Hasan, **Türk-Amerikan İlişkilerinde S-400 Krizi**, SETA Vakfı, SETA Yayınları, Ocak 2020.

İnternet Haber Kaynakları:

- "'Brunson anlaşması' konusunda çelişkili açıklamalar", **Deutsche Welle Türkçe**, 27 Temmuz 2018, <https://p.dw.com/p/32BIO> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "DAEŞ Bu Sefer Daha Uzun Savaşacaktır", **NTV**, 18 Ekim 2016 <https://bit.ly/3Dnsfkh> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "'Drug Dealers, Criminals, Rapists': What Trump Thinks of Mexicans", **BBC**, 31.08.2016, <https://bbc.in/3miNOFK> (Erişim: 19 Eylül 2020)
- "'Gezi Parkı' Ve 'Darbe Girişimi' Davalarıyla Çarşı Grubu Davasının Birleştirilmesine Karar Verildi", **Cumhuriyet**, 30 Temmuz 2021, <https://bit.ly/3zsW0h4> (Erişim: 30 Temmuz 2021)
- "'More Than 90%' Of Russian Airstrikes In Syria Have Not Targeted Isis, US Says", **The Guardian**, 7 Ekim 2015, <https://bit.ly/3DoEo8p> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "'Suriye Cevap Vermek Zorunda'", **Cumhuriyet**, 23 Haziran 2012, <https://bit.ly/38GRZd7> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "'Türkiye'nin Fazla Zamanı Kalmadı'", **VOA Türkçe**, 19 Şubat 2003, <https://bit.ly/3gGQGiJ> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "ABD Türk Akım ve Kuzey Akım 2 Projelerine Yaptırımı Sertleştirdi", **Deutsche Welle**, 15 Temmuz 2020, <https://bit.ly/3k88IMX> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

"ABD ve Almanya Türkiye'deki Patriot Füzelerini Çekiyor", **BBC Türkçe**, 17 Ağustos 2015, <https://bbc.in/3yGOZrD> (Erişim: 14 Ekim 2020)

"ABD Yaptırımları Doları Etkilemedi!", **Sözcü**, 15 Aralık 2020, <https://bit.ly/3nyCkFk> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

"ABD'den Füze Alınacağı İddiaları", **Cumhuriyet**, 14 Eylül 2009, <https://bit.ly/3BZ8XQJ> (Erişim: 14 Ekim 2020)

"ABD'den S-400 Açıklaması: Doğrulanması Halinde, Füze Denemesini Şiddetle Kınıyoruz", **BBC Türkçe**, 16 Ekim 2020, <https://bbc.in/38XHv9p> (Erişim: 14 Ekim 2020)

"ABD'den S-400 Açıklaması: Türkiye'yle Ortak Çalışma Grubu Yok", **Independent Türkçe**, 31 Aralık 2020, <https://bit.ly/3tBcMZj> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

"ABD'den Türkiye'ye 'Çin Füzesi' Tepkisi", **Al Jazeera Türk**, 1 Ekim 2013, <https://bit.ly/3l8IcT2> (Erişim: 14 Ekim 2020)

"ABD'nin Irak'ta Dağıttığı 14 Bin Silah Kayıp", **CNN Türk**, 5 Ocak 2007, <https://bit.ly/3DurUfm> (Erişim: 14 Ekim 2020)

"ABD'nin Türkiye'ye Yönelik CAATSA Yaptırımları Yürürlüğe Girdi", **BBC Türkçe**, 6 Nisan 2021, <https://bbc.in/3k5cqae> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

"ABD'den Türkiye'ye Osman Kavala'yı Serbest Bırakma Çağrısı", **Deutsche Welle**, 11 Şubat 2021 <https://p.dw.com/p/3pCGR> (Erişim: 14 Ekim 2020)

"ABD'nin 3 Saat Beklettiği Açıklama", **Al Jazeera Türk**, 8 Ağustos 2016, <https://bit.ly/3kyardw> (Erişim: 14 Ekim 2020)

"Ankara'da Irak Zirvesi", **Vatan**, 17 Ocak 2003, <https://bit.ly/3sR57FU> (Erişim: 14 Ekim 2020)

"Bağdat Sabaha Kadar Bombalandı", **Hürriyet**, 22 Mart 2003 <https://bit.ly/3mD8cbv> (Erişim: 14 Ekim 2020)

"Bakan Çavuşoğlu Güvenli Bölge'yi Harita Üzerinden Tek Tek Anlattı", **TRT Haber**, 23 Ekim 2019 <https://bit.ly/3gGvCcd> (Erişim: 14 Ekim 2020)

"Bakan Soylu Açıkladı! FETÖ İle Mücadelede Kaç Kişi Tutuklandı?", **Vatan**, 15 Temmuz 2021, <https://bit.ly/3gJaCBt> (Erişim: 15 Temmuz 2021)

"Ballistic Missile Defence", **NATO**, 7 Haziran 2021, <https://bit.ly/3nfMtgz> (Erişim: 9 Ağustos 2021)

"Beton Değil Park", **CNN Türk**, 2 Mart 2013, <https://bit.ly/38jGAQm> (Erişim: 14 Ekim 2020)

"Bülent Arınç: Suriye Helikopterini Düşürdük", **Hürriyet**, 16 Eylül 2013, <https://bit.ly/3tg2gX6> (Erişim: 14 Ekim 2020)

"Çavuşoğlu İle Tillerson Görüşmesine "Menbiç" Damgası", **NTV**, 16 Şubat 2018, <https://bit.ly/3BotZle> (Erişim: 14 Ekim 2020)

"Crimea Referendum: Voters 'Back Russia Union'", **BBC**, 16 Mart 2014, <https://bbc.in/3iV6jEH> (Erişim: 19 Eylül 2020)

"Cumhurbaşkanı Erdoğan, ABD Başkanı Trump ile Telefonda Görüştü", **İletişim Başkanlığı**, 22 Şubat 2019, <https://bit.ly/3tAykFq> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

"Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu: Bharara'nın FETÖ ile Çok Yakın Bağları Var", **NTV**, 30 Mart 2017, <https://bit.ly/2Wxu4Kv> (Erişim: 14 Ekim 2020)

- "Dışışleri: ABD Çifte Standart Uyguluyor", **Haber Sol**, 20 Nisan 2018, <https://bit.ly/3jqyawX> (Erişim: 14 Ekim 2020), s. 5. <https://bit.ly/3sY3o1G> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "Dolar 1.15'in De Altına İndi", **Hürriyet**, 11 Ocak 2008, <https://bit.ly/2Xe6Fyp> (Erişim: 14 Haziran 2021)
- "Düşürülen Rus Uçağıyla İlgili NATO'dan Açıklama", **Hürriyet**, 24 Kasım 2015, <https://bit.ly/2WVcsZa> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "Eğit-Donat Anlaşması İmzalandı", **Al Jazeera Türk**, 20 Şubat 2015, <https://bit.ly/3jnhEh9> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "Ekonomi Bakanı Zeybekçi'den Halkbank Tepkisi: ABD'nin Yaptığı Kabalık ve Saygısızlık", **BBC Türkçe**, 29 Mart 2017, <https://bbc.in/2Ww2a1i> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "Emmanuel Macron: NATO'nun Beyin Ölümü Gerçekleşti", **TRT Haber**, 7 Kasım 2019, <https://bit.ly/3loRLNx> (Erişim: 14 Haziran 2021)
- "Erdoğan Musul'da İsrarcı: Türkiye İstenmezse 'B Planı'nı Devreye Sokarız", **Diken**, 16 Ekim 2016 <https://bit.ly/3jrjtd6> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "Erdogan Says Trump Can Waive Sanctions On Turkey", **Türkiye Directorate of Communications**, 15 Temmuz 2019, <https://bit.ly/3tAiZVg> (Erişim: 26 Temmuz 2021)
- "Erdoğan ve Putin Uçak Krizinden Sonra İlk Kez Bir Araya Geldi", **Habertürk**, 9 Ağustos 2016, <https://bit.ly/3zMOUUP> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "Erdoğan ve Putin Uçak Krizinden Sonra İlk Kez Görüştü", **Sözcü**, 29 Haziran 2016, <https://bit.ly/3zNpZk7> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "Erdoğan-Trump Arasındaki Telefon Görüşmesinin Detayları", **Sözcü**, 08 Şubat 2017, <https://bit.ly/3mKA4ui> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "Erdoğan: Faiz lobisinin neferi oldular", **NTV**, 22 Haziran 2013, <https://bit.ly/3lpV07F> (Erişim: 14 Haziran 2021)
- "Erdoğan: PYD, Özgür Suriye Ordusu'nun desteğini kabul etti", **BBC Türkçe**, 24 Ekim 2014, <https://bbc.in/3BglDSA> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "Erdoğan'dan ABD'ye: Ver Papazı, Al Papazı", **Duvar**, 28 Eylül 2017, <https://bit.ly/38nLKe7> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "Erdoğan'dan K. Irak Açıklaması: Daha Ağır Adımlar Atacağız", **Deutsche Welle Türkçe**, 04 Ekim 2017 <https://p.dw.com/p/2lD6A> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "Erdoğan'dan ABD'li Generale: 'Haddini Bil'", **VOA Türkçe**, 29 Temmuz 2016, <https://bit.ly/3DskCJf> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "Executive Order - Blocking Property of Certain Persons Contributing to the Situation in Ukraine", **The White House**, 06 Mart 2014, <https://bit.ly/2Wc1ka2> (Erişim: 19 Eylül 2020)
- "Executive Order Protecting The Nation From Foreign Terrorist Entry Into The United States", **Executive Orders, White House**, 06 Mart 2017, <https://bit.ly/3AWO9sp> (Erişim: 19 Eylül 2020)
- "FETÖ'cüler Sahte Belgeleri ABD'ye Taşdı", **A Haber**, 19 Ekim 2017, <https://bit.ly/38ol8JS> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "Fırat Kalkanı Harekatının 216 Günlük Bilançosu", **Milliyet**, 30 Mart 2017 <https://bit.ly/3mE202Y> (Erişim: 14 Ekim 2020)

"Fransa'dan Türkiye'ye Yayılım Ateşi: Hem NATO Üyesi Olup Hem S-400 Almak Nasıl Mümkün Oluyor?" **Sputnik Türkiye**, 3 Aralık 2019, <https://bit.ly/3Ce9gap> (Erişim: 14 Haziran 2021)

"General Assembly Adopts Resolution Calling upon States Not to Recognize Changes in Status of Crimea Region", **United Nations**, 27 Mart 2014 <https://bit.ly/3xTb9Xj> (Erişim: 19 Eylül 2020)

"Gezi Park Protests No 'Turkish Spring'", **Anadolu Agency**, 4 Haziran 2013, <https://bit.ly/3DvQ1dC> (Erişim: 14 Ekim 2020)

"Geziye Katılmayan Tek İl", **Milliyet**, 25 Kasım 2013, <https://bit.ly/3jqvVK7> (Erişim: 14 Ekim 2020)

"Ground-based Midcourse Defense (GMD) - America's Homeland Defense Shield", **Boeing**, <https://bit.ly/3BClut8> (Erişim: 14 Ekim 2020)

"Gül: Ortak Hareket Edeceğiz", **Hürriyet**, 06 Ocak 2003, <https://bit.ly/3Be5CMY> (Erişim: 14 Ekim 2020)

"History of CJTF-OIR", **Operation Inherent Resolve**, s. 1, <https://bit.ly/38jsmPk> (Erişim: 14 Ekim 2020) ayrıca bkz: "Timeline: The Rise, Spread, and Fall of the Islamic State", **Wilson Center**, 28 Ekim 2019, <https://bit.ly/3gDgBHV> (Erişim: 14 Ekim 2020)

"IKBY Parlamentosu 25 Eylül'de Bağımsızlık Referandumuna Gitme Kararı Aldı", **BBC Türkçe**, 15 Eylül 2017 <https://bbc.in/3kwsusu> (Erişim: 14 Ekim 2020)

"İlk Erdoğan-Biden Buluşmasından Yumuşak Mesajlar", **Deutsche Welle**, 14 Haziran 2021, <https://p.dw.com/p/3uuVe> (Erişim: 14 Haziran 2021)

"INF Nuclear Treaty: Trump Says New Pact Should Include China", **BBC**, 3 Ağustos 2019, <https://bbc.in/3sKPbVA> (Erişim: 19 Eylül 2020)

"İran Füzesi Türkiye'ye Düştü, Patriot Uyudu", **Cumhuriyet**, 26 Mart 2015, <https://bit.ly/3kUz980> (Erişim: 14 Ekim 2020)

"İŞİD'in Ulukışla Saldırısı Davasında Karar Çıktı", **Sözcü**, 17 Haziran 2016, <https://bit.ly/3gGj4BM> (Erişim: 14 Ekim 2020)

"Işık'tan S-400 Açıklaması: Rusya'nın Tavrı Olumlu", **Sputnik Türkiye**, 18 Kasım 2016, <https://bit.ly/3ndEfyO> (Erişim: 14 Ekim 2020)

"İsrail'i Korkutan Füze, Reyhanlı'yı Vurdu", **Akşam**, 26 Mart 2015, <https://bit.ly/3h4trzb> (Erişim: 14 Ekim 2020)

"İşte ABD'nin 'Baskın' Bahanesi", **Milliyet**, 17 Temmuz 2003, <https://bit.ly/3ysN8Xk> (Erişim: 14 Ekim 2020)

"Kafamıza Vurdular Su Bile Vermediler", **Vatan**, 8 Temmuz 2003, <https://bit.ly/3BneiB4> (Erişim: 14 Ekim 2020)

"Kürtlerin Başkenti Kerkük Olsun", **Hürriyet**, 30 Temmuz 2003, <https://bit.ly/3ytNZqO> (Erişim: 14 Ekim 2020)

"Libya UN Resolution 1973: Text Analysed", **BBC**, 18 Mart 2011 <https://bbc.in/37V0Fw4> (Erişim: 19 Eylül 2020)

"Most-Watched Presidential Debates On Television", **The Associated Press**, 28 Eylül 2016 <https://bit.ly/3meDqFJ> (Erişim: 19 Eylül 2020)

"Münbiç'e 2 yeni ABD üssü", **Yeni Şafak**, 04 Nisan 2018, <https://bit.ly/3jnTwL9> (Erişim: 14 Ekim 2020)

"Musul operasyonu başladı", **BBC Türkçe**, 17 Ekim 2016 <https://bbc.in/3t8lKgx> (Erişim: 14 Ekim 2020)

- "National Security Strategy", **The White House**, Mayıs 2010, s. 23. <https://bit.ly/2XBFNIh> (Erişim: 19 Eylöl 2020)
- "National Security Strategy", **The White House**, şubat 2015, s. 1. <https://bit.ly/3D4xdSz> (Erişim: 19 Eylöl 2020)
- "NATO Integrated Air and Missile Defence", **NATO**, 10 Haziran 2021, <https://bit.ly/3zL5B30> (Erişim: 9 Ağustos 2021)
- "NATO Türkiye'ye Destek Ifade Etti", **BBC Türkęe**, 26 Haziran 2012, <https://bbc.in/2WNsmVP> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "NATO'da Fransa'sız Formöl İşe Yaradı", **Milliyet**, 17 şubat 2003, <https://bit.ly/3mYzLw4> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "NATO'dan Türkiye'ye Dayanışma Mesajı: Rus Uğağı Türk Hava Sahasını İhlal Etti", **Diken**, 24 Kasım 2015, <https://bit.ly/3tiKHG7> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "Obama and Erdogan: Syria's Assad Must Go", **Wall Street Journal**, 16 Mayıs 2013, <https://bit.ly/3BlExI2> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "One Hundred Fifteenth Congress Of The United States Of America", **US Congress**, 3 Ocak 2017, <https://bit.ly/2XGGgcl> (Erişim: 19 Eylöl 2020)
- "Pentagon: Türkiye Rusya'dan S-400 alırsa, F-35 projesinden çıkartılma riskiyle yüz yüze kalır," **BBC Türkęe**, 29 Kasım 2018, <https://bbc.in/2X9GxEa> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "Pentagon'dan Düşürölen Uçak Açıklaması", **Cumhuriyet**, 24 Kasım 2015, <https://bit.ly/3n6HuIG> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "President George W. Bush meets with Yasar Yakis, Foreign Minister of Turkey, and Ali Babacan, Minister of State for the Economy of Turkey, in the Oval Office", **The White House**, 14 şubat 2003, <https://bit.ly/3sX2L8y> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "President's Remarks at the United Nations General Assembly", **The White House**, 12 Eylöl 2002, <https://bit.ly/3zCSIrP> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "Putin Pledges Billions, Cheaper Gas To Yanukovych", **RFE/Radio Liberty**, 17 Aralık 2013, <https://bit.ly/3iXIMDj> (Erişim: 19 Eylöl 2020)
- "Putin Türkiye'ye Yaptırımları Onayladı", **Deutsche Welle**, 29 Kasım 2015, <https://p.dw.com/p/1HEDL> (Erişim: 14 Ekim 2020).
- "PYD: 'Özgör Suriye Ordusu ile Kobani için anlaşmadık'", **BBC Türkęe**, 24 Ekim 2014, <https://bbc.in/3gE2p1G> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "Rahip Brunson Serbest Bırakıldı", **NTV**, 12 Ekim 2018, <https://bit.ly/3Bosz0k> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "Readout of the President's Call with President Recep Tayyip Erdogan of Turkey", **The White House Office of the Press Secretary**, 19 Temmuz 2016, <https://bit.ly/2Y8FMfi> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "Russia Bans Iran Missile Delivery", **Al Jazeera**, 22 Eylöl 2010, <https://bit.ly/3k5UZ8h> (Erişim: 19 Eylöl 2020)
- "Russia Carries Out First Air Strikes In Syria", **Al Jazeera**, 30 Eylöl 2015, <https://bit.ly/3gGQzDS> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "Russia Deploys S-400 Air Defense Systems In Far East", **Sputnik International**, 26 Ağustos 2009, <https://bit.ly/3hjIqFz> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "Russia, China Launch 'Historic' Gas Pipeline", **RFE/Radio Liberty**, 2 Aralık 2019, <https://bit.ly/3yWOniF> (Erişim: 19 Eylöl 2020)

"Russia's President Reluctantly Agrees To 16 More Years In Power", **The Economist**, 12 Mart 2020, <https://econ.st/3mpctiq> (Erişim: 19 Eylöl 2020)

"Rusya açıkladı: Türkiye'den yeni S-400 adımı", **Cumhuriyet**, 23 Ağustos 2021, <https://bit.ly/3z0wuyD> (Erişim: 23 Ağustos 2021)

"Savunma Sanayii Başkanı İsmail Demir'den F-35 açıklaması", **Habertürk**, 7 Mayıs 2021, <https://bit.ly/3tzq34q> (Erişim: 7 Mayıs 2021)

"Security Council Approves 'No-Fly Zone' Over Libya, Authorizing 'All Necessary Measures' To Protect Civilians, By Vote Of 10 In Favour With 5 Abstentions", **United Nations Meetings Coverage and Press Releases**, 17 Mart 2011, <https://bit.ly/3k5O8vv> (Erişim: 19 Eylöl 2020);

"SM-65 Atlas", The **CSIS Missile Defense Project**, 2 Ağustos 2021, <https://bit.ly/3mZuofV> (Erişim: 3 Ağustos 2021)

"Statement from the President Regarding the Intermediate-Range Nuclear Forces (INF) Treaty", **The White House**, 1 Şubat 2019, <https://bit.ly/3mrssNf> (Erişim: 19 Eylöl 2020)

"Summary Of Major U.S. Export Enforcement, Economic Espionage, Trade Secret And Embargo-Related Criminal Cases", **Department of Justice**, Haziran 2016, s.10, <https://bit.ly/3gLpsYf> (Erişim: 14 Ekim 2020)

"Suriye'yi Türk 'Fırtına'sı Vurdu!", **Habertürk**, 3 Ekim 2012, <https://bit.ly/2Vfn9Fh> (Erişim: 14 Ekim 2020)

"Taksim Gezi Parkı İlk Kez Bu Kadar Kalabalık Gördü!", **Akşam**, 9 Haziran 2013, <https://bit.ly/3zuTO8C> (Erişim: 14 Ekim 2020)

"Tezkere Meclis'ten Geçti", **Hürriyet**, 20 Mart 2003, <https://bit.ly/3ymgVAT> (Erişim: 14 Ekim 2020)

"The Recession of 2007–2009", **U.S. Bureau Of Labor Statistics**, February 2012, <https://bit.ly/3z4FN1g> (Erişim: 19 Eylöl 2020)

"The U.S. Space Force Mission", **Space Force**, <https://bit.ly/3sS5Iao> (Erişim: 19 Eylöl 2020)

"Timeline of Syrian Chemical Weapons Activity, 2012-2021", **The Arms Control Association**, Mayıs 2021, <https://bit.ly/3mIoAHS> (Erişim: 1 Ağustos 2021)

"Trump Says He Does Not Blame Turkey For S-400 System Purchase", **TRT World**, 27 Temmuz 2019, <https://bit.ly/3jZE881> (Erişim: 14 Ekim 2020)

"Türk yetkililer: ABD'nin Patriot kararından memnunuz ama S-400 almaktan vazgeçmedik", **BBC Türkçe**, 19 Aralık 2018 <https://bbc.in/2VwFyh0> (Erişim: 14 Ekim 2020)

"Turkey Awards Missile System Study To Franco-Italian Group, Turkish Firms", **Reuters**, 5 Ocak 2018, <https://reut.rs/3l6jC57> (Erişim: 14 Ekim 2020)

"Türkiye 2,5 Milyar Dolara S-400 Aldı", **Deutsche Welle**, <https://p.dw.com/p/2q0Tl> (Erişim: 14 Ekim 2020)

"Türkiye Füze Rotayı Değıştirdi", **TRT Haber**, 20 Kasım 2015, <https://bit.ly/38QxRVQ> (Erişim: 14 Ekim 2020)

"Türkiye ile ABD'den 3 aşamalı Münbiç planı", **TRT Haber**, 30 Mayıs 2018, <https://bit.ly/3Dow88q> (Erişim: 14 Ekim 2020)

"Türkiye Suriye Savaş Uçağını Düşürdü", **BBC Türkçe**, 23 Mart 2014, <https://bbc.in/3teIECT> (Erişim: 14 Ekim 2020)

- "U.S. General Told Syria's YPG: 'You Have Got to Change Your Brand'", **Reuters**, 22 Temmuz 2017, <https://reut.rs/3gHJ3bQ> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "U.S. To Work With Turkey On F-35 Parts Until 2022, State Media Citing Pentagon Says", **Reuters**, 1 Temmuz 2020, <https://reut.rs/3k5kxUj> (Erişim: 20 Ekim 2020)
- "Ukraine Crisis: What The 'Russian Soldier' Photos Say", **BBC**, 22 Nisan 2014, <https://bbc.in/37XWkZ6> (Erişim: 19 Eylül 2020)
- "Ukrainian President and Opposition Sign Early Poll Deal", **BBC**, 21 Şubat 2014, <https://bbc.in/2XCUZ87> (Erişim: 19 Eylül 2020)
- "US Urged PKK/PYD to Change Name for Legitimacy", **Anadolu Agency**, 23 Temmuz 2017 <https://bit.ly/3jmuI6u> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "Ve Beklenen Oldu: Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov, Türkiye Ziyaretini İptal Etti", **Diken**, 24 Kasım 2015, <https://bit.ly/3h4kA0B> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "Xi Jinping Holds Talks with President Vladimir Putin of Russia, Stressing to Expand and Deepen Practical Cooperation, Promoting China-Russia Comprehensive Strategic Partnership of Coordination to Higher Level", **Ministry of Foreign Affairs, the People's Republic of China**, 20 Mayıs 2014, <https://bit.ly/3mhCJeE> (Erişim: 19 Eylül 2020)
- "Zeytin Dalı Harekâtı", **Millî Savunma Bakanlığı Kara Kuvvetleri Komutanlığı**, <https://bit.ly/3mE2x4Y> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "Анкаре Надоели Комплексы Вашингтона (Ankare Nadoyeli Kompleksy Vashingtona)", **Газета Коммерсантъ** (Gazeta Kommersant), 11 Nisan 2019, <https://bit.ly/3hnyPOa>
"Ankara Washington'un Komplekslerinden Bıktı", **Kommersant Gazetesi**. (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "Barış Pınarı Harekâtı - 120 saat", **BBC Türkçe**, 18 Ekim 2019 <https://bbc.in/3sTFh47> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "Çavuşoğlu: S-400 İçin Prensipte Anlaştık", **Star**, 28 Nisan 2017, <https://bit.ly/2VCXNBC> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "Countering America's Adversaries Through Sanctions Act. Public Law 115-44", **US Congress**, 2 Ağustos 2017, <https://bit.ly/3klmXwS> (Erişim: 20 Eylül 2020)
- "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Başika Kampı İbadi'nin Talebi Nedeniyle Kuruldu", **Anadolu Ajansı**, 12 Aralık 2015, <https://bit.ly/2XWSk9m> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "Erdoğan: Davos'la Fikirlerimiz Ortak", **Hürriyet**, 05 Şubat 2002, <https://bit.ly/3kt77QR> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "Geneva Press Briefing by Secretary of State Clinton and Foreign Minister Lavrov", **U.S. Mission To International Organizations In Geneva**, 6 Mart 2009, <https://bit.ly/3kbTHII> (Erişim: 19 Eylül 2020)
- "İşte Gizli Zirvedeki Diyaloglar!", **Milliyet**, 13 Ocak 2003, <https://bit.ly/3ynZb8k> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- "Muhalefetten S-400 Alımına Destek", **Voice of America Türkçe**, 13 Temmuz 2019, <https://bit.ly/2VA6yw6> (Erişim: 20 Ekim 2020)
- "New Archival Footage Shows Putin Dancing With George W. Bush", **The Moscow Times**, 14 Ağustos 2020, <https://bit.ly/3j0XSHZ> (Erişim: 19 Eylül 2020)
- "New START Treaty", **U.S. Department of State**, <https://bit.ly/2WduHc2> (Erişim: 19 Eylül 2020)

- “Nike Ajax: How The First Surface-To-Air Missile Changed Warfare Forever”, Airforce Technology, 14 Ekim 2013, <https://bit.ly/2WH1FS6> (Erişim: 3 şubat 2021)
- “Pompeo Çavuşoğlu’yla Yaptırımları Görüştü”, **Voice of America Türkçe**, 18 Aralık 2020 <https://bit.ly/398HBLe> (Erişim: 26 Temmuz 2021)
- “Reyhanlı Saldırısının Faili Yakalandı”, **TRT Haber**, 12 Eylül 2018, <https://bit.ly/3sVK3hh> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- “**Russia Fired 25 Ballistic Missiles At Georgia**”, Georgian Journal, 25 Kasım 2010, <https://bit.ly/3jzuN6V> (Erişim: 3 şubat 2021)
- “**şüpheli Gemide Füze Rampası**”, Milliyet, 16 Haziran 1998, <https://bit.ly/3n1nRS1> (Erişim: 9 Ağustos 2021)
- “**Suriye, Türk Uçağını Düşürdü**”, Al Jazeera Türk, 23 Haziran 2012, <https://bit.ly/3BInMHc> (Erişim: 14 Ekim 2020).
- “Suriye’nin kuzeydoğusuna ilişkin Türkiye-ABD ortak açıklaması”, **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı**, 17 Ekim 2019, <https://bit.ly/3gGl6lo> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- “Terör Örgütü IşİD’in Türkiye’ye Yönelik Gerçekleştirdiği Saldırıları”, **Habertürk**, 11 Temmuz 2016, <https://bit.ly/3gDq3en> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- “**The Paris Agreement**”, United Nations Framework Convention on Climate Change, <https://bit.ly/3svbT3Z> (Erişim: 7 Nisan 2021)
- “The Phased Adaptive Approach For Missile Defense Of Europe”, **Missile Defense Agency**, 17 Eylül 2009, <https://bit.ly/3AU5MsS> (Erişim: 19 Eylül 2020)
- “Treasury Designates U.S. and Chinese Companies Supporting Iranian Missile Proliferation”, US Department of the Treasury, 13 Haziran 2006, <https://bit.ly/3BXjueT> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- “Trump Döneminde Türkiye Ekonomisinin Dönüm Noktaları”, **Bloomberg HT**, 3 Kasım 2020, <https://bit.ly/3nA7tsd> (Erişim: 26 Temmuz 2021)
- “Trump’tan Erdoğan’a Mektup: Aptallık Etme, Gel Anlaşalım, Seni Sonra Arayacağım”, **BBC Türkçe**, 17 Ekim 2019, <https://bbc.in/3zsmSO5> (Erişim: 14 Ekim 2020).
- “Türkiye–Rusya Federasyonu Arasında Mutabakat Muhtırası”, **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı**, 22 Ekim 2019, <https://bit.ly/3sZr5GD> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- “Türkiye’nin Yeni Füzeleri Hazırlanıyor”, **TRT Haber**, 22 Mayıs 2021, <https://bit.ly/3kYWKVh> (Erişim: 23 Mayıs 2021)
- “Türkiye’nin Deaş ile Mücadelesi” **Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı**, Temmuz 2017, s. 16 <https://bit.ly/3zt9Z6q> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- “Türkiye’nin Kobani’ye Geçişle İlgili Önceliği, Özgür Suriye Ordusu ve Peşmergedir”, **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı**, 24 Ekim 2014, <https://bit.ly/3mBVYQq> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- “Türkiye’nin Uzun Menzilli Bölge Hava ve Füze Savunma Sistemi”, **M5 Dergi**, 17 Temmuz 2019, <https://bit.ly/38PFRQP> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- “U.S. Foreign Aid by Country – Ukraine”, **United States Agency for International Development**, <https://bit.ly/2UvEI3A> (Erişim: 17 Ağustos 2021)
- “United States European Phased Adaptive Approach (EPAA) And NATO Missile Defense”, Fact Sheet by Bureau Of Arms Control, Verification, And Compliance, **U.S. Department of State**, 03 Mayıs 2011 <https://bit.ly/3suyPjI> (Erişim: 19 Eylül 2020)

“United States of America v Mehmet Hakan Atilla”, **Southern District of New York**, <https://bit.ly/3mIF9mJ> (Erişim: 14 Ekim 2020)

“Zeytin Dalı Harekâtı” **T.C. Millî Savunma Bakanlığı Genel Kurmay Başkanlığı**, 08 Mart 2018, <https://bit.ly/3gHf8R5> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Abby Budiman, "Key Findings About U.S. Immigrants", 20 Ağustos 2020, **PEW Research**, <https://pewrsr.ch/37YiPNG> (Erişim: 19 Eylül 2020).

ABD'nin Türkiye hakkında yayımladığı insan hakları ve özgürlükler raporları için Bkz: “İnsan Hakları”, ABD'nin Türkiye'deki Büyükelçiliği ve Konsoloslukları, <https://bit.ly/2WALhTi> (Erişim: 30 Ağustos 2021).

Ahmet Davutoglu, “**Turkey’s Zero-Problems Foreign Policy**,” Foreign Policy, 20 Mayıs 2010, <https://bit.ly/3BMEIfJ> (Erişim: 14 Ekim 2020).

Ahmet Davutoglu, “**Zero Problems in a New Era**,” Foreign Policy, 21 Mart 2013, <https://bit.ly/3BGUGBx> (Erişim: 14 Ekim 2020).

Alan Yuhas and Raya Jalabi, "Ukraine Crisis: Why Russia Sees Crimea As Its Naval Stronghold", **The Guardian**, 7 Mart 2014 <https://bit.ly/3gb0Ub1> (Erişim: 19 Eylül 2020)

Ali Kemal Akan, "Başbakan Yardımcısı Kurtulmuş: Türkiye'nin Beka Meselesidir", **Anadolu Ajansı**, 06 Ocak 2017, <https://bit.ly/3Bjlkqg> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Ali Topchi, "Why is Turkey Buying the Russian S-400 Missile Defence System?", **TRT World**, 18 Ağustos 2017, <https://bit.ly/3Eb94dB> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Ali Watkins, "Top General Confirms End To Secret U.S. Program In Syria", **Politico**, 21 Temmuz 2017 <https://politi.co/3DuBiQ6> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Alison Smale, "Just Like His Power, Ukrainian Ex-Leader Vanishes Into Thin Air", **The New York Times**, 24 Şubat 2014, <https://nyti.ms/3gcBDNA> (Erişim: 19 Eylül 2020)

Amanda Macias, "Trump Vetoes Colossal \$740 Billion Defense Bill, Breaking With Republican-Led Senate," **CNBC**, 24 Aralık 2020, <https://cnb.cx/3tAMruc> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

Anatoly Diakov, Eugene Miasnikov, Timur Kadyshev, "Nuclear Reductions After New START: Obstacles And Opportunities", **Arms Control Today**, Mayıs 2011, ss. 18-20, <https://bit.ly/384inx3> (Erişim: 19 Eylül 2020)

Andrea Shalal, Timothy Gardner ve Steve Holland, "U.S. waives sanctions on Nord Stream 2 as Biden seeks to mend Europe ties", Reuters, 19 Mayıs 2021, <https://reut.rs/3ht82jI> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

Andrew Clark, “Dmitry Medvedev Picks Silicon Valley's Brains”, **The Guardian**, 23 Haziran 2010, <https://bit.ly/3iY6DT8> (Erişim: 19.09.2020)

Andrew Marantz, "The Man Behind Trump’s Facebook Juggernaut", **The New Yorker**, 2 Mart 2020, <https://bit.ly/3gdMBCf> (Erişim: 19 Eylül 2020) Trump kendisi de vermek istediği mesajları aktif olarak kullandığı sosyal medya platformu Twitter ve Facebook üzerinden yapıyordu.

Asif Siddiqi, "**Documenting the Soviet ICBM Program**", Wilson Center, 4 Ekim 2017, <https://bit.ly/2YhUmRD>

Aybüke İnal, "Millî Savunma Bakanı Akar İle ABD'li Mevkidaşı Güvenli Bölge'yi Görüştü", **Anadolu Ajansı**, 3 Ekim 2019 <https://bit.ly/3kyHHBh> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Aylin Sırıklı, Barış Kılıç, "17-25 Aralık'tan 15 Temmuz'a FETÖ", **Anadolu Ajansı**, 14 Temmuz 2017, <https://bit.ly/3gEWWHB> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Ayşe Küçük ve Fuat Aksu, "Musul Rehineler Krizinde Türkiye'nin Kriz Yönetimi", **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, Cilt 6, Sayı 1, 2019, s. 27 <https://bit.ly/3zuZzmT> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Ayşe Sözen Usluer, "The July 15 Failed Coup Attempt and Its Implications for Turkish Foreign Policy", **Bilig**, Güz, Sayı 79, 2016, s. 29 <https://bit.ly/3mJnc7S> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Barbara Leonard, Adam Klasfeld, "Banker's Lawyers Swing at Star Witness in Iran Sanctions Case", **Courthouse News Service**, 4 Aralık 2017, <https://bit.ly/38kR5mo> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Basın Açıklamaları, **Millî Savunma Bakanlığı**, 17 Kasım 2015, <https://bit.ly/3heEeaq> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Benjamin S. Lambeth, "Operation Allied Force: Lessons for the Future", Rand Corporation, **Research Brief 2001**, <https://bit.ly/3kP8MAg> (Erişim: 3 Şubat 2021).

Benjamin Weiser, Maggie Haberman, "Turk in Iran Sanctions Case Adds Rudy Giuliani to Legal Team", **The New York Times**, 27 Mart 2017, <https://nyti.ms/3mJYO5K> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Betül Usta, "Operasyonlara Yerli Savunma Sanayii Damgası", **Sabah**, 17 Şubat 2021, <https://bit.ly/3h7vKBR> (Erişim: 23 Mayıs 2021)

Betül Yürük, "ABD'de İran Yaptırımlarını Delmek'le Suçlanan Halk Bankası'na Dava", **Anadolu Ajansı**, 16 Ekim 2019, <https://bit.ly/3BeTpb4>

Bülent Çulcuoğlu, "Fırat Kalkanı Harekatı ile Bölgenin Kaderi Değişti", **TRT Haber**, 29 Mart 2021, <https://bit.ly/3DqlT3w> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Çağrı Özdemir, "Beş Soruda S-400 Alım Süreci", **Deutsche Welle**, 06 Nisan 2018, <https://p.dw.com/p/2vanI> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Can Kamiloğlu, "Hakan Atilla Türkiye'ye Geri Döndü", **VOA Türkçe**, 23 Temmuz 2019 <https://bit.ly/2UWd1kD> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Can Kamiloğlu, "Halkbank: 'ABD'nin Bankayı Yargılama Yetkisi Yok'", **VOA Türkçe**, 18 Mart 2021, <https://bit.ly/3Bopldc> (Erişim: 18 Mart 2021)

Can Kamiloğlu, "Preet Bharara 'Kovuldu'", **VOA Türkçe**, 11 Mart 2017, <https://bit.ly/3mJzOM0> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Can Latif, "12 Ekim 2004 Nüfus Sayımı Öncesinde Irak", **TASAM**, 9 Ekim 2004, <https://bit.ly/3DiRBQ2> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Carl Bildt, "Europe, Stand Up For Erdoğan", Politico, 2 Ağustos 2016 <https://politi.co/3yqwzvj> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Catherine Herridge ve Pamela Browne, "Romanian Hacker Guccifer: I Breached Clinton Server, 'It Was Easy'", **Fox News**, 4 Mayıs 2016, <https://fxn.ws/3ye3q6j> (Erişim: 19 Eylül 2020) Marcel

Cengizhan Çatal, "10 Yıl Sonra Teslim", **Hürriyet**, 1 Şubat 2014, <https://bit.ly/3hbu3mM> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Christian Vogg, "Amerikan Askerine Mahkûmiyet Kararı", **Deutsche Welle**, 11 Eylül 2004, <https://bit.ly/3gDQAsk> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Christopher Woody, "Turkey Has Agreed To Buy Russia's Advanced Missile-Defense System, Leaving NATO Wondering What's Next", **Insider**, 17 Temmuz 2017, <https://bit.ly/3nj2ZWF> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Cihat Arpacık, "Musul'da Halk Mehmetçik Diyor", **Yeni Şafak**, 20 Ekim 2016 <https://bit.ly/3mBZydk> (Erişim: 14.10.2020)

Courtney Ranson, "Pakistan And The Northern Distribution Network", **Carnegie Endowment For International Peace** ve **Al Farabi News**, 3 Mayıs 2012, <https://bit.ly/3y3lct5> (Erişim: 19 Eylül 2020)

Dan De Luce, Paul McLeary, "Trump's Promises to Defeat ISIS 'Quickly' Run Into Syria Buzzsaw", **Foreign Policy**, 3 Mart 2017, <https://bit.ly/3ggBdWz> (Erişim: 19 Eylül 2020)

Daniel L. Haulman, "Crisis in Iraq: Operation Provide Comfort", **US Department of Defense**, <https://bit.ly/3mHVQPa> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Daryl Kimball, "START I at a Glance", **The Arms Control Association**, Şubat 2019, <https://bit.ly/3k91yqz> (Erişim: 19 Eylül 2020)

David E. Sanger, "Before and After Bush and Putin's Banter, No Agreement on Missile Defense", **The New York Times**, 16 Kasım 2001 <https://nyti.ms/3z1uDdS> (Erişim: 10 Ağustos 2021)

Didem Özel Tümer, "Milli Füze Savunma Sistemi '5-10 Yıl Sonra'", **Al Jazeera Türk**, 7 Ocak 2016, <https://bit.ly/3haKsrJ> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Diego Cupolo, "Turkey's Dangerous Game of 'Hostage Diplomacy'", **The Atlantic**, 6 Mayıs 2018, <https://bit.ly/3hpXCku> (Erişim: 20 Ekim 2020)

Dimitri Trenin, "The Relationship Between the USA and Russia in the Trump Era", **Carnegie Moscow Center**, 14 Mayıs 2019, <https://bit.ly/2WfPhc6> (Erişim: 19 Eylül 2020)

Dion Nissenbaum, Joe Parkinson, "U.S. Giving Military Aid to Kurds in Fight Against Insurgents", **Wall Street Journal**, 11 Ağustos 2014, <https://on.wsj.com/38jxjYq> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Ece Göksedef, "S-400 Hava Savunma Sistemi: Rusya ile Yapılan Anlaşmada Teknoloji Transferi ve Ortak Üretim Garanti Altına Alındı mı?", **BBC Türkçe**, 8 Ağustos 2019, <https://bbc.in/38XJPNF> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Eda Fatma Topçu, "Türkiye-ABD ticaretinde yeni hedef 100 milyar dolar", **Anadolu Ajansı**, 10 Temmuz 2019, <https://bit.ly/3AbZ7Ku> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

Ellen Barry, "Putin Criticizes West For Libya Incursion", **The New York Times**, 26 Nisan 2011 <https://nyti.ms/3xWis0s> (Erişim: 19 Eylül 2020)

Emre Peker, Ayla Albayrak, "Peşmerge Güçleri Türkiye'ye Giriş Yaptı", **Wall Street Journal**, 29 Ekim 2014, <https://on.wsj.com/2Wtfy6S> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Erdal Türkoğlu, Kadir Karakuş, Enes Kaplan, Sarp Özer, Hakan Ceyhan Akdoğan ve Behçet Alkan, "Türkiye'nin Suriye Sınırını İhlal Eden Su 24 Tipi Savaş Uçağı Düşürüldü", **Anadolu Ajansı**, 24 Kasım 2015, <https://bit.ly/3zNhG7M> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Eric Bradner, Pamela Brown ve Evan Perez, "FBI Clears Clinton -- Again", **CNN**, 7 Kasım 2016, <https://cnn.it/2WfnSae> (Erişim: 19 Eylül 2020)

Eric Schmitt, "Obama Administration Considers Arming Syrian Kurds Against ISIS", **New York Times**, 21 Eylül 2016 <https://nyti.ms/3BgmByc> (Erişim: 14 Ekim 2020)

European Commission, "US Draft Bill on Russia Sanctions: European Commission Ready to Act to Protect European Interests", European Commission Daily News, 26 Temmuz 2017, <https://bit.ly/3myXfaI> (Erişim: 20 Eylül 2020)

Faiza Patel, "Ending the 'National Security' Excuse for Racial and Religious Profiling", **Brennan Center for Justice**, 22 Temmuz 2021 <https://bit.ly/3sArtvg> (Erişim: 11 Ağustos 2021)

Faruk Balıkcı ve Ferit Arslan, "Tapuları Siliyorlar", **Hürriyet**, 11 Nisan 2003, <https://bit.ly/3sWejsI> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Fuat Aksu, "1997 S-300 Füzelerinin Kıbrıs'a Yerleştirilmesi Bunalımı", **Türk-Yunan İlişkileri Forumu**, 18 Nisan 2018, <https://bit.ly/3n2tAXG> (Erişim: 9 Ağustos 2021)

Glenn Kessler, "President Obama And The 'Red Line' On Syria's Chemical Weapons", **The Washington Post**, 6 Eylül 2013 <https://wapo.st/3BromJj> (Erişim: 1 Ağustos 2021)

Goksel Yıldırım, "Turkey Hires Top US Law Firm On F-35 Jet Issue", **Anadolu Agency**, 20 Şubat 2021, <https://bit.ly/3no4GCh> Dosyaya ulaşmak için: <https://efile.fara.gov/docs/1750-Exhibit-AB-20210216-35.pdf>

Göksel Yıldırım, "Savunma Sanayii Müsteşarlığı Cumhurbaşkanlığına Bağlandı", **Anadolu Ajansı**, 24 Aralık 2017, <https://bit.ly/3n9IdbJ> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Hasan Kolukisa, "Sungur'da PorSav Hava Savunma Füzeleri Görüldü", **DefenceTurk**, 30 Ağustos 2020, <https://bit.ly/2WZmGrK> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Hilal Köylü, "Tezkere meclisten geçti", **Deutsche Welle Türkçe**, 3 Eylül 2015 <https://bit.ly/2WvYBs7> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Hisar-A Otonom Alçak İrtifa Hava Savunma Füze Sistemi, **Aselsan**, Nisan 2017, s. 2. <https://bit.ly/3n4HjNT> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Hisar-O Orta İrtifa Hava Savunma Füze Sistemi, **Aselsan**, Nisan 2017, s. 2. <https://bit.ly/3haywpY> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Hüseyin Alkan, "Yunanistan'dan Savaş Tehdidi", **Hürriyet**, 5 Eylül 1997, <https://bit.ly/3gZgrLa> (Erişim: 9 Ağustos 2021)

Ian Millhiser, "The Embarrassing Epilogue To The Media's Obsession With Hillary Clinton's Emails", **Vox**, 22 Ekim 2019, <https://bit.ly/3jeqDBm> (Erişim: 19 Eylül 2020)

Ian Traynor ve Oksana Grytsenko, "Ukraine Suspends Talks on EU Trade Pact as Putin Wins Tug of War", **The Guardian**, 21 Kasım 2013, <https://bit.ly/3mhGMrE> (Erişim: 19 Eylül 2020)

İdil Bilgiç Alpaslan, **Suriye Krizi Türkiye Ekonomisini Nasıl Etkiler**, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, ss. 2-12, <https://bit.ly/3k6lhXS> (Erişim: 14 Haziran 2021)

Idrees Ali ve Phil Stewart, "U.S. Removing Turkey From F-35 Program After Its Russian Missile Defense Purchase", **Reuters**, 17 Temmuz 2019, <https://reut.rs/3C4AZKr> (Erişim: 20 Ekim 2020)

İlkay Güder ve Ali Kemal Akan, "'Zeytin Dalı Harekatı'yla İlgili 10 Soruya 10 Cevap", **Anadolu Ajansı**, 26 Ocak 2018 <https://bit.ly/3BnnuVO> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Inder Singh Bisht, "Italy and UK to Refurbish 1,000 Aster Missiles", **Defense Post**, 14 Temmuz 2021, <https://bit.ly/3k272EH> (Erişim: 14 Ekim 2020)

İrem Köker, "Reza Zarrab: Dava Nasıl Siyasi Meseleye Dönüştü?", **BBC Türkçe**, 18 Mayıs 2017, <https://bbc.in/2WCZn6X> (Erişim: 14 Ekim 2020)

İrem Köker, "Zeytin Dalı Harekatı Öncesi Afrin'den Türkiye'ye Kaç Saldırı Düzenlendi?", **BBC Türkçe**, 21 Mart 2018 <https://bbc.in/3yo9skP> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Ivan Gutterman ve Wojtek Grojec, "A Timeline Of All Russia-Related Sanctions", **RFE/Radio Liberty**, 19 Eylül 2018, <https://bit.ly/3yWG32m> (Erişim: 19 Eylül 2020)

James Jay Carafano, "Obama's 'Lead From Behind' Strategy Has US In Full Retreat", **The Heritage Foundation**, 6 Şubat 2015, <https://herit.ag/3gIYdO1> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Jamila Trindle, "The Magnitsky Flip-Flop", **Foreign Policy**, 15 Mayıs 2014, <https://bit.ly/2WaOpOI> (Erişim: 19 Eylül 2020)

Jim Tankersley, Ana Swanson and Matt Phillips, "Trump Hits Turkey When It's Down, Doubling Tariffs", **New York Times**, 10 Ağustos 2018, <https://nyti.ms/2XhJOlb> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

Joe Gould ve Valerie Insinna, "US Lawmaker Wants to Block F-35 Sales to Turkey over Embassy Brawl", **Defense News**, 7 Temmuz 2017, <https://bit.ly/3hs31Yp> (Erişim: 20 Ekim 2020)

John Currie, "NATO's Humanitarian Intervention in Kosovo: Making or Breaking International Law?", Cambridge University Online Press, 9 Mart 2016, <https://bit.ly/3gXb7Ij> (Erişim: 3 Şubat 2021)

Jonathan Marcus, "Russia S-400 Syria missile deployment sends robust signal", 1 Aralık 2015, <https://bbc.in/3l9Sa6H> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Justin Worland, "Donald Trump Called Climate Change A Hoax. Now He's Awkwardly Boasting About Fighting It", **Time**, 8 Temmuz 2019 <https://bit.ly/3z3APC4> (Erişim: 19 Eylül 2020)

Kasim İleri, "US Defense Chief Admits PYD, YPG, PKK Link", **Anadolu Agency**, 28 Nisan 2016, <https://bit.ly/3yo67SP> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Kasim İleri, "Demokratik Bir Ülke Bir Terör Örgütünü Nasıl Destekledi?", **Anadolu Ajansı**, 7 Ocak 2019, <https://bit.ly/2WvX2KL> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Katie Davies, Daria Litvinova ve Jim Kovpak, "Flamboyant Russian Nationalist Throws Party In Parliament To Celebrate Trump Victory", **The Moscow Times**, 9 Kasım 2016, <https://bit.ly/3ycc7y3> (Erişim: 19 Eylül 2020)

Kenan Şener, "Türkiye Çin Füzesi Almaktan Vazgeçti", **CNN Türk**, 15 Kasım 2015, <https://bit.ly/2X7D3Cs> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Kingston Reif, "The European Phased Adaptive Approach At A Glance", **Arms Control Association**, Ocak 2019, <https://bit.ly/381aDMx> (Erişim: 19 Eylül 2020)

Kingston Reif, "Trump to Withdraw U.S. From INF Treaty", **Arms Control Association**, Kasım 2018, <https://bit.ly/389xPLi> (Erişim: 19 Eylül 2020)

Krishnadev Calamur, "Was Obama Too Soft On Russia?", **The Atlantic**, 15 Şubat 2017, <https://bit.ly/3minBho> (Erişim: 19 Eylül 2020)

Lara Seligman, Pentagon Chief to Suspend Turkey's F-35 Pilot Training, **Foreign Policy**, 7 Haziran 2019, <https://bit.ly/3935XX2> (Erişim: 20 Ekim 2020)

Lionel Beehner, "The Baker-Hamilton Commission (aka Iraq Study Group)", Council on Foreign Relations, 6 Aralık 2006, <https://on.cfr.org/3mHWmgq> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Louis Charbonneau, "Russia: Yanukovich Asked Putin to Use Force to Save Ukraine", **Reuters**, 4 Mart 2014, <https://reut.rs/2VVCa7N> (Erişim: 19 Eylül 2020)

- Lucinda Shen, "Here's How Rich You'd Be If You Stayed in the Stock Market at Lehman's Collapse", **Fortune**, 15 Eylül 2017 <https://bit.ly/3iXegt8> (Erişim: 19 Eylül 2020)
- Margot Light "Russian-American Relations under George W. Bush and Vladimir Putin." **Irish Studies in International Affairs**, Sayı 19, Yıl 2008, ss. 25-32. <https://bit.ly/3B1A21P> (Erişim: 10 Ağustos 2021)
- Mark Landler ve Eric Lichtblau, "F.B.I. Director James Comey Recommends No Charges For Hillary Clinton On Email", **The New York Times**, 5 Temmuz 2016, <https://nyti.ms/3yvj5QR> (Erişim: 19 Eylül 2020)
- Mark Mazzetti, Adam Goldman ve Michael S. Schmidt, "Behind the Sudden Death of a \$1 Billion Secret C.I.A. War in Syria", **The New York Times**, 2 Ağustos 2017 <https://nyti.ms/3kCWvPz> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- Mark Najarian, Mike Eckel, "U.S. Sanctions 52 People For Abuses Related Yo Global Magnitsky Act", **Radio Free Europe/Radio Liberty**, 21 Aralık 2017 <https://bit.ly/3k5OGBz> (Erişim: 19 Eylül 2020)
- Mehmet Acet, "15 Temmuz'u Fonlayan Körfez Ülkesi", **Yeni Şafak**, 12 Haziran 2017, <https://bit.ly/3BmF0d0> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- Mehmet Arda Mevlutoğlu, "Yüksek İrtifa, Uzun Menzil, Karışık Kafalar - III: Türkiye Nike Hercules'ü Seçti", **Siyah Gri Beyaz**, 20 Kasım 2015, <https://bit.ly/2X0oG2z> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- Mehmet Sümer, "Büyükelçilik Konutu Önündeki Kavgaya Karışan İki Türk'e 12 Ay 1 Gün Hapis Cezası", **Voice of America Türkçe**, 5 Nisan 2018, <https://bit.ly/3lh0G3H> (Erişim: 20 Ekim 2020)
- Merve Seren, "S-400 Yaptırımları ve Türkiye'nin Farkındalığı", **Anadolu Ajansı**, 29 Temmuz 2019, <https://bit.ly/3tp3sYt> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- Metehan Demir, "Tüzmen'den Bağdat'ta 350 Kişilik 'Son Tango'", **Hürriyet**, 09 Ocak 2003, <https://bit.ly/3BhVWBh> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- Michael Crowley, Julia Ioffe, "Why Putin Hates Hillary", **Politico**, 25 Temmuz 2016, <https://politi.co/3mf9IAr> (Erişim: 19 Eylül 2020)
- Michael Gordon, "Kerry Takes Offer of Aid to Ukraine and Pushes Back at Russian Claims", **The New York Times**, 04 Mart 2014, <https://nyti.ms/3xUTC12> (Erişim: 19 Eylül 2020)
- Michael Hernandez, "Trump Threatens Turkey With Sanctions Over Brunson", **Anadolu Agency**, 27 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2Xhx11P> (Erişim: 14 Haziran 2021)
- Michael Kofman, "The August War, Ten Years On: A Retrospective on The Russo-Georgian War", **War On The Rocks**, 17 Ağustos 2018, <https://bit.ly/3z32UcG> (Erişim: 19 Eylül 2020)
- Michael S. Schmidt, "Hillary Clinton Used Personal Email Account At State Dept., Possibly Breaking Rules", **The New York Times**, 2 Mart 2015, <https://nyti.ms/2UHAE0b> (Erişim: 19 Eylül 2020)
- Mike Stone ve Andrea Shalal, "U.S. State Department in talks with Turkey to sell Patriot system", **Reuters**, 16 Temmuz 2018, <https://reut.rs/3l7iMF6> (Erişim: 14 Ekim 2020)
- Mike Stone ve Humeyra Pamuk, "U.S. Halts F-35 Equipment to Turkey, Protests its Plans to Buy from Russia", **Reuters**, 1 Nisan 2019, <https://reut.rs/3k64t4x> (Erişim: 20 Ekim 2020)

Missile Defense Project, "S-400 Triumph," Missile Threat, **Center for Strategic and International Studies**, 6 Temmuz 2021, <https://bit.ly/3DZCsUI> (Erişim: 30 Ağustos 2021)

Mitch Prothero, "Turkey Is Engaging In Hostage Diplomacy With The US, Officials", **BuzzFeed**, 18 Ağustos 2017, <https://bit.ly/3A69ijU> (Erişim: 20 Ekim 2020)

Mohamad Misto, Ethem Emre Özcan, "Suriye'de Esed Rejimi Ile Terör Örgütü YPG/PKK Çatıştı", **Anadolu Ajansı**, 21 Nisan 2021 <https://bit.ly/2WyfS48> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Muhammed Bilal Kenasari, Hakan Çopur, Barış Seçkin, "Dışişleri Bakanlığı: Münbiç İçin Yol Haritası Onaylandı", **Anadolu Ajansı**, 4 Haziran 2018, <https://bit.ly/3mDQpkx> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Muhammed Enes Can, Kübra Kara, "17-25 Aralık: FETÖ'nün 'Yargısal Darbe' Girişimi", **Anadolu Ajansı**, 17 Aralık 2020 <https://bit.ly/3BhV5QU> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Muhammed Enes Can, Kübra Kara, "17-25 Aralık: FETÖ'nün 'Yargısal Darbe' Girişimi", **Anadolu Ajansı**, 17 Aralık 2020, <https://bit.ly/3mJhd2L> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Murat Birinci, "Türkiye Ile ABD Ticaret Hacmini 5 Katına Çıkarmayı Hedefliyor", **Anadolu Ajansı**, 27 Eylül 2019, <https://bit.ly/3Ei8Cu4> (Erişim: 14 Haziran 2021)

Murat Yetkin, "Bir Krizin Perde Arkası 5", **Radikal**, 13 Haziran 2003, <https://bit.ly/3yrXkzk> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Nate Rawlings, "Crimea Lawmakers Declare Independence", **Time**, 17 Mart 2014, <https://bit.ly/3svW1Or> (Erişim: 19 Eylül 2020)

Nate Schenckan, "Turkey's New Foreign Policy Is Hostage-Taking", **Foreign Policy**, 2 Mart 2018, <https://bit.ly/3A73wi2> (Erişim: 20 Ekim 2020)

Neil Buckley ve Roman Olearchyk, "Eastern Europe: Which Way to Turn?", **The Financial Times**, 11 Kasım 2013, <https://on.ft.com/37ZefyG> (Erişim: 19 Eylül 2020)

Nicholas Watt, "Libya No-Fly Zone Plan Creates Divisions Between Britain And US", **The Guardian**, 16 Mart 2011, <https://bit.ly/3iZPW9S> (Erişim: 19 Eylül 2020)

Nick Paton Walsh ve Susanna Capelouto, "Ukrainian Protesters Get Visit From Sen. John McCain", **CNN**, 15 Aralık 2013, <https://cnn.it/383Apzv> (Erişim: 19 Eylül 2020)

No: 365, 17 Aralık 2019, ABD Kongresi'nde Kabul Edilen 2020 Ulusal Savunma Yetki Yasası Taslağı Hk., **TC Dışişleri Bakanlığı**, <https://bit.ly/3z7OQxA> (Erişim: 20 Ekim 2020)

Okan Müderrisoğlu ve Hüseyin Özalp, "Irak'a İlk Bomba Düştüğünde 8.5 Milyar \$ Hesaba Gececek", **Sabah**, 27 Şubat 2003, <https://bit.ly/3mECScd> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Oksana Grytsenko, "Ukrainian Protesters Flood Kiev after President Pulls out of EU Deal", **The Guardian**, 24 Kasım 2013, <https://bit.ly/3giFA3f> (Erişim: 19 Eylül 2020)

Oktay Yıldırım, "Rus Uçağını Vurduk", **Yeni Şafak**, 25 Kasım 2015, <https://bit.ly/3jNF5R4> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Oytun Orhan, "Suriye'de Demokrasi mi İç Savaş mı?: Toplumsal - Siyasal Yapı, Değişim Senaryoları ve Türkiye", **ORSAM**, Cilt 3, Sayı 29, Mayıs 2011, s. 11.

Paul Roderick Gregory, "Putin's 'Human Rights Council' Accidentally Posts Real Crimean Election Results", **Forbes**, 5 Mayıs 2014, <https://bit.ly/3AQsBOe> (Erişim: 19 Eylül 2020)

Peter Baker, "An Embassy In Jerusalem? Trump Promises, But So Did Predecessors", **The New York Times**, 18 Kasım 2016, <https://nyti.ms/3mh59p7> (Erişim: 19 Eylül 2020)

Peter Baker, "Obama Resets Ties To Russia, But Work Remains", **The New York Times**, 7 Ağustos 2009, <https://nyti.ms/3B0kdf9> (Erişim: 19 Eylül 2020)

Phil Stewart, Tuvan Gumrukcu "İraqi PM Declines Turkish Offer To Help In Mosul Battle", **Reuters**, 22 Ekim 2016 <https://reut.rs/3yrQ8U3> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Philip H. Gordon, "The Crisis in the Alliance", The Brookings Institution, 24 Şubat 2003, <https://brook.gs/2UWnFIg> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Philipp C. Bleek, "Russia Approves Topol-M; Warns Missile Could Defeat U.S. Defense", Arms Control Association, Haziran 2000, <https://bit.ly/3n2cERd> (Erişim: 3 Şubat 2021)

Rachel Weiner ve Spencer S. Hsu, "Hacker Known As Guccifer Sentenced To 52 Months In Prison", **The Washington Post**, 1 Eylül 2016, <https://wapo.st/3ybl0Yz> (Erişim: 19 Eylül 2020)

Ragıp Soylu, "US-led coalition to form 30,000-strong SDF border army", **Daily Sabah**, 14 Ocak 2018 <https://bit.ly/3jlh7fz> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Ragıp Soylu, "Russia Won't Object if Turkey does not Activate S-400s", **Middle East Eye**, 3 Haziran 2020, <https://bit.ly/395MQvq> (Erişim: 14 Haziran 2021)

Razi Canikligil, "Mektubu Trump'a takdim ettim", **Hürriyet**, 14 Kasım 2019, <https://bit.ly/2WDhwS7> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Rebecca Collard, "The Enemy of My Enemy: Iran Arms Kurds in Fight Against ISIS", **Time**, 27 Ağustos 2014 <https://bit.ly/3BinWEX> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Robert Coalson, "Putin, Biden Spar As Moscow Pushes Ahead On Crimea", **RFE/Radio Liberty**, 18 Mart 2014, <https://bit.ly/3gbt05V> (Erişim: 19 Eylül 2020)

Robert Levinson, "Lockheed's F-35 Has a Turkey Problem", **Bloomberg**, 5 Ekim 2018, <https://bloom.bg/3k1ppJY> (Erişim: 20 Ekim 2020)

Ronald Reagan, "It Was 'Star Wars' Muscle That Wrestled Arms Race to a Halt", Los Angeles Times, 31 Temmuz 1991, <https://lat.ms/3BoR3GC> (Erişim: 3 Şubat 2021)

S-400 Uzun Menzilli Bölge Hava ve Füze Savunma Sisteminin İntikali, **Milli Savunma Bakanlığı**, 12 Temmuz 2019, <https://bit.ly/3jZxdvB> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Şaban Sevinç, "92 Milyar Dolar Hayal", **Hürriyet**, 22 Şubat 2003, <https://bit.ly/3jkDWAa> (14 Ekim 2020)

Said Aminov, "Analysis: Georgia's Air Defence in the August War", Defence Web, 21 Ekim 2008, <https://bit.ly/2YdZ4Qi> (Erişim: 3 Şubat 2021)

SAMP/T, **Eurosam**, Ağustos 2020, <https://bit.ly/3BWkMH3> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Sarp Özer ve Sinan Uslu, "TSK'nın Pilot Açığı Kapatılıyor", **Anadolu Ajansı**, 1 Temmuz 2018, <https://bit.ly/3txz2Ds> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Satha Atılan Orta Menzilli Mühimmat (SOM), **TÜBİTAK Savunma Sanayii Araştırma ve Geliştirme Enstitüsü**, <https://bit.ly/3n57Iex> (Erişim: 23 Mayıs 2021)

Saygı Öztürk, "Öyle Bir Emir Asla Verilmedi", **Sözcü**, 7 Temmuz 2020, <https://bit.ly/3kAKg65> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Scott Neuman, "Declined: Visa, MasterCard Freeze Out Targeted Russian Banks", **NPR**, 21 Mart 2014, <https://n.pr/3k8ma2b> (Erişim: 19 Eylül 2020)

Sedat Ergin, "Özel Tim Özrü", **Hürriyet**, 30 Nisan 2003, <https://bit.ly/3gFQbW4> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Sedat Ergin, "Rahip Brunson Krizinin Bıraktığı İzler", **Hürriyet**, 27 Kasım 2018, <https://bit.ly/3kxsznP> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Sedat Ergin, "S-400'lerde Ortak Üretim Ve Teknoloji Transferi", **Hürriyet**, 7 Ağustos 2019, <https://bit.ly/3zYV0kY> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Selcan Hacaoglu ve Firat Kozok, "Turkey Signals to U.S. It's Ready to Compromise on S-400s", **Bloomberg**, 9 Şubat 2021, <https://bloom.bg/2Xms2gT> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

Selcan Hacaoglu, "Turkey Chooses Russia Over NATO for Missile Defense", **Bloomberg**, 13 Temmuz 2017, <https://bloom.bg/3lb08fP> (Erişim: 14 Ekim 2020).

Selcan Hacaoglu, "Turkey Pushes Macron to Allow Purchase of Missile System", **Bloomberg**, 25 Eylül 2020, <https://bloom.bg/3BSKegH> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Selen Temizer, Ömer Koparan, Mehmet Toktaş, Sarp Özer, Ferdi Türkten, Mehmet Tosun, "TSK Ve ABD Mınbiç'te Ortak Devriyeye Başladı", **Anadolu Ajansı**, 01 Kasım 2018, <https://bit.ly/3DvkHMq> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Serife Cetin, "NATO Head: Turkey Plan To Buy S-400 'National Decision'", **Anadolu Agency**, 13 Mart 2018, <https://bit.ly/3ls5nbc> (Erişim: 14 Haziran 2021)

Sertaç Aksan, "Türkiye'nin Hava Savunma Şemsiyesine Milli Dokunuş", TRT Haber, 13 Mayıs 2020, <https://bit.ly/3yORoRa> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Sertaç Eş, S-400'lere Yeni Yazılım," Cumhuriyet, 1 Ocak 2018, <https://bit.ly/2XiSF6h> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Servet Gunerigok, "Trump Signs Into Law 2020 Defense Spending Bill", **Anadolu Agency**, 21 Aralık 2019, <https://bit.ly/3z6yOUE> (Erişim: 20 Ekim 2020)

Seyir Füzesi F-35 Entegrasyonu, **T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı**, <https://bit.ly/3A2h6mw> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Shachar Shohat, "Short-Range Air Defense Is Making A Comeback," Defense News, 18 Eylül 2020, <https://bit.ly/3BsiRKK> (Erişim: 3 Şubat 2021)

Sharon LaFraniere, "Russia's Putin Calls Iraq War A 'Mistake'", **The Washington Post**, 18 Mart 2003 <https://wapo.st/3kbrBgD> (Erişim: 19 Eylül 2020)

Shaun Walker, "Medvedev: The Man Who Kept The Seat Of Power Warm For Putin", **The Independent**, 03 Mayıs 2012, <https://bit.ly/3AUq6Kx> (Erişim: 19 Eylül 2020)

Shaun Walker, Oksana Grytsenko ve Howard Amos, "Ukraine: Pro-Russia Separatists Set for Victory in Eastern Region Referendum", **The Guardian**, 12 Mayıs 2014, <https://bit.ly/3mh56d6> (Erişim: 19 Eylül 2020)

Simon Handler, "The 5×5—The 2010s: A Cyber Decade In Review", Atlantic Council, 28 Ocak 2020 <https://bit.ly/2WPY4G3> (Erişim: 3 Şubat 2021)

Sıtkı Egeli, "Füze Tehdidi ve NATO Füze Kalkanı: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 10, Sayı 40, s. 55.

Stephen Blank, "What Do the Zapad 2013 Exercises Reveal?", **Eurasia Daily Monitor**, 4 Ekim 2013, <https://bit.ly/3k1zdCC> (Erişim: 19 Eylül 2020)

Steven Pifer, "Missile Defense In Europe: Cooperation Or Contention?", **Brookings Arms Control Series**, Paper 8, Mayıs 2012, s. 4, <https://brook.gs/3miC8tq> (Erişim: 19 Eylül 2020)

Steven Pifer, "US-Russia Relations In The Obama Era: From Reset To Refreeze?", **OSCE Yearbook 2014**, s. 112, <https://bit.ly/3stGEpW> (Erişim: 19 Eylül 2020)

Susanna Capelouto, "Russian President Vladimir Putin Warns He'll Retaliate Against NATO Missiles", CNN, 28 Mayıs 2016, <https://cnn.it/2UJxPvE> (Erişim: 19 Eylül 2020)

Tessa Berenson, "Donald Trump Raises Specter of Hillary Clinton Impeachment", **Time**, 2 Kasım 2016, <https://bit.ly/3B6aio5> (Erişim: 19 Eylül 2020)

Thomas Gibbons-Neff, "U.S. Forces in Syria: Building More Outposts, Pulling Up Lawn Chairs", **The New York Times**, 5 Nisan 2018, <https://nyti.ms/3sT9nol> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Timothy Gardner ve Daphne Psalidakis, "U.S. Imposes Sanctions On Russian Vessel Involved With Nord Stream 2 Pipeline", **Reuters**, 19 Ocak 2021, <https://reut.rs/3hvgX3R> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

Tobin Harshaw, "Trump Shouldn't Play Hostage Diplomacy With Turkey", **Bloomberg**, 2 Ağustos 2018, <https://bit.ly/38Zoqnd> (Erişim: 20 Ekim 2020)

Tolga Tanış, "Reza Zarrab ABD'de Tutuklandı", **Hürriyet**, 22 Mart 2016, <https://bit.ly/3BIJOz3> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Tom Parfitt, "Anti-Putin Protesters March Through Moscow", **The Guardian**, 04 Şubat 2012, <https://bit.ly/3meeE8E> (Erişim: 19 Eylül 2020)

Trump's Campaign Promises - Has He Delivered On Them?", **BBC**, 28 Ağustos 2020, <https://bbc.in/37VdypU>

Turan Salcı, "Geçmişten Bugüne F-35 Projesi Ve Türkiye", **Sputnik Türkiye**, 10 Nisan 2021, <https://bit.ly/3C6B40o> (Erişim: 13 Mayıs 2021)

Turkey - Patriot Advanced Capability-3 Guided Missiles, **Defense Security Cooperation Agency**, 9 Eylül 2009, <https://bit.ly/38PUA4v> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Turkey – Patriot Missile System And Related Support And Equipment, **Defense Security Cooperation Agency**, 18 Aralık 2018, <https://bit.ly/3z1OOHC> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Türkiye - Amerika Birleşik Devletleri Siyasi ve Ekonomik İlişkileri, TC Dışişleri Bakanlığı, <https://bit.ly/3C3mKpc> (Erişim: 14 Haziran 2021)

Türkiye Halk Bankası A.Ş., "Özel Durum Açıklaması (Genel)", **Kamuyu Aydınlatma Platformu**, <https://bit.ly/3Du1bj9> (Erişim: 7 Mayıs 2021)

Türkiye, YPG'ye Desteği Kesmesi Koşuluyla ABD'yi Girit Modeli'yle Masaya Çağırıyor", **Cumhuriyet**, 10 Şubat 2021, <https://bit.ly/3htzGgl> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

Tuvan Gumrukcu, "Turkey's Erdogan Says Signatures Signed On Russian Defense System", **Reuters**, 25 Temmuz 2017, <https://reut.rs/3A4iJQL> (Erişim: 14 Ekim 2020)

U.S. Attorney's Office Southern District of New York, "Turkish Banker Arrested For Conspiring to Evade U.S. Sanctions Against Iran and Other Offenses", **Department of Justice**, 28 Mart 2017, <https://bit.ly/3jpBLer> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Uğur Ergan, "100 Dolara Kürt Kimliği", **Hürriyet**, 8 Haziran 2003, <https://bit.ly/3sWeapa> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Uğur Ergan, "S-400'e Milli Yazılım", **Hürriyet**, 15 Eylül 2017, <https://bit.ly/3hoNglb> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Uğur Ergan, Hollanda Çekiyor Sırada Almanya Var", **Hürriyet**, 27 Ağustos 2014, <https://bit.ly/3tiKYZj> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Uzgel, s. 288.

Warren Strobel ve Mariam Karouny, "U.S., Russia Agree On Syria Weapons, Obama Says Force Still Option", **Reuters**, 14 Eylül 2013, <https://reut.rs/3ypDxkd> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Wynn H. Segall, Chiara Klau, Andrew R. Schlossberg, Melissa Schwartz, Alexis G. Guinan ve Cameron Peek, "Turkey: U.S. And EU Sanctions Developments", **Mondaq**, 24 Aralık 2020, <https://bit.ly/2VHGpM2> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

Yıldız Yazıcıoğlu, "'Türkiye Rus Uçağı Düşürdü'", **Voice of America**, 24 Kasım 2015, <https://bit.ly/3th9b2d> (Erişim: 14 Ekim 2020)

Zaid Jilani, "Donald Trump Backs Off Muslim Ban, But It's Already Way More Popular Than He Is", **The Intercept**, 07 Temmuz 2016, <https://bit.ly/3iXpo9o>

Zbigniew Brzezinski, "Putin's Choice", *The Washington Quarterly*, Sayı 31, Yıl 2008, ss. 95-116 <https://bit.ly/3AU4Tk2> (Erişim: 11 Ağustos 2021)

Zeke Miller, "World Leaders Cancel G-8 Summit in Russia After Ukraine Crisis", **Time**, 24 Mart 2014, <https://bit.ly/3gizLmi> (Erişim: 19 Eylül 2020)

Zeynep Çetinkaya, "SSB Başkanı Demir: Hisar A+ Tüm Unsurlarıyla Teslim Edildi, Hisar O+ Seri Üretime Geçme Aşamasına Geldi", **Anadolu Ajansı**, 10 Temmuz 2021, <https://bit.ly/3jpomye> (Erişim: 10 Temmuz 2021)

Tezler:

Nikolaenko, Anna, "**Barack Obama'nın Başkanlık Döneminde ABD Dış Politikası**", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.

Uzundağ, Volkan, "**How States Buy Weapons: The Case Of Turkey's Air Defense System Procurement**", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2020.

Kırca Çelik, Ayşe Gökarp, "**Obama Döneminde ABD'nin Ortadoğu Politikası**", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2021.

Belgeler:

"Presidential Documents", **Federal Register**, Cilt 83, Sayı 184, 21 Eylül 2018.

"United States of America Against Mehmet Hakan Atilla", **United States District Court Southern District of New York**, 7 Şubat 2018, <https://bit.ly/3Bkgycb>

"United States Of America V. Mehmet Hakan Atilla", **United States Court of Appeals**, 12 Haziran 2018, <https://bit.ly/3mMWBG0>

"United States v. Türkiye Halk Bankası A.S.", **United States District Court Southern District of New York**, <https://bit.ly/3jpBJmP>

"United States of America against Mehmet Hakan Atilla", US District Court Southern District of New York, 7 Şubat 2018, <https://bit.ly/3kEEzEd>

"United States v. Halk Bankası A.S.", <https://bit.ly/3yrnHFQ>

115th Congress House Of Representatives Report 1st Session 115-404, National Defense Authorization Act For Fiscal Year 2018 Conference Report To Accompany H.R. 2810, 9 Kasım 2017.

2019-2023 Stratejik Plan, T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı, 13 Aralık 2019.

Countering America’s Adversaries Through Sanctions Act. Public Law 115–44

FY19 NDAA Sec 1282 Report, Status of the U.S. Relationship with the Republic of

Turkey Unclassified Executive Summary, US Department of Defense, 26 Kasım 2018.

H.R.6395 - William M. (Mac) Thornberry National Defense Authorization Act for Fiscal Year 2021, 116th Congress (2019-2020).

National Defense Authorization Act For Fiscal Year 2019, Report Of The Committee on Armed Services House of Representatives on H.R. 5515.

Office of the Director of National Intelligence, "**Background to “Assessing Russian Activities and Intentions in Recent US Elections”: The Analytic Process and**

Cyber Incident Attribution", The Intelligence Community Assessment, 6 Ocak 2017

Resmî Gazete, Bakanlar Kurulu Kararı, **Karar Sayısı: 2006/10508**.

The White House, "**National Security Strategy**", Aralık 2017

United States of America v Mehmet Hakan Atilla”, **Southern District of New York**,

<https://bit.ly/3mIF9mJ>

ÖZET

Bu çalışma, 2002-2021 yıllarını kapsayan Türk-Amerikan ilişkilerini inceler. Bu dönemde ikili ilişkilerde gerginlik daha belirgindir. Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerindeki sorunların yanı sıra Rusya'dan S-400 hava savunma sistemi tedarigi örnek olay olarak incelenir. Gelişmeler, kronolojik bir anlatıyla sunulur. Türkiye'nin söz konusu sistemleri hangi amaçla aldığını açıklar. Bu süreçte, küresel ve bölgesel dinamiklerin seyri ve etkileri üzerinde durur. Tezin ana argümanı, ABD'nin Türkiye'nin çevresinde izlemiş olduğu politikalar ve YPG/PKK ile girmiş olduğu angajman sonucunda ülkenin ulusal güvenliğini tehdit etmiştir. İkincil argümanı ABD'nin politikaları sonucunda S-400 sistemleri edinimiyle sonuçlanan Türkiye Rusya ile sorunlarını çözmek için işbirliği yapmak zorunda kaldığıdır. Çalışma, tarihsel olarak hem Soğuk Savaş dönemi sonrasında ABD ile Rusya'nın ikili ve küresel ilişkilerine bakıp Türkiye'nin güvenlik algısının yönelimini gözlemler. Arap Baharı'yla artan bölgesel istikrarsızlıkların sonucunda Türkiye'yi acil ihtiyaçlar kapsamında hava savunma sistemleri alma sürecini hızlandırdığını savunur. Tedariğin sonuçlarını ve Amerikan yaptırımları inceler.

ABSTRACT

This study inspects Turkish-American relations from 2002-2021. A chronological method has been used to explain the key developments. In addition, a case study takes a deeper look into Turkey's acquisition of the Russian missile defense systems in light of the changing global and regional dynamics. The main argument of the thesis is that US policies towards Turkey's neighbours and engagement with the YPG/PKK have threatened the country's national security. The secondary argument is how US' policies in the region compelled Turkey to cooperate with Russia, which paved the way for Ankara's procurement of the S-400 missile defence systems.

The paper argues that the Arab Spring left a far-reaching impact, triggering regional instabilities and making Turkey's air defense system procurement necessary. It also examines the ramifications of the S-400 system procurement and US sanctions.